

z a l i v

ODBOR BIVŠIH MLADINSKIH DRUŠTEV - UVOD

**DR. VLADIMIR TURINA - GOSPODARSKO UVE-
LJAVLJANJE SLOVENCEV NA PRIMORSKEM
V ZAČETKU STOLETJA**

**ZORKO JELINČIČ - SEZNAM DRUŠTEV IN SE-
DEŽEV DO LETA 1927**

**BRANKO MARUŠIČ - IZ ILEGALNIH PROTIFAŠI-
STIČNIH LISTOV**

PAVEL ŠTRAJN - VESLAŠKI KLUB »SIRENA«

**MARIJAN PERTOT - KRIŽEV POT PROSEŠKE
LJUDSKE KNJIŽNICE**

izredna številka

trst * 1968 štev. 14-15

Trdna volja ga ni zapustila niti za trenutek v zadnjih urah njegovega borbenega življenja. Za svoje tovariše je imel vedno bodrilno besedo, za svoje nasprotnike pa tanek sarkazem, ki ga ni zapustil niti v zadnjem hipu življenja. Pogumno je hotel gledati smrti v oči, in vzklikati svojemu narodu.

VEKOSLAV ŠPANGER

zali v

december 1968 ■ št. 14-15

Revija za književnost in kulturo; izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Clani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317
Uredili.

*Danijela Nedoh, Marko Kravos, Filip Fischer,
Milan Lipovec, Boris Pahor, Radojko Starc*

Metêr: *Vinicij Stupar*

Odgovorni urednik:
Milan Lipovec

Naslov uredništva:
Danijela Nedoh

Campo S. Giacomo 9, tel. 56-435 - TRST
Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države
5 dolarjev

Poštni tekoči račun št. 11/9236, D. Nedoh
Campo S. Giacomo 9 - Trst - Trieste

**To izredno številko »Zaliva« je založil
Odbor bivših mladinskih društev v Trstu**

Cena posamezne številke
4 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna *Graphis*
Ul. sv. Frančiška 20 - TRST

Po svojem občnem zboru maja 1967, je odbor članov bivših mladinskih društev sklenil, da bo povabil na sestanek slovenske predstavnike vseh strank in vseh ustanov, v katerih sodelujejo Slovenci, zato da bi se pomenili o skupni izdaji spominskega zbornika ob petdesetletnici prihoda Italije.

Po prvem sestanku, ki je uspešno potekal, pa so razni predstavniki prenehali sodelovati, tako da je Odbor bivših mladinskih društev moral opustiti svojo prvotno zamisel.

Spet se je namreč zgodilo, da je pri nas zmagala strankarska, ideološka misel namesto narodne.

Ker je torej prvotna zamisel propadla, se je Odbor bivših mladinskih društev obrnil na uredništvo »Zaliva« in mu predlagal, da bi revija v mejah svojih možnosti nadomestila skupno publikacijo.

Uredništvo »Zaliva« je predlog z veseljem sprejelo in se odločilo, da izda izredno številko revije, posvečeno dokumentom naše preteklosti; Odbor bivših mladinskih društev je pa s svoje strani izrazil pripravljenost, da izredno številko »Zaliva« založi.

Razumljivo je, da se je ta dokumentarna publikacija tako zaradi skorajda neizčrpnega materiala kakor zaradi časovne stiske morala glede vsebine omejiti na najbolj skromen prikaz naših preteklih ekonomskih osnov in našega nekdanjega društvenega in kulturnega udejstvovanja.

Odboru bivših mladinskih društev je namreč šlo predvsem za to, da se ob pomembni petdesetletnici slovenski ljudje spomnimo visoke ravni, ki jo je na vseh področjih naš živelj dosegel v prvih dvajsetih letih tega stoletja, in da se s tem tudi spomnimo vseh, ki so našo imovino do zadnjega trenutka branili in številni sredi kulturne Evrope dvajsetega stoletja zanjo tudi žrtvovali svoja mlada življenja.

Če pa naj nam pričevanja, ki jih objavljamo brez plemičnih komentarjev, tudi kaj povejo za današnji čas, potem je to v prvi vrsti resnica, da je poleg zavesti ekonomska osnova zelo velikega pomena za naš obstoj. In ker smo vsa leta po drugi svetovni vojni na to hoté

ali nehoté pozabili, je zdaj napočil čas, da se od napak in spodrsaljajev kaj naučimo.

Prav tako nas dokazi o vsem, kar so naši dedje ustvarili, opominjajo, da sta naše prednike vodila ljubezen in vera, da jim ni bila nobena naloga pretežka, ko je bilo treba dokazati življenjsko moč slovenskih ljudi.

Zato mora naš rod, če naj bo nadaljevalec izročila naših prednikov, hoditi po poti, ki so nam jo pokazali oni, po poti smotrnega načrtovanja, iznajdljivosti, moške vztrajnosti, kulturnega udejstvovanja in požrtvovalnosti.

Generacija, ki je prenesla najhujši udarec, kar jih je doživel slovenski živelj ob morju, se zaveda, da je izpolnila svojo nalogo; naj bodo mladi ljudje sredi modernega sveta nadaljevalci stare zvestobe.

Voditelji se menjujejo, stranke spreminjajo imena in cilje, narod ostane.

Kar se pa tiče samega proslavljanja petdesetletnice, bi rekli z besedami tržaškega pisatelja: Če drugi proslavljajo to petdesetletnico tako, da nas niti ne omenjajo, potem naši zvesti in kulturni ljudje, tako meščani kakor deželani, upravičeno in z vzdignjeno glavo lahko rečejo, da je to obletnica njihove zvestobe, obletnica njihovega ponosa.

Odbor bivših mladinskih društev

Trst, 14.12.1968

GOSPODARSKO UVELJAVLJANJE SLOVENCEV NA PRIMORSKEM V ZAČETKU STOLETJA

Naši predniki, kakor tudi drugi slovanski bratje, so dali v preteklosti veliko pobud za ustanovitev in uspešni razvoj obrti, trgovine, prometa, denarnih in kreditnih zavodov, zadržnih posojilnic in hranilnic in drugih podobnih ustanov na Primorskem. Trst, kot veliko pomorsko pristanišče in trgovsko mesto, je v tem pogledu zavzemal prvo mesto, sledila mu je Gorica, ki pa njegove gospodarske važnosti in pomena di mogla doseči, kar je sicer razumljivo. V bivši Avstriji je bil vsekakor Trst važnejši od Gorice, a to ni motilo, da ne bi Slovenci pokazali svoje gospodarske sposobnosti in podjetnosti ter uveljavljanja v obeh mestih vse do leta 1918, t. j. do razpada avstroogrške monarhije in prihoda Italije, ki je zasedla vso Primorsko in še druge kraje, ki so bili naseljeni pretežno in ponekod popolnoma, s slovenskim ali hrvatskim življem.

Trst začanja pridobivati v gospodarskem in pomorskem pomenu, ko začno Benetke prehajati v politično in gospodarsko dekadenco s proglašitvijo svobodne plovbe na morju. Za splošni gospodarski dvig Trsta je nedvomno njegova proglasitev za prsto luko 1719. leta veliko pripomogla, kot tudi Marija Terezija v drugi polovici 18. st., ki s koristnimi ukrepi nadaljuje delo Karla VI. Zgodovinarji so si edini v trditvi, da je bilo 19. st. »sijajno«
stoletje zaradi treh važnih dejavnikov:

1. plovba po morju z jadrnicami preide v paroplovbo,
2. trasiranje železniške proge Trst - Ljubljana - Dunaj,
3. odprtje Sueškega kanala.

Dunaj se vedno bolj zaveda važnosti in pomena Trsta, zato vodi spretno tarifno politiko v njegovo korist z namenom ovirati konkurenco severnonemških pristanišč, dalje, uvede sistem finansiranja z usmeritvijo kapitalov v Trst idr, kar nam dovoljuje, da lahko upravičeno trdimo, da je Avstrija v 19. stoletju za vse čase zadolžila Trst. Tržaško 18. in 19. stoletje nam to zgodovinsko dokazuje.

Z izkoriščanjem geografske stvarnosti in ekonomske gravitacije, v prvi vrsti jugoslovanskih dežel v neposrednem zaledju, nato ostalih

dežel Podonavja ter omenjeni politično ekonomski moment v 19. st. in pozneje veliki tehnični napredek v prometu, ladjarstvu, železnici, industriji in trgovini, se je Trst razvil in uvrstil med svetovna pristanišča.

Proglasitev Trsta za prosto luko — porto franco — pomeni nuditi vabo za vsakovrstne podjetnike, gospodarstvenike, operaterje nasploh. Slednji so mogli uspešno konkurirati, ker so dobivali surovine iz prekomorja brez carinskih dajatev. Tudi inozemski trgovci so svoje blago raje plasirali v Trstu, ker so jim mogli tržaški trgovci zaradi carinske neobremenjenosti nuditi nižje cene kakor trgovci v drugih svetovnih pristaniščih. Približno pol stoletja pozneje je daljnovidna Avstrija te ugodnosti še razširila z uvedbo diferencialne carine, kar je pomenilo, da je prihajalo v Trst blago tudi iz Avstrije same, če je bilo namenjeno za obrtno predelavo, brez carinskega postopka.

V obdobju 1830 do 1880 se je pristaniški promet več kot potrojil (od 300 tisoč ton na 1.100.000 ton) v skupnem prometu (izkrcano in vkrcano blago). Ta porast je avstrijsko vlado prepričal, da je trgovski položaj Trsta zajamčen, kar je imelo za posledico odvzem značaja proste luke in ustanovitev novega, od mesta ločenega prostega tržišča — punto franco —, ki je uživalo vse privilegije, ki jih je prej imelo mesto.

Prvi in tudi poglobitveni dejavnik tržaškega gospodarstva — tranzit, je, hočeš nočeš, ustvaril drugo gospodarsko panogo odločilnega pomena — pomorstvo. Iznajdba parnega stroja in ladijskega vijaka je omogočila gradnjo velikih in hitrih parnikov, kar je v vsem ustrezalo naraščajočemu svetovnemu prometu in trgovini. Dani so bili vsi pogoji za ustanovitev paroplovne družbe. Ustanovi se Avstrijski Lloyd (Lloyd Triestino) v letih 1833-1836, ki je prva velika paroplovna družba. Družba se je ustanovila na pobudo tržaškega nemškega trgovca Karla Brucka, poznejšega avstrijskega ministra za trgovino. Dunajski kapital je imel levji delež pri Lloydu. Mnogo pozneje se pojavljajo nove paroplovne družbe, kot n. pr. Austro-Americana (današnji Cosulich), Gerolimich, Racich & Co., Tripicovich in še druge, v glavnem vse s slovanskim kapitalom, kar izhaja že iz samih imen njihovih ustanoviteljev.

Poleg paroplovnih družb se začno pojavljati tudi zavarovalnice svetovnega pomena in sicer RAS (Riunione Adriatica di Sicurtà) in Assicurazioni Generali. Zaradi točnosti naj omenim, da je pred njima delovala Družba sv. Nikolaja, ki je zavarovala ladje in mornarje. Vsak član je moral plačati letno eno »petico« (dobesedno tako v štatutih) in potrebne pristojbine za pristanek ladje v pristanišču. Družbo je razpusil Jožef II., ker je slonela na verskih načelih. Pozneje so nastale nove zavarovalne družbe, organizirane po narodnosti ali verski pripadnosti. Tako so Srbi ustanovili v Trstu svojo »Ilirsko zavarovalno družbo«. Vse te družbe so se začele pozneje združevati oz. stapljati zaradi ostre konkurence, dokler ni prišlo do ustanovitve dveh velikih prej omenjenih zavarovalnih družb.

Ko je začela Avstro-Ogrska proti koncu 18. st., na veliko trgovati, je to doba, ko se pojavijo tudi Slovenci v važnejših gospodarskih dejavnostih. V pomorstvu srečamo ime Ivana Kalistra (1806-1864), doma iz Slavine na Krasu, ki je kot mnogi drugi imel svoje jadrnice. Lastnik jadrnic je bil tudi njegov sovaščan Josip Gorup. Oba sta bila zelo bogata in sta podpirala prosvetno dejavnost v Trstu in se vedno izkazala kot zavedna Slovenca. Po ladjedelnicah in tovarni strojev pri Sv. Andreju, evo, leta 1897 novo industrijsko navzočnost Slovencev v Trstu. Kranjska industrijska družba na Jesenicah zgradi v Škednju plavže, ki jih po vojni odkupijo Italijani, se nato pretvorijo v ILVA in so danes v sklopu IRI.

Vzporedno z novonastalo industrijo, ladjedelništvom in paroplovnimi družbami raste tudi trgovina in obrtništvo, t.j. tiste vmesne panoge oz. gospodarske dejavnosti, ki so nujno potrebne za aktivno udejstvovanje velike industrije nasploh. Ti trgovci, obrtniki in nekateri prevozniki so bili po narodnosti Slovenci ali druge slovanske pripadnosti poleg Italijanov, ki so prav tako imeli v rokah važne in pomembne gospodarske dejavnosti. Mnogi Slovenci so živeli v Trstu še pred tržaškim vzponom, drugi so prihajali s podeželja ali iz notranjosti Slovenije, kar za tiste čase ni bilo nič čudnega, saj so vsi živeli v isti državi. Nekoliko drugače je bilo z Italijani, ki so prihajali v naše kraje na delo, se tu stalno nasečili in so bili znani pod imenom »regnicoli«.

Kako se je razvijal pristaniški promet in kdo je prispeval k razvoju tega, nam jasno govore naslednji podatki. Leta 1810, t.j. pred 158 leti je znašal pristaniški promet 88.176 ton, mesto šteje takrat kakih 32 tisoč prebivalcev. 40 let pozneje, 1850, doseže promet že 641.391 ton in leta 1912 kar 2.158.624 ton in v Trstu živi že 220 tisoč prebivalcev (leta 1910: 220.540 prebivalcev). Slovencev in Hrvatov, predvsem Slovencev je 51.108. Pristaniški promet je dosegel višek 1913 s 5.480.000 tonami, kar pomeni, da se je od 1880 do 1913 pristaniški promet popeteril, a samo v 13 letih (1900 do 1913) več kot podvojil.

Katere so bile dežele, ki so prispevale k tako naglemu razvoju tržaškega pristanišča? Statistični podatki nam povedo, da so jugoslovanske dežele (Kranjska, Goriška, Štajerska, Koroška, Bosna, Srbija, Istra, Hrvatska, Vojvodina, Dalmacija in Črna gora) prispevale z 49.1 odst.

avstrijske dežele	s 25.6 odst.
češke dežele	z 19.1 odst.
Madžarska	s 6.2 odst.

To pomeni, da so od zalednih držav in dežel jugoslovanske dežele dajale Trstu (leta 1912) skoro polovico celotnega prometa. Leto pozneje je pomorski in železniški promet Trsta prekašal 6.147.000 ton!

Ko že govorimo o pomorskem prometu, ne smemo pozabiti, da je bil v ladjarstvu Trsta v dobi Avstrije zastopan poleg dunajskega tudi slovanski kapital. Že prej omenjena lastnika jadrnic in pred njima razne slovanske zavarovalnice in razni obrtniki so predhodniki širše gospodarske dejavnosti Slovencev v Trstu, ki se začena močno in vidno pojavljati nekako pred 100 leti in zajema tudi njegovo okolico, podeželje in Goriško. Ta gospodarski razvoj je trajal vse do leta 1918, ko začne upadati in se kar se Slovencev tiče, v nekaj naslednjih letih popolnoma neha zaradi fašističnega nasilja, režima, ki ni mogel trpeti katere koli dejavnosti narodnih manjšin v mejah takratne Italije, četudi je živeo na vzhodni meji Italije preko 600 tisoč Slovencev in Hrvatov. Povojna doba po letu 1918 nosi pečat narodne in gospodarske katastrofe slovanskega življa v Italiji.

V nadaljevanju se bom omejil le na ozemlje, kjer žive Slovenci v mejah nove Italije, ker so se onstran meje gospodarska, socialna in narodna vprašanja uredila ustrezno politični in socialni ureditvi matične države. Pri opisovanju oz. naštevanju slovenskih oz. slovanskih gospodarskih ustanov na Tržaškem in Goriškem bom upošteval ustanovo samo, čas v katerem je nastala in ne glede, če je to bila podružnica s centralnim sedežem izven Trsta. Vseh prav gotovo ne bom mogel naštetih, ker manjkajo podatki oz. je znano le ime in letnica ustanovitve. Tudi ne bom našteval posameznih trgovcev in obrtnikov, ki so delovali davno

pred ustanovitvijo organiziranih podjetij, družb ali zadrug. Kjer bo mo-
goče, bom skušal poudariti pomen kake ustanove, četudi ni bila gospo-
darskega značaja, a je vendar imela velike zasluge za gospodarsko in
narodno prosvetno rast Slovencev v naših krajih v zadnjih sto letih. Pro-
sim bralce, da mi kako netočnost oprostijo, ker ne razpolagam s polnimi
podatki in nekateri so mi bili povedani po spominu. Morda bo kdo drug
izpolnil vrzel in podrobno proučil našo gospodarsko podjetnost v pre-
teklosti. Če bo to, kar se v tem članku omenja, lahko služilo kot osnova
za poznejšo popolnejšo obdelavo tega vprašanja, mi bo v zadoščenje,
da sem s tem skromnim prispevkom pomagal razsvetliti naše gospodar-
ske razmere v prejšnjem stoletju do 30 let tega stoletja.

Leta 1868 je bila ustanovljena ŽIVNOSTENSKA BANKA V PRAGI. Velik razvoj trgovine Češke ter naraščajoča denarna moč prebivalstva je bila pobuda, da se je leta 1868 ustanovil prvi bančni zavod na Češkem. Zavod je nastal iz potrebe po finančno dobro osnovali strokovni centrali, v kateri bi imele že obstoječe številne posojilnice za primer krize zanesljivo pomoč, v normalnih razmerah pa neusahljiv denarniški vir na razpolago. Namen zavoda je bil predvsem služiti posojilništvu, po volji pa še trgovini in veleindustriji. Začetna glavnic je znašala 500.000 goldinarjev, ogromna vsota, tudi če jo primerjamo z današnjo veljavo, v delnicah po 100 goldinarjev. Komaj 4 leta pozneje je glavnic dosegla že 5 milijonov goldinarjev, dokaz, da je banka opravljala veliko in uspešno poslovno dejavnost. Aktivnost banke postaja iz dneva v dan vidnejša, gre v širino: odpirajo se nove podružnice na Češkem ter celo na Dunaju. Banka razširi vsestransko dejavnost, finansira podjetja, vrstijo se emisije novih delnic in leta 1908 je njena glavnic dosegla zavidljivo vsoto 30 milijonov kron, rezervni sklad pa 8.156.000 kron. Banka postaja vedno pomembnejša in s tem v zvezi odpre hipotekarni in industrijski oddelek, ustanavlja in finansira razne češke tovarne, sodeluje v rudarstvu in je v tesnih poslovnih zvezah z Ljubljansko kreditno banko, Hrvatsko deželno banko v Zagrebu, banko Hermes na Dunaju, Deželno in industrijsko banko v Budimpešti, t.j. po vsej Avstro-Ogrski. Upoštevajoč, da prispevajo češke dežele v znatnem odstotku v tržaškem prometu, banka raztegne svojo dejavnost tudi na Trst. Leta 1910 ustanovi podružnico v Trstu. (Starejša generacija jo ima, verjetno, še v spominu. Sedež je imela v svoji stavbi, kjer je danes Banca d'America e d'Italia). Podružnica je imela nalogo zavarovati poslovne koristi Češke na jugu monarhije, deloma pa, ko je začela obratovati železniška proga Trst - Budjejevice - Praga, služiti izredno naraščajočemu prometu Češke s tržaškim pristaniščem. Tržaška podružnica Živnostenske banke ima izreden uspeh v tekmovanju s tujimi denarnimi zavodi, v udeležbi pri bančnih trasacijah, kakršne se pojavljajo in so možne v pomorskih pristaniščih. Živnostenska banka ima v tem letu že 60 milijonov kron glavnic in 16 milijonov kron rezerv in tako postane prva izmed vseh avstrijskih trgovinskih bank. Razumljivo je, da njen vpliv na tržaško gospodarstvo ni mogel ostati neopažen.

Po podatkih za leto 1911, zadnjih s katerimi razpolagam, je bila niena finančna moč takole izražena:

Glavnica	80.000.000 kron
Rezerve	22.000.000 »
Vloge	123.000.000 »

Dividenda 7 odst. ali 14 kron od leta 1909.

Delnice banke — 100 kron nominalne vrednosti beležijo na borzi 180 kron (Dunaj, Praga, Trst) in so ti vrednostni papirji v krogu redkih efektov, ki jim politični ali drugi na borzi vplivajoči dogodki ne morejo omajati stabilnosti.

Po prvi svetovni vojni s prihodom Italije v naše kraje, je morala banka prenehati delovanje. Drugi pogoji, novo nastale države itd. zmanjšujejo vedno bolj njeno navzočnost v tržaškem gospodarstvu, dokler ne zapre za vedno svojih prostorov in preneha popolnoma vsako poslovanje.

1880 KREDITNA ZADRUGA GOSPODARSKO DRUŠTVO V ŠKEDNJU PRI TRSTU

je bila ustanovljena 15. aprila 1880. leta Avstrija je 1873 izdala združni zakon, s čimer je omogočila uresničenje misli rešiti našega kmeta in obrtnika, zlasti tam, kjer je bil odvisen od tujega kapitala. Program zadruge je bil organizacija malega kredita, zbiranje malih prihrankov, ki so bili do tedaj težavirani, spravljeni doma zato, da se ohrani malo, drobno posestvo, pospešuje mala obrt in gospodarsko osamosvoji prebujajoči se slovenski živelj. Žal, ne razpolagam s podatki o številu članov in deležev ter premoženjskega stanja te slovenske zadruge, ki je po nastanku prva na našem sedanjem ozemlju oz. v bivši Julijski krajini.

Pobudo za to zadrugo je dal Viktor Dolenc, ustanovitelj lista »Edinost«, podpirala sta ga pa odvetnik dr. Josip Bizjak in učitelj Jakob Čenčur. Po prvi svetovni vojni je društvo zašlo v plačilne težave in je bilo sodnijsko ukinjeno. Zgubo je moralo kriti članstvo.

Našim prednikom se ne more odrekati vsestranska podjetnost tudi na področju vzajemnosti, socialna skrb in čut do bližnjega tudi v samem današnjem Trstu, v okrajih, ki so bili takrat okolica. Potreba po samopomoči, pomagati našemu človeku v primeri smrti, bolezni, nesreči in podobno, je dalo pobudo, da so naši napredni možje ustanovili **10. januarja 1869**, torej pred enim stoletjem, svojo bratovščino. O tem izvemo iz članske knjižice, ki ima na platnici napisano v tisku »Št. 21 — Perve Vardelske Bratosine iz Terzaske okolice«, so bila pravila — »Postava Perviga društva pokopališ na Verdeli Potrjena od c.k. dezelniga Namestništva v Terstu dne 24 oktobra 1871«. V notranjosti knjižice, stran 3, piše, da »Oskerbniki tega Društva so prvi oskerbnik je Žiberna Lovrenco stoji pod hišno St. 234 Na Vardeli Drugi oskerbnik je Anton Fratnik stoji pod hišno St. 215 na Vardeli Teretji Oskerbnik je Dinarničar Josef Godina stoji pot hišno St. 411 na Vardeli. Začetka na **10** mesiča **Gennaro leto 1869** (kar je debelo tiskano je napisano na roko). Za plačilo i mamu spoznamo po 40 kr. na leto od sake numere za nas lon«. Na 5. strani iste knjižice piše, da je »društvo začelo 10 dan Jenarja 1869 on do 18 Augusta t.l. je 100 udou imelo, ter danes dans se je naraslo število 140 društvo bode od roda do

roda šlo svojo pot..... bode imelo 12 odbornikov ali pregledovavcova računa vsake 3 mesece, in vsako leto pa je občinski zbor. Vsako leto na 2. febraja iz simi skup«.

Seveda, niso mogli pozabiti dolžnosti udov, ki so, kakor izhaja iz omenjene članske knjižice: »Kapital napraviti skuzi davk — kadar perstopi ud, odrajta gl. 160 za na stop... vsaki teden pa 10 kr (krajcarjev, pišec) predsedniku ali podpredsedniku in dnarničar vloži dnar vsake 3 mesece v dnarnico. Dolžnosti plačila gre na verbe — V pogosti vmerjočnosti, ker bi se kapital izničljal, udje društva bodo dolžni plačati en povišek po okolishinah potrebe..... Ud, kateri vmre v Špitalu al doma iz boleznj po volji božji, se iz kase da po klasu; za mrtviga skuzi nerodnost življenja pa nič. — Klasi so: I. Za merliče od rojstva do pasanga 8.ga leta gl. 15 ll. Od 8.ga naprej za udovce, vdove, fante in dekleta gl. 25 ll. Za gospodarje, gospodinje gl 35 za sprejeti merliča se bodo verstili udje po Numerjah vsakkrat 6....«. Na sedmi strani so podatki o članu: »NAPERY PISANI - Zamerki plačila - Zapisan - Gospod **Anton Gropaizt** iz kontrade **Guardella** iz potfare **S. Ivana** hišno St. 211 per stolpu ste s'e zapisati na **10** mesiča **Genara leto 1869**. Pravila Pogrebnega društva na Vrdeici« -

V članski knjižici »gospodar Lovrenc Pin iz Vrdele«, piše, da je bil sprejet 22. 4.1894 in v njej je raklani oglas Novo ogrebno Podjetje - Trst - Corso št. 49 vogal Piazza Goldoni, Hinko Stibiel in drugi. Knjižico je tiskala Tiskarna Edinost, Trst, letnica ni navedena, gotovo pa mnogo let pozneje, če upoštevamo navedeni oglas.

Dne 19.3.1877 je bilo ustanovljeno Pogrebno društvo na Greti. Oblastveno priznanje je prejelo 29. marca 1877 in se je imenovalo La Fratellanza. Ustanovitelji so bili Cochorovaz Just, Skerl Ivan in Skerl Andrej pok. Andreja.

1882

OBRTNIJSKO DRUŠTVO V BARKOVLJAH

so ustanovili zavedni in napredni Barkovljani dne 11. februarja 1882. Od tega društva imamo fotokopijo pravil z datumom, ki sem ga omenil in prepis zapisnika občnega zbora dne 13. junija 1893. Pravila so pisana na roko in v paragrafu 1) piše, da je naslov društva Obrtnijsko društvo v Barkovljah pri Sv. Jerneju, vknjižena zadruga z neomejeno zavezo. Društvo ima svoj sedež v Barkovljah pri Sv. Jerneju.

Namen društva je naveden v drugem paragrafu s tremi odstavki. Pod a) piše: posojevati svojim udom ulogam primerne svote proti obrestim. b) Držati gostilne, prodajalnice, zidati ladje, vkupovati v ta namen potrebno gradivo in orodje, pospeševati po mogočnosti tudi kmetijstvo z nakupom kacega kosa zemlje, katerega društvo na lastne stroške uzorno obdeluje, da postane uzorni vinograd, drevesnica itd., katero zemljišče potem služi gospodarjem v poduk in društvu v korist in dobiček.

Društvo sme tudi kupiti ali najeti potrebnih prostorov za izvrševanje gostilničarskih, prodajalničnih poslov, potem prostorov za zidanje ladij, sme kupovati strojev potrebnih za tesanje ladij, in tudi kmetijskih strojev, kakor so mlatilnice, drevesa itd. ter posojati jih svojim udom in tudi neudom proti primerni odškodnini.

Društvo sme v prosep svoje obrtnije in kmetijstva tudi najemati posebnega osebja, kakor so gostilničarji, trgovski pomočniki, delalci, poljski čuvarji itd.

c) Končno sme društvo v dosego svojega namena najemati denara tudi od drugih društev in oseb, ki niso njega udje.

Manjkajo naslednji paragrafi do vključno 12. Pred 14. par. je odstavek, ki govori, da se deleži plačujejo naenkrat ali pa tako, da društvenik plača precej pri ustupu 4 gol. in ostanek v obrokih po 2 gold. na mesec v času enega leta od ustopa (Delež je bil za takratne razmere prilično visok, sicer pa ustrezno širokopoteznemu namenu društva). In nadaljuje: Ako društvenik po končanem letu nepoplaca popolnem svoj delež, preide, kar je na račun plačal v korist društva. Če pa kdo hoče prodati svoj delež, mora v ta namen imeti dovoljenje od ravnateljstva. Mora odboru naznaniti če proda delnico.

V naslednjih paragrafi beremo, da udje lahko dobijo posojilo na osebni kredit po številu društvenih deležev, ki pa imajo znašati najmanj 10 odstotkov posojila in še na zavarovani kredit na vrednostne listine, na dragocenosti, na blago in izdelke, izjemo na hipoteke.

Listino je podpisalo 86 članov, od katerih je bilo 19 nepismenih in se je za te in ostale kot priča podpisal »Ferdinando Pertot, testimone alle firme e al segno della croce in za njim še Leopoldo Gandes, come sopra«.

Med ustanovitelji in podpisniki pravil prevladujejo naslednji priimki: Martelanc, Pertot, Škabar (Škabar Matija, znani slovenski župnik in katehet na Ciril-Methodovi slovenski šoli pri Sv. Jakobu, op. pisca), Starc, Žnideršič, Pipan, Pogorelec, Matjašič, Čok, Ščuka, Sferza in en Mosestig, v glavnem samo pristni slovenski priimki značilni v Barkovljah.

Še nekaj besed o občnem zboru, ki je bil 13. junija 1893, 16 mesecev po ustanovitvi društva.

Podpredsednik Ivan Martelanc naznanja, da mu je čast danes predsedovati, ker je predsednik Svekko Martelanc pred kratkim odstopil in je bil občni zbor sklican na podlagi par. 39 združenih pravil v »št. 42 Edinosti od 27. maja t. l. ter da so bila nalepljena naznanila o tem občnem zboru.

Navzočih je bilo 20 od 43 članov, »kar je zadostno z ozirom, da po pravilih je dovolj 1/4 članov« in nadaljuje, »da je bilo treba sklicati danes zopet občni zbor, ker je proglašilo sl. c.kr. Trgovsko in pomorsko sodišče v Trstu 1. občni zbor od dne 2. januarja tek. leta kot neveljaven«.

Pod točko 4) dnevnega reda beremo: »Isti poročevalec kot društveni knjigovodja prečita poročilo o društvenem delovanju v minolem letu, katero se sprejme soglasno: leta 1892 je imel oddelek za krčmo fl. 14.496,51 stroškov, dohodkov pa 15.350,90, čistega dobička ostane toraj fl. 854,39. V društveni prodajalnici je bilo dohodkov gl. 9.076, stroškov pa fl. 8.510,18, dobiček gl. 556,21.

Skupni promet obeh oddelkov je toraj gi. 47.433,98, skupno društveno premoženje koncem leta 1892 znaša gl. 8.019,92« (gl. pomeni goldinar, fl. pa florint, kar je isto. Goldinar se je delil na dve kroni).

Ravnateljstvo je štelo 15 članov in se je na predlog Dragotina Starca znižalo na 9 članov, kar je bilo »soglasno sprejeto«.

Izvoljen je bil nov odbor 9 članov, v katerem so bili: Ivan Martelanc, Fran Martelanc, Simon Starc, Anton Martelanc, Miha Martelanc, Josip Žnideršič, Z. Marija Pertot (Žepe), Juri Šušmelj in Dragotin Martelanc. V nadzorni odbor pa: Matija Pertot (Matiče), Fran Ščuka in Jernej Martelanc.

Za predsednika je bil imenovan Fran Martelanc, tajnik Dragotin Martelanc in blagajnik Starc Simon. Dragotin Martelanc, doma iz Barkovelj,

je bil prvi uradnik T.P.H. Bil je človek poln narodnega idealizma, ki je kar žarel iz njega. Bil je tudi v provizornem uredništvu Edinosti do leta 1890 (skupaj s Furlanijem in Piščancem), nato je prevzel uredništvo Makso Cotič.

Končno je predsedujoči zaključil »zborovanje« in »izrekel željo, da bi novi odbor složno deloval v korist društva ter da bi isto uspevalo«. Zapisnik je pristojna oblast takole overovala: »Pričujoči prepis je enakoglasen z matico. Ces. kr. civ. mestna pretura. V Trstu 13. avgusta 1893. (L.S.) in podpis nečitljiv«.

V prostorih tega društva, ki je bilo razpuščeno 1935, so imela svoje prostore vsa poznejša barkovljanska društva.

Ustanovitev Obrtniškega društva mora biti zapisana v zlatih črkah v zgodovini slovenske gospodarske dejavnosti pri nas. Iz pobud in namenov društva je nastalo Gradbeno podjetje Martelanc (ustanovili so ga Ivan, Anton in Svetko Martelanc), ki je zaslovelo preko meja tržaškega ozemlja. Kmalu je štel 400 delavcev in to število je naraslo na 1000, ko je podjetje Martelanc zasipalo morje pod Šchedno (Škedenj), kjer je danes lesno skladišče. Izkušeno v pomorskih delih, s katerimi se baje ni ukvarjalo nobeno drugo tržaško podjetje, je imelo tudi svoje potapljače. Zaupanje in solidnost tega podjetja sta večkrat prekosili celo znano dunajsko podjetje UNION.

Najvažnejše stavbe (baje več stotin), ki jih je zgradilo to podjetje so: bivši Narodni dom (danes hotel Regina), šola družbe sv. Cirila in Metoda pri Sv. Jakobu (danes prostori Primorskega dnevnika s tiskarno), Živnostenska banka (v poslopiju katere je Banca d'America e d'Italia), železničarske hiše v Drevoredu Miramar, dok v ladjedelnici Sv. Marka itd.

Vedno iz vrst članov Obrtniškega društva je nastalo tudi podjetje za lomljenje kamna. V to dejavnost so se združili Josip Žnidaršič, Luka Pertot in Ivan Martelanc. Imeli so svoj kamnolom, do katerega so speljali lastno, 500 m dolgo cesto, ki se je vzpenjala v Grižo. Kamenje je služilo za valolom od Barkovelj proti Miramaru in za gradnjo skladišč v prostem pristanišču. Zaposlovalo je 40 delavcev in nekaj kamnosekov. Evo, kdo je ustvarjal in gradil v Trstu, Slovenci s slovenskim kapitalom.

Po pripovedovanju najstarejših Barkovljanov lahko sodimo, da bi vsa ta gospodarska podjetja v Barkovljah predstavljala danes vrednost več stotin milijonov lir. Saj je samo podjetje Martelanc imelo ogromen inventar v barakah za pomorska dela, dvigala, vozove, samokolnice, razne vrste lesa in orodje, da ne govorimo o konzumnem društvu, gostilnah, poznejši hranilnici in posojilnici i. dr. Martelanca in vse drugo je leta 1935 dokončno uničil fašizem.

1883 so v Gorici ustanovili zadrugo pod imenom GORIŠKA LJUDSKA POSOJILNICA

1884 »CROATIA« zavarovalna zadruga v Zagrebu je bila ustanovljena omenjenega leta in začne s svojim poslovanjem v Trstu 1904. Zavarovalnica se je v začetku omejila na Hrvatsko, a že 1895 raztegne poslovanje na Bosno in Hercegovino. Leta 1908 je Croatia razširila delovanje na Dalmacijo, Istro in Gorico. Sedež glavnega zastopstva je v Pulju, toda

le za kratko dobo. Gospodarski razlogi, razširjeno delovanje na Kranjskem, štajerskem in Koroškem so narekovali prenos sedeža v Trst, kar se je zgodilo leta 1910, in postane podružnica za vso Avstrijo (Hrvatska je bila pod ogrsko upravo). Trst je tako postal zbirna točka celotnega avstrijskega zavarovalnega poslovanja »Crotie«. Zavarovalnica se je v poslovanju usmerila na zavarovanje proti požaru in v Trstu uvedla še zavarovanje na življenje. Poudariti je treba, da so potrebno jamstveno glavnicu vložili slovenski in deloma hrvatski č.ani in so tako omogočili, da ni šel težko prihranjeni »vinar« našega ljudstva v tuje roke in tako je bila dana priložnost vsakemu zavednemu Slovincu, da se lahko posluži domačega jugoslovanskega zavoda.

Leta 1912 je zavod razpolagal s premoženjem 2.500.000 kron. Redni dohodki ali premije življenjskega in požarnega zavarovanja so znašali **en milijon in pol kron** in do tistega leta izplačane škode so prekoračile **4 milijone kron**, kar bi lahko danes šteli za ogromno vrednost. Bilo je dejansko zavidljivo premoženje in finančna sposobnost zavoda, če pomislimo na vrednost tedanje krone. Zanimivo je, da je zavod imel geslo »Svoji k svojemu«, ki bi lahko bilo za zgled tudi danes.

1885 TRŽAŠKA POSOJILNICA IN HRANILNICA V TRSTU

je bila dejansko ustanovljena tega leta. Zaradi nekaterih ovir je bila registrirana šele 25. novembra 1891. Ta naša, še danes pri mnogih Slovencih v živem spominu, velika in pomembna denarna ustanova ima zanimivo zgodovinsko preteklost. Poslovati je začela v Ulici Molin piccolo št. 1, v eni sobi, ki ji jo je odstopilo »Delavsko podporno društvo«. Proti vsakemu pričakovanju se je začela naglo razvijati, posebno ko je postal njen vodja Josip Ulčakar, ki je bil tudi njen ustanovitelj. Ulčakar je bil vsestransko razgledan in izobražen mož. Kakor je sam pripovedoval, je prve vioge za zavod zbiral med tedanjimi slovenskimi služkinjami na Ponterosu. Kot ravnatelj je povzdignil zavod do zavidne višine, da si je lahko zgradil svoj lastni dom — Narodni dom, dograjen leta 1904. Razen zavoda so v njem našle zatočišče vse naše takratne ustanove: tiskarna »Edinost«, Slovanska čitalnica, Telovadno društvo »Sokol«, gledališče, Slovenski akademski klub, slovenska kavarna in restavracija s hotelom »Baikan«.

Vse, kar sem omenil, t.j. gradnja lastnega poslopja, je nastalo zaradi vedno večjega obsega poslovanja in ena soba je postala pretesna. Leta 1898 se zavod preseli v Ulico sv. Frančiška št. 2 (stavba stoji še danes) in kmalu za tem kupi primerno stavbišče na Trgu Caserma (t.j. današnji prostor od začetka Trga Dalmacija in Trga Oberdan), kjer začne v letih 1903-1904 graditi lastno palačo, v katero se je preselil leta 1904 — v Narodni dom. To palačo je 13. julija 1920. zažgal fašist Giunta. Namesto Narodnega doma stoji danes hotel Regina, ki ima nad vzhodnimi vrati panj s čebelami, simbol zavoda, ki ga požar ni mogel uničiti, da ostane viden dokaz tragične krivice in nasilja v škodo Slovencev in Trstu.

Tržaška posojilnica in hranilnica je imela v dobi svojega obstoja neprecenljive zasluge za narodno, gospodarsko in kulturno stvar Trsta. Ne bo odveč, če omenim še nekaj razpoložljivih podatkov o poslovanju hranilnice. Od 25. novembra 1891 do 25. novembra 1911 je znašal denarni promet zadruga kar 194.293.553 kron in kar je najbolj značilno pri tem je to, da je čisti denarni promet sestavljen iz malih vsot našega živ-

lja. V istem razdobju je posojilnica podelila za 21.635.812 kron posojil, vrnjena posojila pa so znašala 13.284.713 kron. Hranilne vloge so dosegle 50.924.654 kron, dvignjenih je bilo za 43.174.923 kron, brez izplačanih kapitaliziranih obresti, torej čiste vloge. Ob 20-letnici je Tržaška posojilnica in hraniinica imela čistih vlog za 10.500.000 kron, rezervni sklad je dosegel 420.891,40 krone. Ker so zadružniki jamčili še s trikratnim vplačanim deležem, je to dalo še okroglo 411.000 kron.

Lastni prostori — Narodni dom, je izkazoval bilančno vrednost v znesku 1.288.000 kron, kar je pomenilo znatno rezervo, saj je bil nedvomno veliko več vreden. Skupno jamstvo je torej znašalo 2.120.000 kron, ne glede na aktivo, ki je bila v celoti vsa izterljiva.

Pri tem zavodu se ne morem ustaviti le pri tem. Treba je povedati še nekaj več. Tržaško posojilnico in hraniinico lahko imamo za naš prvi slovenski zavod, pravega pionirja. Brez TPH prav gotovo ne bi imeli v Trstu v tistih časih nobene slovenske banke. Tu velja omeniti, kako je »Il Piccolo« imenoval TPH ob njeni 10-letnici delovanja: »Bancuccia slava«. No, prav ta »bancuccia slava« je dala dva prav krepka odgovora s tem, da je kupila zaporedoma dva narodna doma, prej lokalni narodni dom za šentjakobski oddelek in včeraj prostor, na katerem se v bližnjem času v srcu mesta sezida ponosen centralni »Narodni dom« za vse tržaške Slovence. Altro che bancuccia, caro Piccolo! (Edinost, 30.4.1901).

TPH je začela poslovati z obratnim kapitalom 41.000 kron, ki leta 1901 doseže 2 milijona in leta 1910 še 10.700.000 kron. Po letu 1911 naraščanje kapitala nekoliko pojema, ne zaradi kekega nezaupanja, ampak, ker so bili ustanovljeni drugi denarni zavodi s podobno dejavnostjo: Trgovsko-obrtna zadruga, Ljudska posojilnica, Narodna posojilnica, Hrvatska štedionica in Splošna hranilnica. Kljub tem številnim novim zavodom je vseeno TPH leta 1912 dosegla kapital 12 milijonov kron. Leta 1921 je znašal po zamenjavi v lire (60 lir za 100 kron) 7,5 milijona lir, kar bi danes dalo vsaj 2 milijardi lir!

Pa še nekaj. Pokojni dr. Peter Udovič je vedel povedati, da je ob prihodu Jugoslovanov v Trst — maja 1945, imela Casa di Risparmio vse pripravljeno, da bi premoženje Tržaške posojilnice in hranilnice vrnila Slovincem. Do tega ni prišlo, ker so se Jugoslovani morali umakniti iz Trsta, ko je mesto zasedla anglo-ameriška vojska.

V poročilu in računskem sklepu TPH za leto 1912 beremo: »Gospodarski položaj Evrope, posebno naše monarhije, je že nekaj let sem nenavadno napet, posebno pa se je poslabšal proti koncu leta 1912 in prehaja v denarno krizo. Priznati moramo na tem mestu, da ima ravno naš zavod po velikanski večini zavedne vlagatelje, zato nam pa tudi hujskanje naših nasprotnikov in strah pred vojno ni toliko škodoval, kakor se je mislilo. Nasprotniki, katerim je naš prvi in največji slovenski denarni zavod v Trstu trn v peti, so mislili, da nas s hujskanjem in z odgovarjanjem ljudi, da naj nikar ne vlagajo pri nas, spravijo ob tla. Hoteli so doseči naš pogin, kar se jim pa ni posrečilo«.

Poslovni podatki: Rez. sklad 639.040,11; 5794 zadružnikov jamči s trikratnimi vplačanimi deleži (132.200) = 396.600 kron;

Posojilnična hiša (po bilančni vrednosti) 1.275.752,89, tržna vrednost 480.000 več;

Ostala aktiva 9.695.736,84, ki so čista jamstva.

Promet K 22.607.743,32; čisti dobiček 81.474,92; novih zadružnikov 308, stanje deležev 132.200 kron, hranilne vloge 10.488.649,47 in posojila 2.264.545,93, dividenda 6 odst.

Od preostalega dobička so namenili v dobrodelne in narodnoobrambne namene (omenjam to, da bi se zgledovali naši sedanji denarni zavodi) naslednje zneske:

Kmetijska družba v Trstu	800 kron
Dijaško podp. društvo v Trstu	500 »
Podružnica C.M.D.	600 »
Slovensko planinsko društvo	300 »
Dijaško podp. društvo v Pazinu	200 »
Narodna delavska organizacija v Trstu	100 »
Podporno društvo za slovenske dijake Celovec	30 »
Podporno društvo za slovenske dijake Dunaj	100 »
Podporno društvo za slovenske dijake Gradec	100 »
Podporno društvo za slovenske dijake Praga	50 »
Akad. društvo Slovenija - Dunaj	50 »
Akad. društvo Balkan - Trst	100 »
Slov. akad. dr. »Adrija« v Pragi	50 »
Slov. akad. dr. »Tabor« v Gradcu	50 »
Akad. dr. slovenskih agronomov »Kras« - Dunaj	20 »
Za slovensko trgovsko šolo v Trstu	5000 »
Dramatično društvo v Trstu	3000 »
Podruž. Glasbene matice v Trstu	200 »
Za tisk slovenskih učnih knjig	300 »

V načelstvu so bili takrat: Srečko Bartel, predsednik, Gracijan Stepančič, I. podpredsednik, Anton Kalister, II. podpredsednik, odborniki pa Ivan Goriup, dr. Gustav Gregorin, Miklavec, Josip Negode, dr. Josip Wilfan, dr. Otokar Ribar in Anton Vrabec. V nadzorstvu: dr. Josip Abram, predsednik, Kornelij Gorup, Gjuro Vučkovič in Andrej Mušič; ravnatelj zavoda je bil Josip Ulčakar.

Za leto 1918 navajam naslednje podatke: Promet 25.744.324,71, zadružnikov 5777, deleži 161.459, hranilne vloge 11.472.218,89, posojila 4.456.455,20, čisti dobiček 19.027,16 in rez. sklad 818.800 kron.

Zadnje poslovno poročilo je iz leta 1929. Promet je znašal 32 milijonov 568.362,32 lir, čisti dobiček 75.114,35, zadružniki 9183, deleži 157.836, hranilne vloge 13.155.696,77, posojila 2.960.282,38 in rez. sklad 800.255,43 lir. V tem letu ni več podpor slovenskim ustanovam. Lastni vrednostni papirji 150.931,07, hiša 182.323,62, najemnina od hiše 22.599,—, inventar 16.310,75. Predsednik je bil dr. Josip Abram, predsednik nadzornega odbora Vekoslav Plesničar in ravnatelj Josip Ajdišek.

1888 Ustanovi se HRANILNO IN POSOJILNO DRUŠTVO V NABREŽINI. Pravila tega društva so od 4. maja 1888 (dejanska ustanovitev društva je bila 1887).

— Pravila je potrdila »Slavna c.k. trgovska in pomorska sodnija v Trstu z odlokom dne 22. septembra 1888 št. 5836«. Je to bila vknjižena zadruga z omejeno zavezo. Ohranjen je pristopni list, ki nosi datum 15. oktobra 1893. V dobrem stanju je tudi knjiga članov, ki ima za naslov: IMENIK ČLANOV in pod tem društveni pečat v slovenskem jeziku. Prvi vpisan član, sicer pod št. 2 je Ivan Caharija, kl. mojster, Nabrežina 151, dan vstopa 10./6/1888, delež 1 po 20 kron, vplačan istega dne. Zadnji vpisani član nosi št. 480, je po poklicu electricist, vstopil 12./8/1929, delež 20 lir vplačan istega dne. Njegovo očetovstvo se že označuje s »fu« ali »di«. Nimam podatkov o poslovanju, vendar se da slutiti, da je moralo biti precej živo glede na to, da so bili njeni člani iz naslednjih krajev: Praprotno, Vižovlje, Slivno, Mavhinje, Sv. Križ, Ljubljana (Emil Tönnies, industrialec, tako v imeniku), Sesljan, St Polaj in tudi Sempolaj, Gorjansko, Prečnik, Koludrivca, Trnovca, Salež, Zgonik, Samatorca, Devin, Cerovlje Brišče, Berje, Vojščica, Temnica in Trst. Po poklicu so bili posestniki (eden celo iz Buj v Istri, ki je pristopil 14.3.1908., obrtniki, trgovci, gostilničarji, železničarji, poštarji in dva industrijca, že prej omenjeni in eden iz Nabrežine.

1890 Ustanovi se Konsumno društvo v Rojanu pri Trstu.

1891 V tem letu je registrirana Tržaška posojilnica in hranilnica. Ustanovi se Pogrebno društvo v Rojanu. To društvo obstaja še danes. O ustanovitvi naj povem le to, da je pravila odobrilo c. kr. namestništvo v Trstu in se odobritev, napisana v slovenščini glasi:

»Št. 14639/891

I V zmislu par. 9 postave od dne 15. nov. 1867, drž. zak. list št. 134, potrdi se, da 'Pogrebno društvo' v Rojanu po postojećih pravih postavljenosti obstoji.

V Trstu, dne 15. septembra 1891

C. Kr. Namestnik: Rinaldini«

Ustanovi se Gospodarsko društvo v Lonjerju.

1891 se pojavi v Trstu tudi PRVA ČEŠKA SPLOŠNA DELNIŠKA DRUŽBA ZA ZAVAROVANJE v Pragi. Njeno generalno zastopstvo za jugoslovanse dežele v Trstu je imelo sedež v Ulici Donizetti št. 5.

Kateri so bili vzroki, da se je ta zavod pojavil v Trstu, saj sta tu delovali že več desetletij dve zavarovalni ustanovi, ki sta sicer bili v italijanskih rokah. Vedeti moramo, da je bilo pred kakimi 80-90 leti med slovenskim in hrvaškim narodom življenjsko zavarovanje še zelo malo razvito. Takrat je bilo v Angliji kakih 80 ali več odstotkov zavarovanega prebivalstva, pri Slovencih pa komaj 15 do 20 odstotkov. V bivši avstro-ogrski monarhiji niso imeli Slovani dolgo časa nobenega delniškega zavarovanja na življenje, kar je imelo za posledico odliv slovanskega kapitala v tujino. Odtok kapitala drugam pa pomeni slabiti gospodarsko stanje doma in pomagati krepiti tujčevo v našo škodo. Prvi so se oglasili Čehi, da bi osnovali češko-slovanse delniško družbo za življenjsko zavarovanje. Pobude se je oprijela Češka obrtna banka v Pragi, ki je v neverjetno kratkem času zbrala podpisnike in 2 milijona kron giavnice. Prva češka splošna delniška družba za zavarovanje na življenje je začela s poslovanjem 18. novembra 1899.

Ta zavod je pokazal nenavadno podjetnost in sposobnost svojih voditeljev tako, da je začel žeti vedno večje uspehe in čeravno je bil v Avstriji 40. po nastanku in razvoju je do leta 1912. prekosil 24 starejših zavodov. Po podatkih za leto 1910 je zavod prejel v samih premijah skoraj 8 milijonov kron z znatnim prispevkom tudi tržaških Slovencev. Za leto 1912 pa pravi poročilo upravnega odbora, »da bomo morali šteti ta zavod prav kmalu med največje zavode v avstrijski državi« in ga toplo priporoča, »da bi se Slovenci posluževali vedno bolj tega eminentnega narodnega zavoda za življenjsko zavarovanje in sicer sebi samemu v korist in v korist slovenskega narodnega gospodarstva sploh«. Po prihodu Italije je zavod likvidiral s poslovanjem pri nas.

1897 so tržaški delavci ustanovili svoje DELALSKO PODPORNOSTNO DRUŠTVO v TRSTU, ki je po namenu bilo podobno sedanjim bojniškim blagajnam. Društvena pravila je c. kr. namestništvo v Trstu potrdilo dne »28. vinotoka 1897, št. 15783«.

V poročilu upravnega odbora, ki ga je izdalo društvo, tiskala Tiskarna Edinost, 1906, ki ima za naslov Račun in Poročilo za upravno leto 1905, zveemo, da je bil 13. maja 1906 ob 4. uri popoldne občni zbor v »Sokolovi dvorani v 'Narodnem domu'« in da je društvo štelu 1655 čla-

nov. V tem istem poročilu piše, da je po 20 letih obstoja odstopil zaslužni predsednik prof. Matko Mandić. O denarnem poslovanju pa pravi, da je društvo izplačalo za podpore K. 27.625,10; za zdravila in kopeli 4.465,69, bolnišnici 1599,81 in za pogrebščine 1.260,— kron. Vseh dohodkov je bilo 51.568,66, stroškov 49.840,60 tako, da je znašal skupni promet 101.409,26 kron. Stanje premoženja na dan 31.12.1905 pa 37.153 kron in bolniški sklad 44.335,03.

Delasko podporno društvo je bilo naročeno na sledeče časopise: Edinost, Domovina, Naša Sloga, Slovenski Narod, Soča, Sole, Rudeči prapor in Škrat. In še: »Društvo vdeležilo se je v polnem številu z društveno zastavo izleta v Ljubljano o priliki odkritja Prešernovega spomenika.« Podpisani so Godnik Fran, podpredsednik, Šimenc Anton, I. tajnik in Srdan Ivan, II. tajnik. Častni udje: Gorup Ivan in Mandić Matko.

Okoli leta 1900 se začne na Primorskem gibanje, da bi se osnoval v Trstu centralni denarni zavod za vse slovensko zadružištvo, ki naj bi se razvil v impozantno banko, kakršno so Slovenci na Tržaškem in Goriškem v resnici potrebovali. Misel se ni uresničila in škoda ni šla v breme samo primorskega zadružištva, ampak vsega slovenskega in hrvatskega zadružištva sploh zaradi »kratkovidnosti in malenkostnosti nekaterih mož, ki se niso znali povzpeti preko provincijalnih mej«, kakor so takrat pisali. Vendar je nekdo uvidel, da je treba misel uresničiti, ker je bila kako leto pozneje in sicer

1898 dobi Lonjer svojo »VZAJEMNO PODPORNO DRUŠTVO ZA ZAVAROVANJE ŽIVINE v LONJERJU«. Bilo je ustanovljeno »20. listopada 1898«. Pravila, ki štejejo 54 paragrafov sem zasledil v ohranjeni članski knjižici št. 42, imetnik katere je pristopil k društvu dne 30. januarja 1899. Kot predsednik je v knjižici podpisan Jožef Pečar, tajnik pa Mihael Čok. Oblast je pravila potrdila tako:

»23610-98 V zmislu par. 9 zakona od dne 15. novembra 1867 drž. zak. list št. 134, potrdi se, da »Vzajemno podporno društvo za zavarovanje goveje živine v Lonjerju po predstojećih pravilih postavno obstoji.

V Trstu, dne 20. listopada 1898

I. 1899 ustanovljena CENTRALNA POSOJILNICA v GORICI, ki je do leta 1904 združevala večino goriških zadrug.

Leta 1902 se je Centralna posojilnica obrnila na poljedelskega ministra s prošnjo, da ji podeli podporo, ker deluje kot zadružna matica. Vlada je sicer podporo obljubila, toda pod pogojem, da se loči zveza od posojilnice in ustanovi samostojna zveza zadrug. Tako je prišlo do ustanovitve »Goriške zveze«, ki je bila vpisana v zadružni register kot »Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev« r.z. z o.z. dne 20. januarja 1904.

Centralna posojilnica je po tej spremembi imela nalogo skupne blagajne vse do leta 1918 Goriške zveze, ki je skrbela za denarno izravnavo med zadrugami. Zveza sama je imela 3. novembra 1918 **dva in pol milijona kron** naloženih pri Zadružni zvezi v Ljubljani.

Za c. kr. namestnika: Schwartz I.r.«

O namenu društva ne bom govoril, saj je vsakomur jasen. Le nekaj, kar se mi zdi vredno omeniti iz ohranjenih zapisnikov, občnih zborov in odborovih sej, vse v eni knjigi. 1. redni občni zbor je bil 1. 1902 ob

navzočnosti 31 udov. Na tem občnem zboru je bil navzoč živinozdravnik BATIC, ki priporoča naj se mu bolezen živine vselej pravočasno naznani. Zadnja odborova seja je bila 6. junija 1926. Občni zbor dne 12. januarja 1908. Otvoril ga je podpredsednik Miha Čok, ker je bil predsednik »zaderžan, rekoč častiti zborovalci, danes menim da nastopamo 9 ali 10 občni zbor naše zavarovalnice, za kar sem hvaležen za obilno udeležbo.« Po tajnikovem poročilu sledi blagajnikovo »o stroških ter koliko ima še društvo pribitka, katiri denar se nahaja v Teržaški hranilnici, odobreno«. Razpravljalo se je tudi o tomboli, ki je dala čisti dobiček K. 51,81. Naslednji občni zbor je bil 30.1.1909 v gostilni »pri Županu«. Zapisnik ni dolg, je pa vsebinsko in tudi jezikovno zelo zanimiv, zato ga navajam dobesedno: »Občni zbor zavarovalnice Goveje živine v Lonjerju, dne januarja 1910 Dnevni red: Nagovor predsednika, Poročilo tajnika, poročilo Blagajnika, Volitev odbora, Posamezni nasveti. Predsednik se je zahvalil vsim zborovalcem navzočim v volitvi odbora in potem da besedo Tajniku... in potem je Tajnik... omenjal in tudi dobro zborovalce zavarovalnice goveje živine iz posamezni nasveti Prosim Vas da se vpišete kolikor mogoče v Kmetijsko družba kar jaz sem bil v Narodnem domu zavoljo protesta, ki je bilo odobreno od vsih navzočih da se ne bo plačevalo istih štirih kron od hektolitra na kmeta in potem je si enkrat pritisnil naj se vpišejo v kmetisko družbo tržaško da bomo imeli veliko moč tudi v državnem zboru. Zaključni zbor«. Sledijo podpisi predsednika in odbornikov, med katerimi je tudi Ivan Marija Čok, poznejši odvetnik v Trstu, nato v Jugoslaviji predsednik Zveze emigrant-skih društev Istra itd.

Živinozdravnik društva je takrat bil dr. Morpurgo, ki je služboval na Opčinah.

Na naslednjem obč. zboru dne 12.1.1911 je bilo veliko govora o biku, sicer ustrezno namenu zadruga, ki ga je dala na posodo Kmetijska družba. Tako govori neki poročevalec: »...prosil da si prevzame Bika vsaki drugi zaradi kmetijskih razmer«. Na občnem zboru je bil navzoč zaupnik Kmetijske družbe. Beremo: »In potem je govoril gospod Dragutin Čok zaupnik Kmetijske družbe za Trst in okolico je priporočal da ako bi se moglo več ako je bilo mogoče a da nas naj bo sramota taka malenkost za naše kmete u tako majhno število. Potem pa se je govorilo zaradi Bika kedor ga prevzame in se ni udobilo nobeniga še do sedaj...«. Dva dni pred občnim zborom dne 14. januarja 1913, je odbor razpravljaj tudi o letnem obračunu. Pod točko 2) piše: »Posvetovali smo se zaradi pokojniga Blagajnika, koje skozi celih 14 let dobro kot član in Blagajništvo dobro opravljav spoštovanjem do merlega pokloni odbor da bi se na občnem zboru dobriilo 10 kron na mesto venca na kersto da se da družbi C.M.« Lepa zavednost Lonjercev in pa skrb za družbo, ki je imela v svoji upravi številne slovenske osnovne šole. Na občnem zboru »ob izredno lepi udeležbi članov«, je bil navzoč »zastopnik Kmetijske družbe g. tajnik Voiska«. V spomin na pok. blagajnika je govoril predsednik: »...ki je celih 14 let deloval kot član in odbornik zavarovalnice v splošno zadovoljstvo, ki je sploh bil vzor in kremenit značaj bojavnika izza današnjih kritičnih časov na narodno gospodarskem polju. V znak velikega spoštovanja do minolega pokloni občni zbor 10 K C.M.D. namesto venca na njega krsta«.

Približno pol leta je že trajala prva svetovna vojna, ko se je 9. januarja 1915 vršil redni občni zbor ob izredno lepi udeležbi članov, na katerem se predsednik odpove predsedništvu, toda »g. DR. Ivan Marija Čok predlaga naj ostane stari predsednik, kar je bilo sprejeto«. Med

podpisi odbornikov je v tem zapisniku prvič lep in čitljiv podpis »Dr. Ivan Marija Čok, za blagajnika«. Zadnji občni zbor v bivši monarhiji je bil 13. januarja 1918. Omenjam ga, ker je občni zbor sklenil, da se v Krekov spomin podari za C.M.D. v Lonjerju 25 kron.

Na občnem zboru 8. januarja 1919 se prvič omenja finančno stanje. »Stari blagajnik I. M. Čok št. 55, izroči novimu blagajniku... blagakniščto knjigo in hranilčno knjigo, ker je denarja granilni: 5.789 K 50 v. in kar je imel še blagajni denarja 80 K 03 v. torej skupaj 5.869 K 53 v.« Na izrednem občnem zboru dne 17.1.1920. se je prvi oglasil s pozdravom navzočim »Andrej Čok po domače golidnik«; gre za ravnatelja Cirilmetodove šole v Trstu in prosvetnega delavca. Umri je v ječi v Gimignanu leta 1943.

V naslednjih občnih zborih se omenjajo nastale težkoče razne narave. 1920 je društveni živinozdravnik dr. Uxa. Na občnem zboru 22. januarja 1921 je bil izvoljen za častnega predsednika prej imenovani Andrej Čok. 12. junija 1923. sklene odbor ponovno zaprositi za tombolo »ker niso prvi prošnji ugodili«! 14. marca 1924. odbor enoglasno odobri podporo v znesku 50 lir Šolskemu društvu: Na občnem zboru 11. januarja 1925 je bilo navzočih 37 članov, ki po opozorilu, »da se ne zahaja k ljudem, ki imajo okuženo živino«, potrdi se ponovno »še vnaprej častni predsednik«. Zadnji zapisnik odborovih sej nosi datum 6. januar 1926. Na tej seji je bil določen 17. januar 1926 za občni zbor društva. Na vseh naslednjih straneh zeva praznina...

Smo še vedno v letu

1899 V Nabrežini je bilo tega leta ustanovljeno OBRTNO GOSPODARSKO DRUŠTVO v NABREŽINI. Iz ohranjenega imenika članov ugotovimo, da je pod št. 1 vpisan Ivan Milič, posestnik, Nabrežina 50, vstop 29.10. 1899, 20 K (1 delež). Z delovanjem je začelo 29. oktobra istega leta. Trajalo je baje do leta 1929 in je štelo menda 54 članov.

1900 19. stoletje je za nami. Prehajamo v novo dobo, ki ni nič manj zanimiva od prejšnje, nasprotno, pokaže se izredna dejavnost slovenskih in slovanskih obstoječih in novonastalih gospodarskih ustanov. Promet, trgovina, industrija in druge gospodarske dejavnosti jemljejo vedno večji obseg na področju svojih panog. Dani so vsi pogoji za nadaljnji uspešnejši razvoj slovenskih in drugih slovanskih podjetij.

Leta **1900** Trebče dobijo svojo Gospodarsko podporno društvo, Kontovel pa Gospodarsko društvo. Nimam podatkov za prvo društvo, za Kontovel pa vemo, da je bilo društvo ustanovljeno 10. januarja 1900. V pravilih piše, da je ime društva »Gospodarsko društvo na Kontovelu, r.z. z om. poroštvom. Ustanovitelji so vsi s Kontovela (tudi Kontovelja), prvi predsednik je bil Jakob Štoka pok. Antona hšt. 15, vsi člani upravnega in nadzornega odbora so domačini. Pod pravili piše: Na Kontovelu, dne 10. januarja 1900 ter Franjo Klemenčič in dr. Edvard Slavik lastnoročno podpisana kot priči za nepismene člane, ki so se podpisali. Odobritev pravil je izvršilo »Uradništvo c.k. Trgovinskega in pomorskega sodišča odd. III - Trst, dne 19. septembra 1900 - Bernetich«. Iz ohranjene zadružno-članske knjižice je razvidno, da je delež znašal 20 kron in da je knjižico leta 1900 tiskala Tiskarna Edinost v Trstu.

1903 OSREDNJA BANKA ČEŠKIH HRANILNIC je prva slovanska banka, ki je spoznala pomen Trsta, kot najvažnejšega središča pomorske trgovine in se je odločila, da odpre svojo podružnico v Trstu. Ob svoji ustanovitvi — avgusta 1903, si je postavila Osrednja banka za nalogo, da trgovske stike, ki jih je imela z južnimi trgovskimi krogi od ustanovitve, v Trstu še bolj okrepi in razširi. S tem je banka hotela podpreti in osredotočiti jugoslovansko denarstvo, ki je že kazalo znake pomembne dejavnosti in ga še bolj plodonosno izkoristiti. Banki se je to posrečilo. Leta 1910, zdelo se bo neverjetno, a so na roko za to dokazi, je bila banka v poslovni zvezi z več kot 6400 večjimi ali manjšimi denarnimi zavodi. K temu je pripomogla prednost, ki jo je banka uživala, da se je lahko ukvarjala z vsemi bančnimi posli in transakcijami in pa zaradi vsesplošnega zaupanja, ki ga je uživala po svetu. Da je to res, potrjujejo poslovni podatki. Leta 1911 je banka zabeležila samih viog nad 115 milijonov kron. Dalje, zavod si je pridobil pravico, da na podlagi komunalnih in hipotekarnih posojil, ki jih je prevzel od občinskih hranilnic, izdaja bančne zadolžnice in zastavne liste, katerim je bila po zakonu priznana pupilarna varnost.

Začetna glavnica banke je znašala 2 milijona kron, leta 1905 se je glavnica povečala na 10 milijonov in 5 let pozneje je dosegla višino 25 milijonov kron z rezervnim skladom 2.030.000 kron.

Nenehni razvoj in uspeh, vedno večje število komitentov-dopisnikov je dalo povod odpiranju podružnic v naslednjem časovnem redu: Brno 1904, Dunaj 1906, Trst 1907 in še drugod. Značilno za to banko je, da je od svoje ustanovitve razširjala misel najširše uporabe modernega plačilnega sredstva — čeka in uvedla žiro nakazovalni oddelek. Banka je imela svoje poslovne prostore v sedanji Ulici Roma in jo je po prihodu Italije v Trst likvidirala.

1904 ZADRUŽNA ZVEZA V GORICI. Zavod smo že omenili v zvezi s Centralno posojilnico v Gorici. Ustanovljena je bila tega leta in dne 16. marca 1905., t.j. do prvega občnega zbora šteje že 22 včlanjenih zadrug, leta 1908 je včlanjenih 58. Ob 10-letnici obstoja šteje Zveza 91 včlanjenih zadrug.

Leta 1918, ob koncu prve svetovne vojne, je bilo včlanjenih v Zvezi 148 članic s 47 tisoč člani. Vplačani deleži so znašali 16.000 lir, jamstva 800.000 lir, pomislimo, koliko denarja bi to bilo danes! Od števila včlanjenih zadrug je bilo 69 denarnih, približno polovica.

Za leto 1922 najdemo, da je denarni promet Zveze bil 52 milijonov lir, naložbe na tekoči račun so dosegle 5,5 milijona lir. Zveza je morala likvidirati menda 1930, ali kako leto prej oz. pozneje.

V tem letu dobi Rojan svoje GOSPODARSKO DRUŠTVO V ROJANU PRI TRSTU, reg. zadruga z omejenim poroštvom. V zadružni - članski knjižici je v prepisu naslednje:

»SKLEP Firm. 358/4
Cons. III 35

V rešitev prošnje 9/4/04 se vpiše v zadružni register nova zadruga: 'Gospodarsko društvo' v Rojanu pri Trstu, registrovana zadruga z omejenim poroštvom! Udje prvega ravnateljstva za dobo 3 let (1904-1906) so: Predsednik, Ferdinand Fuk iz Rojana št. 277; podpredsednik: Anton Piščanc pok. Ivana iz Rojana št. 230; tajnik: Janko

Trošt iz Škorklje št. 471; Blagajnik: Anton Piščanc pok. Andreja iz Rojana št. 303; Odbornik: Fran Ferluga pok. Jakoba iz Rojana št. 275. Namestniki: Evgen Venuti pok. Lovrenca iz Rojana št. 128; Anton Piščanc pok. Andreja iz Rojana št. 225; Ernest Piščanc pok. Jožefa iz Rojana št. 348.

C.K. Trgovinsko in pomorsko sodišče, oddelek III - Trst, dne 7. maja 1904. Dejak«.

Ali ste opazili, kako je oblast pisala naše slovenske primke in kako je imenovala predmestne kraje? Delež je znašal 60 kron, namen društva je bil v glavnem enak podobnim društvom v tržaški okolici ali na deželi. Prošnjo za vpis v združni register je overil notar pod št. 17104 in lastnoročno napisal v slovenščini: »Jaz podpisani c. kr. notar potrjujem, da so meni osebno znani gg. Ferdinand Fuk c. k. pismo- noša iz Rojana št. 277 pred menoj lastnoročno postavili podpise, kojih bodo rabili prvi kot predsednik, drugi kot blagajnik »Gospodarskega društva v Rojanu pri Trstu, registrovane zadruge z omejenim poroštvom« — Trst dne petega aprila tisoč devetstoštiri.

(L.S.) z državnim arhom — Dr. Joakim Zenkovich C. K. notar v Trstu
Dr. Joakim Zenkovich, notar«

Leta 1904 je bila ustanovljena tudi Delavska zadruga v Trstu. Manj- kajo podatki.

1905 JADRANSKA BANKA V TRSTU je bila za naš narodnogospodarski razvoj neprecenljivega pomena. Beremo, da so pobudo za njeno ustanovitev dali naši zaslužni možje. Ustanovitev banke je potekala nekako takole: V začetku leta 1905 pride najprej do ustanovitve konzorcija doma- čih narodnih mož z namenom, da se ustanovi v Trstu **samostojna slo- venska banka**. Ustrezno dovoljenje je vlada izdala 19. septembra istega leta.

Začetna delniška glavnic 1 milijona kron je bila popolnoma vpla- čana in 13. novembra 1905 je začela banka s poslovanjem. Slovenci v samem Trstu, kot v okolici, so pokazali za svojo banko tako navduše- nje in zanimanje, da je bila banka primorana že v začetku 1906 povišati glavnico na 2 milijona kron. **Zanimivo je, da je bila narodno-gospodar- ska zavest takratnih Slovencev tako globoka, da se je druga subskripcija kapitala zaključila s takim uspehom, da ni bilo mogoče zadovoljiti vseh podpisnikov** in so se morali zadovoljiti z manjšim številom zahtevanih delnic. Priznajmo, da je bil to izreden dogodek, ki gre v čast naših prednikov, na katere smo lahko ponosni.

Po prvem letu poslovanja pokaže banka otipljiv dokaz svojega uspešnega poslovanja: kupi in postane lastnica poslopja v Ulici Cassa di Risparmio št. 5, kjer je danes Banca Popolare Giuliana in tam odpre tudi svojo menjalnico. In še več, v posloju je banka dala zgraditi naj- modernejše jekleno zavarovane prostore ali safes deposits, kar je pome- nilo takrat novo dobo našega slovenskega domačega denarnega zavoda.

Poslovanje in delovanje sploh te slovenske banke je bilo tudi zgodo- vinsko zelo zanimivo. Istočasno z bančnim poslovanjem so njeni voditelji že takoj v prvem letu usmerili vso svojo pozornost na ladjarstvo. Uspelo jim je v zelo kratkem času spojiti dalmatinske paroplovne družbe Pio Negri & Co., Bratje Rismondo, Serafin Topić in Zaratina v novo družbo »DALMATIA«. Slednji se je pridružila še pravkar ustanovljajoča se Dal- matinska plovitba v Splitu. Je to brez dvoma izreden uspeh slovenske

podjetnosti na tem področju, ne glede na čas, v katerem se je izvršil. Ta nova družba, v kateri je bil zastopan tudi Avstrijski Lloyd (danes Lloyd Triestino), je začela s poslovanjem 1. januarja 1907. v obliki konzorcija, ki pa ni dolgo trajal, ker se je leta 1909 pretvoril v delniško družbo s kapitalom 4.000.000 kron.

Jadranska banka, zavedajoč se svojih uspehov, si izposluje od avstrijske vlade, katera si je hotela zagotoviti vpliv v upravi podjetja, nove ugodnosti s spremembo pravil in postaviti »Dalmatio« na popolnoma solidno podlago tako, da je že v istem letu zagotovila zadovoljivo dividendo. Vlada imenuje Maksa Antiča, ravnatelja banke za predsednika »Dalmatie«, kar je še bolj dvignilo ugled in zaupanje v to našo slovensko banko.

Razmah poslovanja privede vodstvo banke, da odpre prvo podružnico v Opatiji, nato še v drugih dalmatinskih mestih in celo na Dunaju. Vzponredno s tem ustanovi še komisijsko in spedijsko družbo »Balkan« (1907). Leta 1910 s posredovanjem Balkana, o katerem bomo posebej spregovorili, prevzame Jadranska banka Trgovsko banko v Ljubljani in jo spremeni v svojo podružnico, s čimer razširi svoje območje proti severu zaradi vedno številnejše nove klientele - strank.

Seveda, ta občudovanja vredni razvoj pomeni tudi potrebo po povečanju delniške glavnice, kar izvede banka leta 1908 s povišanjem na 3 milijone kron, dve leti pozneje, 1910, se glavnica poveča na 4 milijone in leta 1911. doseže 6 milijonov kron. V samih treh letih se je glavnica podvojila, kar je očiten dokaz, da je banka uživala zelo velik ugled in zaupanje in to nam potrjuje dejstvo, da so bile subskripcije vedno predčasno in v celoti izvedene. Pomemben korak naprej zabeleži Jadranska banka 1911, ko je prevzela, oz. se z njo fuzionirala - spojila, Hrvatsko vjeresijsko (kreditno) banko v Dubrovniku in tako pridobila štiri nove podružnice: v Dubrovniku, Šibeniku, Splitu in Zadru. Doprinos v glavnini je znašal 2 milijona kron, v rezervah 250.000 kron, kar pomeni, da je sedaj njena glavnica znašala 8 milijonov kron, rezervni sklad pa 750 tisoč kron. Istega leta so znašale vloge na tekočem računu nad 20 milijonov kron.

Tržaški Slovenci so bili lahko upravičeno ponosni na ta svoj zavod, ker je poieg običajnih bančnih poslov banka neposredno sodelovala pri emisiji-izdaji 156 milijonov kron 5-odstotne ruske rente (drž. vrednostni papirji), pri 140 milijonih, 220 milijonih in 118.695.000 kron 4-odstotne avstrijske rente ter 4,5 odst. posojila mesta Zagreba. Sodeluje tudi pri povečanju glavnice Banke i štedionice (hranilnice) za Primorje na Sušaku od 1 na 2 milijona kron ter Ljubljanske kreditne banke od 5 na 8 milijonov kron glavnice.

V pogledu dividende, ki jo je Jadranska banka izplačevala delničarjem, je vredno omeniti, da je 1906 znašala 5 odst., nato pa vsa naslednja leta 6 odst. V Edinosti od 28. februarja 1910 na strani III, pod naslovom Gospodarstvo beremo naslednje poročilo o premoženjskem stanju Jadranske banke za leto 1909: »Jadranska banka v Trstu. V predvčerajšnji seji upravnega sveta je bila predložena in odobrena sledeča bilanca Jadranske banke za leto 1909 — Aktiva: Gotovina K 264.881,21; menice v zalogi 2.965.374,90; vred. papirji 566.233,51; dolžniki 10 milijonov 242.898,50; nepremičnine 260.050,17; inventar 27.452,55; Skupaj K 14.326.890,84. Pasiva: delniška glavnica 3.000.000,—; rez. sklad 160.500,—; vloge na knjižice in določen rok 3.298.544,63; upniki 7.372.598,95; trans. obresti 47.577,22; trate 188.994,02; nedvignjena dividenda 860,—; čisti dobiček 257.815,72; Skupaj K 14.326.890,84.

Račun zgube in dobička izkazuje sledeče stavke:

V breme: obresti (tek. računov, vlož. knjižic in transitivne) 474.076,26; upravni stroški 20.873,26; plače 114.777,50; davki in pristojbine 54.729,61; odpis inventarja in nepremičnin 11.280, 50; čisti dobiček 257.815, 72; Skupaj 933.552,85.

V dobro: Obresti (računov, menic, deviz in vred. papirjev) 760.813,22; dobiček na bank. in biag. poslih in stanarina hiše 156.102,58; prenos dobička iz leta 1908, 16.637,95; skupaj 933.552,85.

Skupni promet v minolem letu znašal je K 717.205.923,88 (nasproti lanskemu letu K 608.206.892,68 za K 108.999.030,80 več). Občnemu zboru delničarjev, ki je določen za 20 marca t. l., bo predlagal svet izplačilo 6 odst. dividende«.

V svoji nenehni podjetnosti Jadranska banka je prejela leta 1911 vladno dovoljenje za ustanovitev delniške družbe »ADRIA«, **delniška pivovarna v Trstu** (podčrtal pisec) s kapitalom 1.000.000,— K, ki naj bi prevzela »najmodernejšo urejeno in dobro uspevajočo pivovarno v Senožcah«. Starejši generaciji mora biti ta pivovarna še v spominu in če se ne motim jo je dolgo let vodil nedavno umrli g. Senčar. Pozneje jo je prevzela pivovarna Dreher.

Leta 1910 je znašal skupni promet 756.459.897,64 krone, t.j. za 39.253.973,76 krone več kot v prejšnjem letu; vloge, ki so leta 1910 znašale 10.382.035,—, so se naslednje leto povečale na 20 milijonov kron.

Takoj po letu 1918 je Jadranska banka v Trstu imela še nekaj let vodilno viogo v Sloveniji. Zaradi novih državnih mej je bila leta 1921 ustanovljena Jadransko podunavska banka d.d. v Beogradu, ki je imela svoje glavno poslovanje v Sloveniji in je prevzela vse njene jugoslovanske podružnice ter je leta 1922 izkazovala glavnico 60 milijonov dinarjev, rezerv 32,5 milijona, bilančno vsoto 607 milijonov dinarjev. Jadranska banka v Trstu je postala njena afilijacija.

Preden zaključimo, naj omenim še bilanco za leto 1917, iz poročila upravnega odbora v hrvaščini, ki ga je tiskala Tiskarna »Edinost« v Trstu. Navajam ga v prevodu: »JADRANSKA BANKA - XII. letno poročilo Jadranske banke v Trstu za leto 1917.

XII. občni zbor se je vršil dne 15.5.1918 ob 5. uri popoldne v prostorih podružnice na Dunaju I, Tegetthoffstrasse 7.

Upravni odbor: Predsednik: Ante vitez Vuković od Vučidola, c. kr. dvorski svetnik, član gospodarske hiše; I. podpredsednik: Ante Bogdanović, veletrgovec v Trstu; II. podpredsednik: Gracijan Štepančič, cesarski svetnik, veletrgovec v Trstu; Člani: Milivoj Crnadak, kr. ogr. dvorni svetnik, glavni ravnatelj Prve hrvatske štedionice v Zagrebu; dr. Melko Čingrija, odvetnik v Dubrovniku, dr. M. L. Domenego, direktor c. kr. zaseb. Južne železnice, Dunaj, dr. Radoslav Kvekić, odvetnik v Trstu, Josip Mahne, veletrgovec v Trstu, Ivan Mankoč, veletrgovec, cenzor Avstrogrske banke v Trstu, Hektor Pollich, ces. svetnik, generalni ravnatelj Banke i štedionice za Primorje, Reka, Otmar Svoboda, c. kr. ministerialni svetnik i. s., Dubrovnik.

Ravnateljstvo: Matija Hercog, Janko Gartner, ravnatelja, Alfred Krstelj podravnatelj.

Nadzorni odbor: predsednik: dr. Josip Martinis, zdravnik v Trstu; člani: Hinko vitez Baccich, posestnik na Reki; Sirno Kosović, ladjar v Trstu; dr. Otokar Ribar, odvetnik v Trstu; Josip Ulčakar, ravnatelj Tržaške posojilnice in hranilnice v Trstu.

V obračunu za leto 1917 beremo med drugim, da ovira vojna razmah, v blagajni je veliko gotovine, zato je banka sodelovala pri sub-

skribciji vojnih posojil. S sodelovanjem in pomočjo J. b. je prišlo do ustanovitve paroplovne družbe »Oceania« za prsto plovo, s kapitalom 12 milijonov kron ter podjetja »Immobiliare« v Trstu za promet z nepremičninami s kapitalom 1.500.000,— kron. Ustanovila se je tudi »Cement«, tovarna portland cementa, društvo z omejenim jamstvom, ki se je spremenilo v delniško družbo z 1.500.000,— kron kapitala in je banka sodelovala tudi pri emisiji novih delnic Prve hrvatske štedionice v Zagrebu, Banke in štedionice za Primorje na Sušaku, paroplovne družbe Daimatia v Trstu in Balkan, trgovske, komisijske in prevozniske d.d. v Trstu. Poročilo nadaljuje, da je leta 1916 bilo sklenjeno, da se glavnica od 12 poveča na 20 milijonov kron in da je emisija odlično uspela. Z dovoljenjem za izdajanje bančnih zadolžnic je bil omogočen nadaljnji razvoj, posebno pri trajnejši investiciji glavnice. Posebno se poudarja, da je banka podpirala dobrodelne ustanove v mejah razpoložljivih sredstev. Predložena bilanca po strogem ocenjevanju aktivnih in pasivnih postavk, piše v poročilu, se lahko označi, glede na izredne razmere, za zelo povoljno in čisti dobiček znaša:

K	1.298.565,83	
	94.889,92	prenos iz leta 1916
	1.203.675,91	od tega se odšteje
	60.183,79	5 odst. obv. rez. sklad
	1.143.492,12	manj
	68.609,52	tantieme upr. in nadz. odboru
K	1.074.882,60	
	600.000,—	5 odst. dividenda na 12 milijonov glavnice
K	474.882,60	plus
	94.889,92	prenos iz leta 1916
K	569.772,52	na razpolago obč. zboru in se predlaga razdelitev 300.000,— 2,5 odst. superdividente =
K	269.772,51	da se doda
	140.000,—	za nadaljnjo rezervo skladu
	129.772,52	ter
	25.000,—	za dobrodelne namene
	104.772,52	se prenese na nov račun
		Tako bi znašala redni in izredni rez. sklad
	1.266.763,79	
	257.665,—	pokojninski sklad
K	1.524.428,79	in dividenda 30 kron.

Aktiva: blagajna 3.824.078,01; avstrijska valuta 1.842.558,69; tuja valuta 8.322,06; lastni vrednostni papirji 18.640.589,64; nepremičnine 1 milijon 784.489,15; dolžniki 108.014.010,43 i. dr. **Skupaj aktiva 136 milijonov 916.650,45.**

Pasiva: kapital 12.000.000,—; rezerve in pok. sklad 1.324.245,—; Vloge: knjižice 13.271.572,54; fiksne vloge 622.487,83; upniki 103.743.650,70 i. dr. **dobiček 1.298.565,83.**

1924 je Jadranska banka prenehala delovati, tako tudi njena podružnica na Dunaju. K temu so predčasno pripomogle velike zgube, ki jih je banka utrpela v zvezi z naložbami v vrednostnih papirjih i. dr. Namesto nje je po likvidaciji bila ustanovljena, kot mi je nekdo pripovedoval po spominu, Società Finanziaria, ki se je kasneje po drugi svetovni vojni preimenovala v Società Finanziaria per i Traffici Internazionali. Ista oseba mi je pripovedovala, da je bil likvidator Jadranske banke g. Marij Trampuš, nekdanji uradnik Tržaške kreditne banke v Trstu. Tak je bil, torej, konec te lepe pristne domače slovenske banke. »Slaba, nekontrolirana uprava in lahkomišelnost ravnanje njenega uradništva po končani vojni je gnala banko v propast. Njen polom 1924 je bil eden največjih gospodarskih udarcev, ki so zadeli slovansko prebivalstvo Julijske krajine v zadnjih 50 letih« — Edinost, 17. januarja 1926.

1905 HRANILNICA IN POSOJILNICA V BOLJUNCU je bila ustanovljena 4. decembra 1905, datum prošnje, s katero so njeni ustanovitelji zaprosili za vpis v združni register. Prošnja: »Pečat o prejemu: I. R. TRIB. COMM. E MARITTIMO

Trieste

Pervenuto 14 Dic. 05

Firm. 1271/5

Cons. III 115

Okrajno deželno kot trgovsko sodišče v **Trstu**

Ivan Maver — posestnik v Boljuncu hšt. 93 in notri navedeni drugovi prosijo

da se vpišejo v združni register pravila 'Hranilnice in posojilnice v Boljuncu, registr. zadruga z neomejeno zavezo' in pa člani prvega načelstva.....

1) Ivan Maver, posestnik v Boljuncu hšt. 93, predsednik; Josip Kozina, posestnik v Boljuncu hšt. 138, tajnik; Josip Zobec, posestnik v Boljuncu hšt. 3, blagajnik; Matija Žerjal, posestnik v Boljuncu hšt. 149, odbornik; Josip Maver, posestnik v Boljuncu hšt. 23, odbornik. Pri vsakem imenovanem, »ki bode popisoval sledeče«, z lastnoročnim podpisom.

Boljunc, Dne 4. decembra 1905«

Pod prošnjo je izjava št. 178 ...da gori imenovani so podpisali ta spis. (L.S.): I. R. Giudizio Distrettuale z državnim grbom - Capodistria

Podpis nečitljiv.

Podrobnejših podatkov o zadrugi nimam. Vemo, n.pr., da je bil II. redni obč. zbor 26. aprila 1908, da je bil sklepčen, »ker ima zadruga 269 udov od teh navzočih 60. Sklican je bil v »Narodnem gospodarju v Ljubljani št. 7 stran 116 in po razglasih 8 dni pred občnim zborom na vratih uradnice in drugih primernih krajih nabito«. Predsednik se zahvaljuje za »brojno udeležbo«... gospod Ludvik Šonc ekspozit (?) v Boljuncu...« povdarja potrebo vajetejsnovih (rajfajznovke, pisec) posojilnic«. Dalje, da je »odbor delalskega iz. ob. (izobraževalnega, pisec) in podpornega društva v Boljuncu vložil prošnjo da se mu da za podporo za napravo knjižnice 40 kron, katero je bilo enoglasno sprejeto«, in da Jožef Zobec »priporoča v stanovitev kmetijske zadruga katero je prav lično opisal potrebo te zadruga v koristi kmetijstvu. O tem pojasnjuje bolj potanko Ludvik Šonc eks v Boljuncu katero je bilo z nadušenjem v sprejeto«. V Boljuncu dne 26. aprila 1907 (namesto 1908, pisec).

KONSUMNO DRUŠTVO V BANAH — Društvena pravila in prošnja za vpis v združni register imata isti datum: 21. decembra 1905. Vse je overovil že omenjeni notar Zencovich z običajnim besedilom. Vstopnina je znašala 2 kroni, delež 10 kron s pravico več deležev. Paragraf 9 društvenih pravil: Vsak združnik je zavezan ostati v zadrugi toliko časa, dokler naraste rezervni zaklad na K. 4000.

1906 TRGOVSKO-OBRTNA ZADRUGA V TRSTU je bila ustanovljena in začela poslovati 17. aprila 1906. Sedež je imela v prostorih Trgovskega izobraževalnega društva v Ulici sv. Frančiška št. 2 (stavba stoji še danes).

Trgovsko-obrtna zadruga je imela izredno velike zasluge za naš narod bodisi na gospodarskem bodisi na kulturnem področju. Od njene ustanovitve do leta 1912 je znašal njen denarni promet 33 milijonov kron, hranilne vloge preko 1.300.000,— kron in čisti dobiček 60.000.— kron. Ni to izreden dobiček, ni pa niti skromen za tiste čase. Če ni utegnil biti še višji, nam bo razumljivo v naslednjih vrsticah. »Ta naš mladi, žilavi in koristni denarni zavod v Trstu ima nalogo izpolniti vez naše gospodarske organizacije med tržaškimi denarnimi zavodi ter priskočiti na pomoč mali trgovini in obrti«. Tako so pisali takrat. To je ena plat, zaradi katere se je zavod ustanovil. Druga, zelo važna, ki je silila v ustanovitev so »tehtni kulturni oziri«. Če gremo mimo gospodarskega pomena Trgovsko-obrtna zadruga, ki je bil brez dvoma važen, je v tem, **da je rodila slovensko Ciril-Methodovo šolo** v Trstu, v Ulici Acquedotto 20, danes Drevored XX. septembra, kjer stoji stavba Stande in v Ulici Stadion št. 21 (Ulica C. Battisti), kateri stavbi sta bili njena last!

»Poleg že obstoječih 12 razredov ljudske šole, je v hiši zadruga na Acquedotto št. 20 tudi popo:na nižja slovenska trgovska šola, sestojeca iz treh razredov. Ta poslednja se je ustanovila leta 1910 in uspeva krasno«, tako pišejo o tej zadrugi leta 1912.

Trgovsko-obrtna zadruga je gmotno podpirala slovensko trgovsko šolo in ji je že v prvih letih odkazala 11.500,— kron v gotovini. Zavod je vedno rad podpiral tudi druge kulturne ustanove in društva ter jim naklanjal primerne podpore. Kot pomembno gospodarsko, še bolj pa kulturno vzgojevalno sredstvo se je izkazalo varčevanje, ki ga je zadruga sistematično začela gojiti med mladino, posebno šolsko, kateri je posojala hranilnike, ki jih je bilo omenjenega leta v prometu na 500. Ni to samo moralni uspeh, je nekaj več, ker se je na ta način krepila tudi blaginja.

Kako je zavod končal? Odgovarjam tako, kot mi je po spominu pripovedoval nekdo, ki se zavoda dobro spominja. Pred prvo svetovno vojno je zavod imel svoje prostore v prej omenjeni stavbi v Ulici Battisti 21, nekaj let pa v Ulici Palestrina 4. Okrog leta 1927 ali 1928 se je zadruga preselila v Ulico Milano 20. Njeni zadnji ravnatelji so bili: Josip Bratož (danes v Mariboru, pisec), Ante Grubišič in pok. Joso Puhalj. Slednji je bil tudi član odbora. Okrog leta 1935 je spremenila naziv v »Consorzio di Credito Commerciale Industriale«. Njen predsednik je bil dr. Franc Tončič. Po njegovi aretaciji iz političnih razlogov je zadrugo vodil komisar dr. Enea Fabrizi, funkcionar državne bančne kontrole iz Rima. Ta je sklical občni zbor, ki je izvolil novi odbor: predsednik pok. dr. Losich Giuseppe, odvetnik, Vittorio Dronigi, trgovec, Carlo Accerboni, lesni trgovec in nekaj članov prejšnjega odbora. Ko je Italija napadla

Jugoslavijo je bil njen ravnatelj Puhali interniran. Sklican je bil občni zbor zadruge, ki je na pritisk od zgoraj sklenil združitev (?) zavoda v nov zavod z imenom Banca Popolare Giuliana.

SPLOŠNA HRANILNICA V TRSTU. Proti temu slovenskemu zavodu je protestiral Il Piccolo dne 19.9.1913 st. 11750, pod naslovom »L'Istituto di credito ipotecario contestato al Comune dalla Cassa di Risparmio concesso agli Slavi«.

Zadnje pred likvidacijo ohranjeno poročilo Trgovske obrtne zadruge v Trstu je v italijanščini. Posnemam: CONSORZIO COMMERCIALE INDUSTRIALE IN TRIESTE - Consorzio reg. a garanzia limitata. Fondato nel 1906 - Via XXX Ottobre 17 - Entrata Via Milano 20.

RENDICONTO XXIII ESERCIZIO - Anno 1928

Presidente: Luigi Plesnicar

I Vicepresidente: Enrico Schmidt

II Vicepresidente: Giovanni Panjek

Consiglieri: avv. dott. Boris Furlan, Giacomo Merhar, dott. Luigi Povh, Giuseppe Puhali

Giunta di sorveglianza - Presidente: Giovanni Prelog, Sindaci: Pietro Kralj, Basilio Mirk, Giuseppe Novinc.

Direttore: Antonio Gribisic.

Rendiconto per l'anno di gestione 1928

Movimento di gestione	Lit.	68.103.196,15
Giro di cassa:	»	48.268.752,90
Utile:	»	9.066,96
Quote sociali: 1.1.1928	Lit.	54.640,40
Iscritti 162 soci con	»	15.206,—
	Lit.	69.846,40
Uscirono 19 soci	»	3.345,20
Situazione al 31/12/1928	Lit.	66.501,20
Numero dei soci: 2562.		

DEPOSITI A RISPARMIO e C/C

al 1.1.1928 a) depositi a risparmio	Lit.	1.860.628,95
b) c/c	»	1.142.935,95
c) c/c in valuta estera	»	513.537,34
	Lit.	3.517.095,33
dedotti i mutui in c/c	»	1.275.898,55
	Lit.	2.241.196,78
Depositi durante l'anno	»	23.234.387,99
	Lit.	25.475.584,77
Prelevate durante l'anno	»	23.417.638,86

Situazione al 31 dicembre 1928	
Depositi a risparmio	Lit. 1.779.181,67
c/c	» 1.748.252,54
c/c in valuta estera	» 332.698,—
	Lit. 3.860.132,21
Dedotti i mutui in c/c	1.802.186,30
	Lit. 2.057.945,91

MUTUI

Situazione al 1.1.1928	Lit. 1.332.111,60
Mutui liquidati durante l'anno	» 1.994.544,72
	Lit. 3.266.656,32
Mutui restituiti nel 1928	» 1.707.667,58
Situazione al 31 dicembre 1928	Lit. 1.558.988,74
Fondo di riserva al 1.1.1928	Lit. 170.705,18
Contributi corrisposti nel 1928	» 1.287,—
Tasse entrate corrisposte nel 1928	» 286,—
Utile netto 1927	» 3.380,75
	Totale Lit. 175.658,92

Trieste, aprile 1929.

Immobili lire 290.276,50
 Mobili e casseforti lire 41.950,—.
 Fondo di riserva dopo il riparto dell'utile per il 1928 lire **184.725,88**

Nekaj statističnih podatkov:	leta 1906	1916	1918
Promet (v kronah)	1.274.583,81	3.046.503,87	8.028.781,39
Hranilne vloge c/c	238.972,80	1.836.246,81	2.217.797,66
Posojila	200.648,72	1.448.983,14	1.140.889,21
Dobiček	1.071,36	8.285,74	14.425,94
Rez. sklad	2.313,26	128.411,72	155.155,77
članov	371	1960	1989
deleži	4.204,—	7.562,—	11.182,—
	leta 1919	1928	
Promet (v lirah)	5.121.979,82	68.103.196,15	
Hranilne vloge in c/c	929.119,48	3.860.132,21	
Posojila in akt. c/c	693.296,59	3.361.175,04	
Dobiček	6.529,73	9.066,96	
Rez. sklad	67.663,28	?	
člani	2014	2562	
Deleži	4.649,60	66.501,—	

1906 so barkovljanski delavci ustanovili Novo konsumno društvo v Barkovljah. Prenehalo je z delovanjem leta 1918.

Na zborovanju članov, dne 29. januarja 1906 so v Trebčah ustanovili ZAVAROVALNICO GOVEJE ŽIVINE — TREBČE. V ohranjeni bla-

gajniški knjigi je na prvi strani društveni pečat: Vzajemno podporno društvo za zavarovanje goveje živine v Trebčah. Začenja se 1906 in zadnji datum je 16.5.1923. V članski knjižici z datumom 26.VI.1910 se kraj naziva Trebič. Mimogrede naj omenim, da je kar se tiče Padrič še v dobrem stanju veliko listin o tožbah med padričansko skupnostjo in tržaško občino od 1820. dalje ter listine o zemljiški razdelitvi iz leta 1776. Pa še nekaj, kar sicer ni gospodarskega značaja, pa je vendar omembe vredno, vsaj kot zgodovinski dokument. Gre za akcijo, ki jo je začel začasni odbor za »gradnjo spominske cerkvice v proslava 50-letnice vladanja Njegovega Veličanstva presvitlega cesarja Frana Josipa I. v Padriču«. Odnosno dovoljenje za zbiranje »milodarov« je datirano »3. septembra 1897, odlok št. 18316/VIII«. Ohranjen je Zapisnik računov od zidanja Cerkve! Na Padričah, dne 5. julija 1897. Pod platnico piše: »Počelo se je zidat Cerkev na 4. avgusta 1897«. Blagajnik je moral biti zelo vesten in marljiv, ker je točno po datumih, kronološko, zapisoval v svoji slovenščini vse dohodke in stroške. Med stroški opazimo: za škafin, sališ na altarju, za bole za prošnjo, žagence, železo in cveki, kope, tavele in cegli, žornade od zidarjev prva kvintizina, gospodi (misli na župnika, pisec), orlanistu, strežnikom, mežnarju, gospod se ponavlja večkrat, vedno po 10 kron. Med dohodki pa: fantje nabrali, dohtar Ribar (večkrat po 5 kron), g. Kalister 50 kron, g. A. Gorjup, poslanec 10 kron, g. Gorup 50 kron, od fantov primili, nabrali u bazovici, nabrali u borštu, Delalsko podporno društvo u Trstu, neimenovani, Jožef Grgič in Lovrenc Kalc sta nabrala v Trstu, nabrali u Sežani, u skednjo, u Barkoli, na Opčinah in Bane, u Sv. Križu pri Trstu itd. vse do datuma 24.5.1898 pod katerim piše: »Alojs Gorjup deželni poslanec iz Proseka je kupil iz svoiga premoženja podobe Sv. Cirila in Metoda; Jožef Urbančič v Bazovici je podaril nekoliko lesa vredno okoli f. 4«. 10. julij 1898 je bil dan blagoslova cerkvice in seveda se je spet nekaj nabralo. Tako med drugim Banka Slavija 25 kron, Ivan Nabergoj i. dr. skupno kron 77,25. Seveda tudi stroškov ni manjkalo ob tej priliki, saj jih je blagajnik jasno zabeležil: »stroški od duhovna in povabjenih na kosilo in od godbe zaju terk k 39,40 in se knjiga zaključí dne 8/9/1906 tako »ole, orlanisti, za Bukve... ter jest imam strošku od 9/9/1905 k 94.44, dohotku k 91.80« Kdo mu je poravnal razliko ni povedano.

PROSEŠKO-KONTOVELJSKA POSOJILNICA IN HRANILNICA v PROSEKU PRI TRSTU je zagledala dan 20. avgusta 1906 in njena pravila so bila vpisana v združni register »glasom odloka c. kr. trgovskega kot pomorskega sodišča v Trstu, oddelek III. dne 3. nov. 1906 **Firm 794/6** Cons. III 184

V članski-združni knjižici te hranilnice sta pod platnico dve pomembni gesli: »Bodite zmirom zvest član zadruge, poslužujte se vseh ugodnostij, koje Vam nudi in izpolnjujte vestno svoje dožnisti« in »Združništvo je glavni pripomoček za gospodarsko rešitev naroda«. V knjižici beremo, da je njen lastnik Starc Tomaž, posestnik in ribič, ki je plačal pristopnino K 2 ter 1 delež v znesku K 10.— dne 3/5/09 in je bil sprejet 14/4/1909; Prosek, dne 3. maja 1909. Društveni pečat s čebelico v sredini. Na zadnjih straneh knjižice je prepis pravil, ki v pogledu občnega zbora določajo: »... dan, ura, kraj in dnevni red obč. zbora razglasiti je vsaj osem dni prej v uradnici nabitom naznanilu in po razpisu v Ljubljani izhajajočem glasilu Zadružne zveze 'Narodni Gospodar'; če načelstvo odnosno nadzorstvo to kot potrebno ali umestno spozna, pa

sme občni zbor razglasiti po svoji previdnosti še v drugih listih in po oklicu pred spodaj označeno cerkvijo« (na Proseku, pisec). Prvi načelnik je Dragotin Starc, posestnik in restavrater na Proseku št. 185.

1907 V Trebčah so ustanovili svojo HARNILNICO IN POSOJILNICO

14. julija 1907 ustanovijo na Proseku VZAJEMNO DRUŠTVO ZA ZAVAROVANJE GOVEJE ŽIVINE. Potrjeno je bilo z odlokom c. kr. ministrstva notranjih zadev dne 14. julija 1907, št. 23079.

1907 Ustanovi se v Padričah ZADRUGA UPRAVIČENIH POSESTNIKOV. Pravila zadruga je odobrilo c. kr. namestništvo v Trstu, dne 8. septembra istega leta, podpisan je Schaffgotsch, tiskala pa jih je Tiskarna Edinost v Trstu. Ohranjena je članska knjižica št. 7 na ime Anton Grgič od Petra, posestnik v Padriču in z datumom Padrič, dne 1. novembra 1907. Namen zadruga je naveden, v par. 1, ki pravi: »Posestniki iz Padriča, ki imajo posesti in uživanja tistih zemljišč (pašnike in gozda), ki so vpisane v zemljiški knjigi na ime občine Padrič (La Comune di Padrič) odnosno naime občine »Trst« (La Comune di Trieste), ki se nahaja v davčni Padrič (davčna občina Padrič, pisec) so združeni v zadrugo na podlagi pričujočih pravil. Namen zadruga je: a) varovati in braniti pravice posestnikov imenovanega skupnega pašnika in gozda in to posebno proti kratenju teh pravic od kogar koli si bodi. b) varovati in braniti meje teh zemljišč in posebno zabraniti vsako prodajo ali odstop teh zemljišč brez privoljenja opravičenih posestnikov. Sredstva zadruga so prispevki članov«.

HRANILNICA IN POSOJILNICA V DOLINI je bila ustanovljena na ustanovnem občnem zboru dne 9. avgusta 1907. Zanimivo je, da pravila ni overovilo sodišče v Trstu ali v Kopru, kot smo ugotovili za vsa prejšnja društva, pač pa v Celju. Zakaj, bomo čitali v naslednjih vrsticah.

Ustanovni občni zbor je bil prej omenjega dne ob 9. uri v občinski pisarni. Predsedoval je Josip Pangerc, župan v Dolini. Za predsednika načelstva je bil izvoljen Alojz Bunc, nadučitelj v Dolini Zapisnikar nadzorstvenega odbora pa Mijo Žagar, nadučitelj v Klancu. Zapisnikar je bil Anton Urbančič, učitelj v Boliuncu. Med ustanovitelji in nato odbor-nik je bil tudi Fran Venturini, učitelj v Dolini, naš znani kulturno-prosvetni delavec in skladatelj.

Prepis zapisnika je overovilo C.K. Okrajno sodišče v Celju in se glasi: »Potrjuje, da se ta od stranke zame preskrbljeni prepis zapisnika o ustanovnem občnem zboru natančno strinja z nekolikovanim izvirkom, pisanim v knjigi z naslovom: Zapisnik za sklepe občnega zbora na straneh ena in dve. Pisarna c. kr. okrajnega sodišča v Celju. Ivan Vrečko c. kr. kanclist. (L.S.): državni grb in c. kr. Okrajno sodišče v Celju KK. Bezirksgericht Cilli«.

Pravila nosijo datum 21. avgusta 1907, prošnja za vpis v zadrugi register pa 27. avgusta 1907.

Pravila zadruga so v bistvu enaka pravilom podobnih zadrug. Razlikujejo se od drugih tako, da je v njih navedeno območje, ki je omejeno na občine Dolina, Ocizla-Klanec, Dekani in Milje. Delež je bil določen za pet kron s pravico na več deležev. V pogledu občnih zborov pa, da se vabila morajo najmanj osem dni prej razglasiti v časopisu »Zadruga«

VSEMLADINSKI IZLET NA SLAVNIK LETA 1927

ali »Edinost«. Sledi datum, 9. avgusta 1907. Pravilo je overovilo prej imenovano sodišče s približno enakim besedilom, dne 21. avgusta 1907. Podpisan Videmšek, c. kr. kanclist.

Prošnja za vpis v zadrudni register: »Pečat: I. R. TRIBUNALE COMMERCIALE MARITT. - TRIESTE - Pervenuto 31. AGO.07 Firm. 1103/7
Cons. IV 33

Veleslavno

c. kr. trgovsko in pomorsko sodišče v Trstu

Hranilnica in posojilnica v Dolini, reg. zadruga z neomejeno zavezo

p r o š n j a

za vpis firme in izvoljenih udov načelstva v zadrudni register, za objavo registrovanja ter za vpis v pregledni spisek

... sledijo imena udov prvega načelstva ter že tiskan pristavek, 'da smo član Zadružne zveze v Celju'. Dolina, dne 9. avgusta 1907«.

Prošnja je potrdila in overila C. kr. okr. sodnija v Kopru - Dolina dne 27. avgusta 1907. Pečat je italijanski: I. R. Giudizio Distrettuale, drž. grb, Capodistria. Podpisan I. Simčič

Nimam na voljo potrebnih podatkov o poslovanju in o ukinitvi zadrude. Vsekakor je zadrugo po prihodu Italije, doletelo nemalo neprilik. Da bi se kolikor mogoče ubranila razpustitve in podaljšala delovanje, je morala zaprositi za priznanje italijanskega značaja. O tem obstaja naslednje pismo.

»Državni grb - Commissariato Generale Civile
Per la Venezia Giulia

Trieste, li 14 giugno 1922

Ufficio: Tratt. Pace

Firm. 1857/22

N. 6305/1555

Cons. IV. 33

Pečat: R. TRIBUNALE COMMERCIALE E MARITTIMO
TRIESTE

Pervenuto 15 GIU. 1922

Risposta alla Nota no... in data

Oggetto: Riconoscimento carattere italiano

»Hranilnica in Posojilnica v Dolini«

Allegato N.º 1

AL TRIBUNALE COMMERCIALE E MARITTIMO
in TRIESTE

Per il parere previsto all'art. 1 del R. D. 30/12/920, no. 1890, si trasmette l'unita domanda della »Hranilnica in posojilnica v Dolini« (Cassa di prestiti e risparmio) di Dolina, diretta ad ottenere il certificato di riconoscimento del carattere italiano.

(L.S.)

D'Ordine del Commissario Generale Civile
Petronio

vitvi spedijskega podjetja v konkurenci z obstoječimi tujimi sličnimi podjetji. Zakaj ne bi Slovenci v tej panogi pokazali svojo sposobnost in prevzeli opravljanje prevoza vsaj tistega dela, ki je bil namenjen v slovenske dežele ali iz njih oz. slovanskih dežel.

Razvoj trgovine z notranjostjo in pa z zunanjim svetom je postajal v začetku 20. stoletja vedno obsežnejši in je tako prisilil naše gospodarstvenike in finančne ustanove, da si ustanovijo lastno špedicijsko podjetje. Ta misel se je uresničila sredi leta 1907, ko so tržaški Slovenci ustanovili spedijsko družbo »BALKAN«, družbo z omejeno zavezo. Osnovni kapital je znašal 120.000 kron. Taka oblika društva se je kaj kmalu pokazala za nezadovoljivo in »BALKAN« se spremeni v delniško družbo z začetno glavnico 500.000 kron. Glavni soudeležnik oz. soustanovitelj je bila Jadranska banka v Trstu. Vzrok tako nagle spremembe v delniško družbo je bilo uspešno poslovanje, ki je terjalo večja finančna sredstva.

Z vsestranskim vedno uspešnejšim poslovanjem si je »Balkan« pridobil najširše zaupanje in je že leta 1910 razširil svoje delovanje na Ljubljano z ustanovitvijo svoje podružnice. Podjetje je sprejemalo odpravo vsakovrstnega blaga v notranjost države in v tujino ter opravljalo tudi komisijske posle, zlasti za blago, ki je prihajalo iz Dalmacije. Prenehalo je poslovati nekako istočasno z Jadransko banko, ki je prešla v likvidacijo iz že omenjenih razlogov.

1908 »DALMATIA« paroplovna družba. Podjetje je nastalo iz spojitve dalmatinskih paroplovnih podjetij Serafin Topić i drug na Visu, Braća Rismondo z Makarske, Pio Negri i drug u Šibeniku in Zaratina iz Zadra. Do te spojitve je prišlo, kot sam že omenil na pobudo Jadranske banke, ki je že v prvem letu svojega delovanja obrnila vso pozornost na paroplovbo. V »Dalmatio« se kmalu priključi še komaj ustanovljena Dalmatinska plovitba iz Splita. Nova družba je kmalu dobila progo Trst - Metkovič Avstrijskega Lloydja in je leta 1909 iz konzorcija postala delniška družba z glavnico 4.000.000 kron pri kateri je sodeloval tudi Avstrijski Lloyd.

»Dalmatia« je kaj kmalu razvila številne pomorske proge. Tako je štela leta 1912 sedem glavnih prog iz Trsta za Istro in Dalmacijo, 28 lokalnih prog je vzdrževala v Dalmaciji, kar je predstavljalo tedensko 201 potovanje v obe smeri, kar ni malo, če pomislimo, da je poslovala komaj štiri leta. Tudi v številu lastnih ladij ni zaostajala, saj je štela v istem letu nič manj kot 35 ladij, večino modernih, saj so bile skoro vse zgrajene v zadnjih letih, da so lahko bile konkurenčne, nudile potnikom potreben komfort in ugodnosti in so bile znane po »odlični kuhinji, čistoči in zmernih cenah«.

24. julija **1908** ustanovijo v Sv. Križu pri Trstu domačini svojo kreditno zadrugo pod imenom HRANILNICA IN POSOJILNICA V SV. KRIŽU PRI TRSTU, registrovana zadruga z neomejeno zavezo. Gornji datum se nanaša na pravni obstoj zadruge, ko je bila uradno vpisana v združni register pri c.k. TRGOVSKI IN POMORSKI SODNIJI V TRSTU, tako beremo na pečatu v slovenskem jeziku. Dejansko je bila ustanovljena tri mesece prej, 10. aprila 1908, kot je napisano v pravilih zadruge.

Evo kako se glasi vpis v zadružni register:

»SKLEP

Firm. 1121/8
Cons. IV. 140

Na podlagi pravil d-d. Sv. Križ pri Trstu 10. aprila 1908 dovoljuje se vpis v zadružni register firme 'Hranilnica in posojilnica v Sv. Križu pri Trstu registrirane zadruge z neomejeno zavezo' in tako le sestavljenega načelstva:

Martin Tretjak, posestnik v Sv. Križu št. 44 načelnik,
Sulič Jožef, št. 163, Furlan Josip št. 137, Košuta Kristjan, št. 44, Sedmak Anton, vsi posestniki v Sv. Križu, in Andrej Furlan župnik v Sv. Križu, odborniki.

Dan vpisovanja: 24.VII. 1908.

C. K. TRGOVSKA IN POMORSKA SODNIJA V TRSTU, odd. III.

Trst, dne 24/7.1908 (podpis nečitljiv)

(L.S.): v italijanščini: I. R. TRIBUNALE COMMERCIALE E MARITTIMO - TRIESTE«

Pod nekim drugim sklepom iste sodnije od 3. maja 1912,

Firm 1139/12
Cons. IV 140

je pečat v slovenščini: C. K. TRGOVINSKA IN POMORSKA SODNIJA — TRST

Imamo še en sklep iz leta 1920, skoro dve leti po prihodu Italije, ki ga je izdala ista sodnija v slovenskem jeziku! Glasi se takole:

»SKLEP

Firm 1705/20
Cons. IV 140

Pri zadružni tvrdki »Hranilnica in posojilnica v Sv. Križu pri Trstu, registrirana zadruza z neomejeno zavezo« se vpiše na podlagi zapisnika občnega zbora z dne 8. maja 1918 da sta izstopila iz načelstva odbornika ter da sta bila izvoljena kot odbornika

Jemlje se na znanje da na istem občnem zboru so bili zopet izvoljeni kot predsednik in kot odborniki.

Trgovsko in pomorsko sodišče, oddelek III.

Trst, dne 29. julija 1920.

(L.S.): R. TRIBUNALE COMMERCIALE E MARITTIMO — TRIESTE

Dr. Cosulich
Per l'esattezza della traduzione
Il dirigente della Cancelleria
(podpis nečitljiv)«

KNJIGA UDOV, kakor so se takrat imenovali člani, predstavlja zgodovinski dokument. Na platnici je pečat z napisom Cassa di Risparmio e prestiti c. a g. ill. S. Croce di Trieste. Pod pečatom je z belim papirnatim trakom prekrit slovenski naziv knjige in na njem z rdečilom:

»Registro dei Soci«, očiten dokaz, kdo se je zadruga polastil in jo tudi ukinil. Knjigo je tiskala Zadrúžna tiskarna v Ljubljani in vsi ustrezní stolpci imajo slovenske nazíve. Preko vseh stolpcev so s svinčnikom napisani italijanski nazívi. Zadnja tek. št. je 402, t. j. števílo članov, kolikor jih je zadruga imela od njene ustanovitve. Priznajmo, da je to za Križ lepo števílo in dokaz velikega zanimanja domačinov za to vrsto zbiranja prihrankov in korišćanja posojil za izboljšanje kmetijstva, ribolova in ustanavljanja malih trgovin, gostiln in v podporo obrtnikom, kot piše v pravilih. Delež je znašal 10 kron.

Pri članski št. 134 je pri opombah datum 15/4/1910 in »Rev. Z. zv. v Lj., Valentin Oblak, to je bila prva revizija zadruga. Naslednjo revizijo zasledimo pri št. 196, dne 20.8.1912. Med prvo in drugo revizijo je zadruga pridobila 62 članov. 24. nov. 1918., dvajset dni po prihodu Italije, postane član zadruga Ribiška zadruga v Sv. Križu pri Trstu. 6 aprila 1919 vplačni delež nekega novega člana ni več kron 10, kar je prečrtano, pač pa lir 6 (ustrezno zamenjavi). Od 22. avgusta 1920 znaša delež 10 lir. »Videl! 15.IX.1920, Josip Ahtik, revizor«, revizija nam pove, da je zadruga še vedno članica Zadrúžne zveze v Ljubljani. Sledita še dve reviziji: »Videl, dne 27. marca 1923, revizor dr. Miran Kajin« in zadnja dne 21.II.1925., ki jo je opravil isti revizor. Zadruga neha biti članica Zadrúžne zveze v Ljubljani. V tem času je zadruga pridobila novih 92 članov.

Pri št. 379 se začena »dvojezičnost«. Do te številke ni bilo v knjigi članov niti ene besedice v italijanskem jeziku. Tu imamo očetovstvo člana v italijanščini, bivališče v slovenščini, datum pristopa »30 aprile 1928« in sprejet: »30.4.1928«. Priimki so še v slovenščini, a brez strešic, očetovstvo v italijanščini, krajevni nazivi tu italijanski tam slovenski: S. Croce, Križ, Comune di Sgonico itd.; dokler ne preidemo izključno v italijansko rabo za vse, kar je treba: assunto, accettato, contadino, di, fu itd.

PARTITO NAZIONALE FASCISTA je **postal** član hranilnice in posojilnice dne »14. sett. 1929« in sicer njegova sekcija »di Aurisina«. Partito je bil **sprejet** dan prej, je pa **pozabil** plačati delež! Pod št. 402 je vpisan zadnji član zadruga, po poklicu »contadino«, Sales, Comune di Sgonico, ki je v redu vplačal delež 10 lir in je bil sprejet v kreditno zadrugo dne »2/3/30-VIII« (VIII pomeni osmo leto fašistične vladavine). Do tega datuma je zadruga še vedno večala števílo članstva. V obdobju od 1923 do gornjega datuma je bilo novih članov kar 70, vštevši »partito«. Od tega dne novih članov ni več in zadrugo čakajo neprijetni dnevi.

Iz zapisnika občnih zborov zvemo, da je bil prvi občni zbor 28. februarja 1909 katerega se je udeležil predsednik Zadrúžne zveze iz Ljubljane dr. Janez Krek, veliki pobornik zadrúžništva na Slovenskem, ki ga je s priložnostnimi besedami pozdravil načelnik Martin Tretjak, kateremu se je dr. Krek zahvalil in govoril o veliki koristi posojilnic in hranilnic, zlasti v bodočnosti. Ni dvoma, da je imela navzočnost dr. Kreka, ki je bil tudi drž. poslanec, velik odmev in dvignila ugled in zaupanje v denarno zadrugo v Križu.

Že v prvem letu poslovanja je zadruga pokazala lep uspeh. Prejemkov je bilo 35.874,65 in izdatkov 33.966,88, skupno 69.841,53 krone prometa. Hranilne vloge so dosegle 14.395,95 in posojila 24.620,— kron. »Vsa znamenja kažejo, da se bo hranilnica in posojilnica v Sv. Križu razvila v mogočen denarni zavod, ki bo veliko koristil za celo občino«, piše v poročilu. In še, da 16. septembra je bil prvi uradni dan, na katerega

je prišel ustanovitelj svetoivanske posojilnice, g. Anton Čok, kaplan pri Sv. Ivanu.

Drugi občni zbor — 3. maja 1910 je počastil s svojo navzočnostjo še danes živeči g. Ferjančič, »uradnik Ljudske posojilnice v Trstu«, ki je govoril na občnem zboru o potrebah zadružništva in samopomoči in veliki koristi denarnega zavoda v občini. Iz poročila o poslovanju za leto 1911 zveemo, da je pristopilo 32 novih članov, da je bilo novih vlagateljev 25 in dovoljenih posojil 58 v znesku 21.935 kron. Poročevalec se je ugodno izrazil o poslovanju in poudaril, da je 34 članov prejeto posojilo vrnilo tako, da je danes 44 članov, ki niso ničesar dožni zadrugi. Med zaostalimi in predplačanimi obrestmi je razlika 81,78 krone v korist zadruge. Poslovanje za leto 1913 se še vedno ugodno razvija, toda s kako hibo. Vlagateljev je bilo 19 za 12 tisoč kron, posojil na poroštvo za 30.339,—; na vknjižbe pa 35.053.— več, torej, na vknjižbe, kar po mnenju vodstva »precej zadržuje delovanje naše zadruge«.

Na 7. občnem zboru 5. aprila 1915 se prvič omenja svetovna vojna, ki je povzročila resno zaostajanje plačevanja obresti in »nova posojila se ne dovoljujejo«.

Zaradi vstopa Italije v vojno so bile vse poslovne knjige poslane Zadružni zvezi v Ljubljani, kjer se je tudi sestavil obračun za poslovno leto 1915 šele 13. oktobra 1916. V poslovnem letu 1917 se je vsota hranilnih vlog zvišala od 54 na 104 tisoč kron, vsota posojil je padla od 56 na 21 kron. V tem poročilu se tudi omenja, da je občni zbor sklenil, da se v spomin pok. dr. Kreka daruje da Slovensko sirotišče v Trstu 100 kron.

10. redni občni zbor je bil 24. avgusta 1919, torej, že pod Italijo. Iz poročila zveemo, da so vloge ostale na prej omenjeni višini, posojila so padla od 26 na 8 tisoč kron in da je hranilnica imela naloženih pri Zadružni zvezi 82 tisoč kron. 12. občni zbor ni bil več sklican, kot doslej v »Narodnem Gospodarju« pač pa v »Edinosti«. Za 13. in 14. občni zbor sta zapisnika zelo skopa, tako tudi za 15., v katerem piše, da naj se agitira za posojilnico in da se odobri podpora 200 lir Slovenskemu sirotišču v Trstu. 20. septembra 1925. se vrši 16. redni občni zbor. Omenja se obračun brez podatkov in pa, da se od dobička podeli Slovenskemu sirotišču v Gorici 100 lir in prav toliko šolskemu društvu v Trstu. Število članov se je povečalo za 26 v primeri s prejšnjim letom.

Nekaj novega zveemo na 17. občnem zboru, ki je bil 1. avgusta 1926. Z novimi pristopi in odstopi je ostalo število članov nespremenjeno, zadruga »postane članica največje italijanske zveze, Državnega zadružnega zavoda v Milanu«, odstopi dotedanji poslovodja, ne da bi bil naveden razlog! Iz zadnjih zapisnikov opažamo, da nekaj ni v redu, četudi se to ne omenja izrecno, a vsi vedo za kaj gre. Teče leto 1927, zadruga je sklicala 18. redni občni zbor in predsednik ugotavlja »zelo pičlo število navzočih članov« in poudarja »važnost take kreditne zadruge za obči blagor«. Zahvalil se je tudi dolgoletnemu predsedniku nadzorstva g. Andreju Furlanu, »ki ni mogel več ostati v nadzorstvu vsled nastalih zaprek« ter se odobri prispevek lir 200 za reveže, »ki naj jih g. župnik razdeli« (isti A. Furlan, op. pisca). PRVI IZREDNI občni zbor skliče zadruga 3. maja 1927 zaradi spremembe pravil tako, da se sedaj zadruga imenuje POSOJILNICA v Sv. Križu pri Trstu, reg. zadruga z neomejeno zavezo, na čigavo zahtevo ni povedano in da zavod pristopi k eni od obstoječih zadružnih zvez v Julijski krajini in preneha biti članica Zadružne zveze v Ljubljani.

20-letnica ustanovitve denarnega zavoda in 19. redni občni zbor sta vezana na datum 19. marca 1928. Navzočih je le 45 članov. Predsednik se je ob otvoritvi obč. zbora spomnil 20-letnice obstoja zadruga, ki je bila ustanovljena 10. aprila 1908. »po združnem organizatorju po Slovenskem dr. Janezu Kreku«. Izredne važnosti je točka 6. dnevnega reda: Volitev načelstva. Predsednik je opozoril navzoče, da »doba dosedanjega odbora še ni potekla ampak poteče šele čez dve leti: ker pa je želja državne ustanove 'Ente Nazionale per la Cooperazione' v Trstu, da postane predsednik zadruga gospod Pasquale Manes, ljudskošolski učitelj v Sv. Križu je upravni odbor smatral za umestno, da se članstvu zbranim na tem občnem zboru priliko, da samo odloči o bodočem upravnem odboru in sicer tajno in z glasovnicami«. Skrutinatorja sta bila Albert Sirk (naš znani slikar doma iz Križa, op. pisca) in Evgen Pacchioni, poslovenjeni priseljenc, ki je vstopil v zavod že 23/4/1911). Izid je bil za Manesa klofuta. Volivcev je bilo 42, uničenih glasovnic 5. Od 37 veljavnih glasovnic je Manes prejel 12 glasov, tedanji predsednik 36 (!) in ostali odborniki od 33 do 20 glasov. Izvoljen je bil nov odbor brez Manesa in z dotedanjim predsednikom na čelu.

Česar predsednik ni mogel povedati na omenjenem izrednem občnem zboru, je jasno povedano v pismu, ki ga je Partito Nazionale Fascista, sezione di Aurisina, dne 26.2.1928 VI., naslovil na nekega Ermnija Eno v Križu. Pismo ima za predmet: Società slovene in med drugim piše: »che per le note Società slovene le presidenze siano così distribuite: Cantina sociale, camerata Ermani, Cassa depositi, camerata Manes, Società funeraria, camerata Pasco. Pregola volermi fissare in un giorno della prossima settimana le adunate dei Consigli d'Amministrazione tutti nello stesso giorno e dalle ore 20 in poi per presiedere alla regolare consegna delle Gestioni ai neo Presidenti.

(L.S.)

Il Segretario politico
f.to A. Foggia«

Vsebini in slogu pisma ni kaj reči, sta v duhu časa!

In še eno pismo naslovljeno upravnemu odboru posojilnice. »P.N.F. Ente Nazionale della Cooperazione. Sede Centrale: Roma

Federazione, li 10 marzo 1928 A. VI. E. F.

Oggetto: Assemblea generale e nomina della Presidenza.

Presi d'accordo con il Segretario Politico di Aurisina ed il rappresentante dei fasci di costì, vi prego di voler disporre affinché il signor Manes venga assunto come socio di codesta Cassa.

Nel contempo Vi prego di voler indire per domenica 18. corr. mese l'Assemblea generale dei soci per la rinnovazione del Consiglio d'Amministrazione il quale vorrà eleggere a suo Presidente lo stesso Signor Manes.

(L.S.)

(Avv. Piero Pieri)«
Il Fiduciario

Con i migliori saluti

Evo, da bo ja vse v redu, še kratko Manesovo pismo. »Al Consiglio d'Amministrazione della Cassa Depositi e Prestiti — S. Croce di Trieste Il sottoscritto Manes Pasquale chiede essere assunto come socio di codesta Cassa. Prego dare assicurazione.

Ossequi

f.to Pasquale Manes

S. Croce di Trieste, addì 12/3/1928 VI.«

Evo, tako kot za posojilnico v Križu, so se fašisti polaščali naših vsakovrstnih ustanov in jih dokončno likvidirali.

19. marca 1928, v šestem letu fašizma, se v Hranilnici in posojilnici v Sv. Križu pri Trstu neha uporaba materinega jezika v govoru in pisavi. Od tedaj imamo opravek, ne več z zapisniki, ampak s PROCESSO VERBALE! Niti mesec dni pozneje, «15 aprile 1928 VI°» je izredni občni zbor, ki ima na dnevnem redu eno samo točko: Elezione del Consiglio d'Amministrazione (Izvolitev upravnega odbora). Predsednik zadruga je postal Manes Pasquale di Adamo da S. Croce n. 139. Kako so potekale volitve, koliko glasov je kdo prejel, kdo je predlagal kandidatno listo itd. iz zapisnika ne izhaja. Vemo pa, da je Manes že 4. aprila 1928 formalno prevzel posojilnico in ugotovil: 28.600,60 lir dohodkov, lir 26.966,15 izdatkov in gotovine v blagajni 1.634,45 in se v ustreznem zapisniku podpisal: »Il Presidente: Manes Pasquale«, ki je zadrugi predsedoval, dokler je ni 3. februarja 1938 Mussolini ukinil z dekretom št. 597. O poslovanju zadruga v tem obdobju ni nobene beležke. Za likvidatorja je bil imenovan »dott. Gino Palutan« (prefekt pod ZVU), ki je sestavil inventar 7. marca 1938 ter ga z vrednotami in poslovnimi knjigami izročil sodnji, ki je prejem potrdila 8.3.1938 VI pod št. 8933. — Aktiva posojilnice je znašala 130.099,35, Pasiva in premoženje lir 128.760,80 in dohodki poslovne dobe 1.338,35.

V Devinu so leta 1908 ustanovili Kmečko posojilnico. Točen datum ustanovitve, vpisa v združni register, višina deleža itd. mi niso trenutno znani. Kar je na voljo, so tri listine. Ena se tiče prepisa hipoteke in nosi datum 3.9.1936, druga je likvidacijski obračun od 31.10.1936 in tretja je registracija likvidacije posojilnice od 7. novembra 1936. Tega leta je torej bila posojilnica oblastveno ukinjena.

Likvidacijski obračun je zelo skop. Premoženjsko stanje zadruga iz obračuna ni razvidno. Verjetno je bilo še pred likvidacijo realizirano od kake prisilne uprave ali komisarja in nato, ko se je realizacija popolnoma »posušila« je prišlo do dokončne likvidacije, ki vsebujeta v obračunu vsega tri postavke, kot bomo videli v naslednjem v italijanščini sestavljenem likvidacijskem obračunu.

»Bilancio finale di liquidazione (Registrato Ufficio Registro di Trieste in data 7/11/936 — esatte lire 10,20)

Il sottoscritto R. Liquidatore — nominato col R.D. 7/3/935 — Gazz. Uff. 16 aprile 1935 — rende noto gli estremi del BILANCIO FINALE DI LIQUIDAZIONE della Cassa Rurale di Prestiti di Duino — Consorzio registrato a garanzia illimitato in liquidazione in data 31 ottobre 1936/XV debitamente registrato.

ATTIVO: Fondo Cassa (libretto a risparmio n. 315 della Cassa Rurale di Aurisina	L. 2.014.17
Totale Attivo	L. 2.014.17
PASSIVO:	
Creditori: 1) Spese di liquidazione da pagarsi	L. 1.014.17
2) Tasse e spese varie per la proced. di liquid. e cancellazione della Cassa da pagarsi	» 1.000.—
Totale Passivo	L. 2.014.17

Si certifica che il presente bilancio finale di liquidazione è conforme alle risultanze contabili ed a verità.

Il R. Liquidatore Rag. Amedeo Peris

Depositato alla Cancelleria del Tribunale Civile di Trieste, li 9/11/1936-XI inscritto al n. 7699 del Registro d'ordine, annotati al N. Cons. IX 120 del Registro delle Società ed inserto nel fascicolo no.

(L.S.)

Il Cancelliere:
f.to Giardino»

1908 6. maja — V Sovodnjah so ustanovili KMEČKO DELAVSKO HRANILNICO IN POSOJILNICO, r. zadrugo z neomejeno zavezo. S tem datumom so namreč registrirana pravila, ki imajo datum 2. aprila 1908. Na koncu pravil piše: »Ta pravila so vpisana v zadrudni register na podstavi sklepa c. kr. okrožne kot trgovske sodnije v Gorici, oddelek III, z dne 6. maja 1908.

štev. Firm. 175
Zadr. IV. 34/2«

V pravih zadruga beremo, da je namen zavoda »razmere svojih članov v nravnem in gmotnem oziru zboljševati; zlasti spodbujati varčnost in s svojim zadrudnim kreditom preskrbovati svojim udom v gospodarstvu potrebna sredstva«. Našteti so posli katere zavod opravlja in med temi so tudi pospeševanje kredita s skupno prodajo gospodarskih pridelkov, razširjanje gospodarskega znanja s prirejanjem podučnih predavanj in razgovorov o gospodarskih zadevah in »zabranjuje propad kmetijskega stanu tudi s tem, da v zadrudnem okolišu ležeča kmetijska posestva, ki so zvršilno na prodaj, po meri razpoložljivih kapitalij kupuje pod pogojem, da je opravičeno upanje, prodati jih skupaj ali po delih za ugodnejšo ceno«. Delokrog je segal v »duhovniji Sovodnje in Gabrije«. V zadnjem paragrafu — 45 piše: »V svrhu revizije v smislu zakona z dne 10. junija 1903, drž. zak. štev. 133, pristopi zadruga k 'Goriški zvezi gospodarskih zadrug in društev v Gorici', reg. zadrugi z omejeno zavezo«.

Nekaj poslovnih podatkov. Iz računskega sklepa za IV. upravno leto — 1911, posnemamo: Promet je znašal 51.291,55 kron (26.237,85 dohodkov in 25.053,70 izdatkov), hranilne vloge so dosegle kron 17.305,51 in vseh posojil konec leta 1911 je bilo za 32.060,— kron. Deleži so v bilanci prikazani v znesku 178 kron, kar pomeni, da je posojilnica štela 89 članov in lastni deleži pri Goriški zvezi gospodarskih zadrug in društev v Gorici so znašali 40 kron. Poslovni dobiček 169,35 krone.

Sovodenjska kmečko-delavska posojilnica spada med redke slovenske denarne zavode, ki je preživela težke čase, ki se je prebila skozi dve vojni, da ne omenimo fašizma in drugih težav. Letos praznuje 60-letnico svojega obstoja. Posojilnica v Sovodnjah je brez dvoma soliden zavod, kar zgovorno dokazuje primerjava bilančnih podatkov v razdobju 1958 - 1968.

	Leto 1958	1968
Vloge	28 milijonov (v lirah)	180 milijonov
Posojila	18 milijonov	103 milijone
Rezerva	1,5 »	6 milijonov

V desetih letih šestkratni porast! Ob 50-letnici je predsednik nadzorstva predlagal gradnjo lastnega doma. Danes je ta dom stvarnost, kar je v ponos posojilnici. V obračunu za poslovno leto 1967 beremo, da so hranilne vloge znašale 180 milijonov ali 15 odst. več kot prejšnje leto. Vloženih je bilo 55 in dvignjenih 39 milijonov. Posojila so se povečala na 103 milijone ali 19 milijonov več kot 1966. Danih je bilo 40 milijonov,

vrnjenih 21 milijonov. Naložbe pri bankah so znašale konec leta 1967 20 milijonov in v lastnih vrednostnih papirjih 55 milijonov. Brez zgradbe znaša premoženje posojilnice ob koncu 1967 6 milijonov lir. Skupni promet je prekoračil 500 milijonov. Članov je štela posojilnica 159, skoro dvakrat več kot 1911. leta.

28. oktobra 1908 so dobile Opčine svojo KMEČKO POSOJILNICO NA OPČINAH, ki jo danes poznamo pod imenom Kmečko-obrtniška posojilnica. Letos praznuje 60-letnico ustanovitve. Tudi ta naš denarni zavod je eden redkih, ki ga vse vojne vihre in fašizem niso izbrisale. Pod fašizmom je bilo njegovo delovanje paralizirano, nepomembno in tako je ušel nasilni smrti. Dejansko pa je znal ohraniti vso svojo kraško žilavost, ker, če samo bežno primerjamo to, kar je bil zavod pred drugo svetovno vojno in prva leta po njej, s tem, kar je danes, takoj uvidimo veliko, neutrudljivo zanimanje za njegovo rast in pomen. Sam se še spominjam njegove zakotne sobice-pisarne v Društveni gostilni, ki, če jo primerjamo s poslopjem, ki ga ima danes hranilnica na voljo, ni majhen korak. Hranilnica se odlikuje po hitrem poslovanju in reševanju posojilnih prošenj v primeri z drugimi podobnimi zavodi pri katerih se ta postopek zavleče od 4 do 6 mesecev.

Pomen tega našega denarnega zavoda je očiten predvsem, če ga primerjamo, glede na višino denarnih vlog z drugimi istovrstnimi ali podobnimi denarnimi ustanovami, ne samo pri nas, pač pa tudi v Italiji. V prvi polovici tega leta je hranilnica zabeležila nad milijardo lir vlog, poprečje pa znaša kakih 400 milijonov. Glede na to, da je v Italiji kakih 850 takih zavodov, se je hranilnica in posojilnica na Opčinah uvrstila v skupino prvih 70. Pred 12 leti so znašale vloge nekaj čez 70 milijonov lir, leta 1960 so že presegle 100 milijonov, leta 1963 so se vloge več kot podvojile in ob koncu leta 1967 so dosegle blizu milijarde lir. Čisti dobiček v istem letu je znašal preko 6 milijonov in rezerve so prekoračile 50 milijonov lir.

V tem letu so ustanovili v Doberdobo lastno KMEČKO POSOJILNICO. V tem trenutku ne vem, kako je poslovala, niti kako je nehala poslovati. Obstaja pa v Doberdobo Kmečka bolniška blagajna, ki je lansko poslovno dobo zaključila s prihrankom 37.000,— lir. Nekaj prihrankov je še iz prejšnjih poslovnih let.

1909 V tem letu, če se ne motim, se pojavi prvi denarni zavod imenovan »KMEČKA BANKA registrovana zadruga z omejeno zavezo v Gorici«. Pogodba je bila sestavljena dne 11. februarja 1909. V zadružni register je bila vpisana komaj mesec dni pozneje pod

Firm 76

in je vpis izvršila c. kr. okrožna kot trgovska sodnija, Cons. IV/9/2 oddelek III., v Gorici, dne 10. marča 1909. Podpisan: Coronini mp.

Zadruga se imenuje 'banka', kar pomeni, da so njeni ustanovitelji mislili na širše poslovanje, lastno bankam, ker je poleg prejemanja denarnih vlog, odpiranja tekočih računov, dajanja predujmov in posojil članom, kakor tudi kmetijskim in gospodarskim zadrugam proti zemljeknjiž-

nemu zavarovanju, proti poroštvu, proti 'menjici', prejemale v zastavo vrednostne papirje, dovoljevala kredit, se ukvarjala z inkasom menic, nakaznic in kuponov, prejemale v hrambo papirje, konvertirala hipotekarna posojila in podpirala ustanovitev kmetijskih in gospodarskih za-drug.

Njen prvi predsednik je bil dr. Alojz Franko, odvetnik v Gorici, člani načelstva pa: Ivan Saunig, veleposestnik v Biljah, Ignacij Križman, nadučitelj v Dornbergu, Fran Obljubek, veleposestnik v Krasnem, Alojzij Bandelj, posestnik v Podgori, namestni član: Anton Mikuž, posestnik in gostilničar pri Sv. Luciji. Svoja naznanila je objavljala v »Kmečkem glasu«.

Komaj 5 mesecev pozneje je Kmečka banka sklicala »izvanredni občni zbor dne 15.7.1909 ob 4. uri popoldan v prostorih banke v Attemsovi palači na Kornju«. Občni zbor je bil objavljen dne 2. julija 1909 v časopisu »Kmečki glas«, navzočih je bilo 1/20 vseh članov in zastopana polovica denarja, vloženega v združnih deležih v deležih K 4600. Šlo je za 'poročilo o dosedanjem delovanju, prememba pravil, volitev načelstva in nadzorstva ter slučajnosti'.

K točki 1. je dal predsednik naslednje poročilo:

»hranilnih vlog do sedaj	K	68.794,90 v
naloženega denarja od drugih zavodov	»	100.000,—
vplačanih deležev	»	8.156,—
izdanih posojil na vknjižbe	»	121.899,54 v
izdanih posojil na osebni kredit	»	44.440,—
vplačanih hranilnih vlog v tekočem računu	»	6.848,27 v
naloženega denarja v tekočem računu	»	10.192,26 v
račun obresti izkazuje do sedaj čistega dobička	»	541,—
račun upravnih stroškov izkazuje zgube	»	506,75 v
dosedanji čisti dobiček torej znaša	K	34,25 v
Inventar znaša	K	1.189,36 v

Skupnega prometa je do sedaj K 713.898,29 v.«

Sprememba pravil se je nanašala na plačilo enega deleža v znesku 2 kron pri sprejemu v zadruho in da so deleži po K 2,—, glavni delež pa 10 kron. Načelstvo se je povečalo za enega člana, dr. Petra Medveščka, odvetniškega koncipijenta v Gorici.

Vse do prve svetovne vojne je zavod iz leta v leto pokazal vedno uspešnejši razvoj. Od 17 članov ustanoviteljev je Kmečka banka štela 1963 skupno 1384 članov. Na občnem zboru za poslovno leto 1958, ki je bil 11. februarja 1959, beremo v poročilu upravnega sveta naslednje: »...Vas opozarjamo na letošnjo obletnico ustanovitve našega zavoda, ki dopolni letos 50 let svojega poslovanja. Ob tej petdesetletnici je naša dolžnost spomniti se oseb, katere so dne 10. marca 1909 ustanovile Kmečko banko... Ako se oziramo na petdesetletno dobo našega obstoja, moramo ugotoviti, da je naš zavod preživel jako težke čase. Kar dve uničujoči svetovni vojni, katerima sta sledili spremembi meje in državne suverenosti. Med obema vojnama pa doba raznarodovalne politike fašizma, ki je uničila vse slovenske ustanove z vsemi denarnimi zavodi. Ali tudi to dobo je naš zavod, edini, preživel z velikimi težkočami in žrtvami. Iz statističnih podatkov zadnjih 25 let poslovanja lahko razvidite

da je zavod imel lep razvoj pred zadnjo svetovno vojno in zastoj v času vojne in takoj po njej. Veliko škodo našemu poslovanju je prizadela sedanja državna meja, zaradi česar smo izgubili večino podeželja. Le v zadnjih desetih letih se je razvoj zopet povečal, kljub raznim težavam, izvirajočim iz popolne preusmeritve našega poslovanja. Medtem ko se je prvotno poslovanje vršilo večinoma na podeželju s pretežno kmečko klientelo, se je moralo preusmeriti predvsem na trgovsko stran in, ker se prej sploh ni predvidevalo, na zunanjo trgovino, kjer smo dosegli lepe uspehe.«

Po prvi svetovni vojni je Kmečka banka začasno prenehala s poslovanjem, dokler ni prejela ustreznega dovoljenja, ki ga ji je izdal COMMISSARIATO CIVILE PER IL DISTRETTO POLITICO DI GORIZIA, N. 1156 B dne 15. junija 1920, kjer piše: »che il Commissariato Generale Civile per la Venezia Giulia, Ufficio VI ha dato con foglio N. 631/4549 in data 9 giugno u.s. il nulla osta acché la Kmečka banka (Banca Agricola) ... riprenda la sua attività consorziale, nei limiti stabiliti dal proprio statuto. Il Commissario Generale (L.S.) Gottardi m.p.«

Nekaj statističnih podatkov o poslovanju banke.

Leto	Zadružno premož: (Glavnica in rez.)	Vloge (hran. in t.r.)	Investicije (Vred. papiriji, menice aktiv. t.r.) ¹	Dobiček
1934	158.385.—	994.053.—	1.137.346.—	6.240.—
1941	214.223.—	855.173.—	1.101.612.—	594.—
1944	1.212.236.—	1.048.213.—	1.197.177.—	-11.478.—
1945	1.404.196.—	4.658.541.—	4.500.249.—	1.523.—
1947	10.240.901.—	39.047.450.—	30.704.927.—	59.748.—
1957	16.754.000.—	154.504.931.—	134.685.140.—	1.489.250.—
1967	45.255.600.—	893.206.689.—	628.372.337.—	7.458.000.—

1. maja 1947 je znašala zadružna glavnica 71.278 lir, v kateri je italijanski kapital znašal 2.245 lir, članov je bilo 940 in od teh le 15 italijanskih državljanov in 1 optant. Na dan 15. septembra 1947 je dosegla zadružna glavnica 10.092.493.— lir, v kateri je bilo 1.688.970.— lir italijanskega kapitala. Ob zaključku poslovnega leta 1967 je bila zadružna glavnica sestavljena iz 14.533 deležev v posesti 81 zadrušnikov v višini 14.533.000.— lir.

1909 V tem letu se pojavi PRVA HRVATSKA ŠTEDIONICA r. z. z o. z. v Trstu.

Že ime samo nam pove, da so ustanovitvi botrovali Hrvati, ki so živeli v Trstu. Ustanovili so jo v skladu s predpisi zadružnega zakona z dne 9 aprila 1873. Delež je bil določen v višini 5 kron, ki se je moral plačati takoj po pristopu v članstvo. Vsak član je še jamčil z dvakratnim vpisanim deležem. Ob koncu poslovnega leta 1910 je zadruga štela 342 članov z 8248 deleži, kar je pomenilo, da je njena takratna glavnica bila 41.240 kron. Dne 7. decembra 1911 je štela zadruga že 429 članov z glavnico 45.525 kron. Podatki o poslovanju za leto 1910 nam povedo, da je njena aktiva dosegla 371.591,84 krone, čisti dobiček 5.945,92, rezervni sklad 4.500 kron in vloge na hranilne knjižice približno 150.000.— kron.

Obrestna mera, prosta vsakega davka je bila 4,5 odstotka, dividenda pa 5 odstotkov.

Namen zadruge je bil pomagati svojim članom s posojili in jih istočasno navajati k varčevanju. Hranilnica ni imela strogo odmerjenega kreditnega poslovanja. Po pravilih je smela sprejemati hranilne vloge od 1 krone po 4,5 odst. neto, sprejemati vloge na tek. račun po dogovoru, opravljala je eskomptiranje menic in čekov, kuponov vredn. papirjev, nudila je predujme na vrednostne papirje, kavcije in pologe, vršila je tudi kupo-prodajo vrednostnih papirjev, vsakokratnih srečk ter na **obročno** odplačevanje nakup deviz in tujih valut. Imela je upeljano inkaso službo (menice-čeki), prejemala v varstvo vredn. papirje in vršila revizijo efektov in srečk. Za hranilnico res širok krog poslovanja.

GOSPODARSKO POSOJILNO IN KONSUMNO DRUŠTVO V BAZOVICI je bilo ustanovljeno 31. januarja 1909. Z običajno formulo je zapisnik overil notar dr. Joahim Zencovich v Trstu dne 5. februarja 1909. Vpisano je bilo v združni register pod

»avfirm 389/9

«. O tem zavodu je ohranjen »originalni iztis pravil,« kjer Cons. V 31

piše: »Ta pravila so vpisana v združni register c. kr. trgovskega in pomorskega sodišča v Trstu, odd. III s sklepom dne 7. maja 1909«. Ohranjeni sta tudi dve članski knjižici in sicer št. 14 izdana v Bazovici, dne 11. avgusta 1909 na ime Marc Josip, kmet, Bazovica h. št. 181. Pristopnina je bila 5 kron, delež po 10 kron. Podpisan je Ivo Gorkič, tajnik, ki je bil po poklicu učitelj.

Druga knjižica, št. 117, je naslovljena na ime društva, iz katere izhaja, da je to pristopilo dne 1. aprila 1909 k Zvezi slovenskih zadrug v Ljubljani, da je istega dne vplačalo vpisnino 10 kron in 4 deleže po 10 kron. Knjižica je bila izdana v Ljubljani, dne 10. oktobra 1914. Knjižico je natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani; zanjo pa založila Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani.

Člani prvega načelstva so bili: Vinko Škerjanc, predsednik; Lovro Grgič, podpredsednik; Ivan Križmančič, blagajnik; Josip Gorkič (učitelj), tajnik in Peter Križmančič, Josip Križmančič ter Anton Leban, odborniki. V nadzorstvu so bili Ivan Ražem, predsednik, Andrej Križmančič, podpredsednik in odbornika Josip Marc ter Anton Grgič.

Od te zadruge so ohranjene tudi 4 pogodbe (nakupne, najemne) in sicer od 3. junija 1909, 1. junija 1910, 18. aprila 1914 in 15. oktobra 1923. Nekaj več o prvi pogodbi. Za glavo ima pečat naslednje vsebine: »K. K. GEBUEHRENBEMESSUNGSAMT - TRIEST. B. Register Post 2937, Angemeldet am 11.6.09 in (L.S.). Pogodba je napisana v slovenščini in natipkana. V uvodu piše: »Danes je bila sklenjena izmed gospe Zofije udove Smerdu (Smerdel) roj. Tomšič zopet poročene Welt iz Bazovice št. 99 kakor prodajalke in izmed Gospodarskega, posojilnega in konzumnega društva registrovane zadruge z omejeno zavezo v Bazovici, zastopanega po svojih spodaj podpisanih zastopnikih, to je gg. Vinkotu Škerjanc, Bazovica h. št. 65, predsedniku in po tajniku Josipu Gorkič, nadučitelju iz Bazovice sledečo KUPNO POGODBO«.

Šlo je za nakup dveh hiš v Bazovici, last omenjene vdove, za kupno celo 48 tisoč kron! V kupni pogodbi je naslednji zanimiv odstavek: »Prodajalka se zavezuje iz svoje strani, da ne bode v času društvenih veselíc,

shodov itd. razobešala in snažila svoje obleke in pohištva na dvorišču in vrtu«. Gospa Welt je morala biti bogata vdova, ker v čl. 6 kupo-prodajne pogodbe piše: »Stranki sporazumno ustanovljujete, da ostane prodajalka izključna lastnica vsega denarja, vrednostnih papirjev, hranilnih knjižic, zlatnine in srebrnine, oblege in bele robe, ki se danes nahaja v onih dveh sobah, ki si jih je prodajalka pridržala za stanovanje do njene smrti ter da sme s temi stvarmi poljubno razpolagati in v slučaju smrti jih zapustiti svojim dedičem.«

Na dnu pogodbe je datum in kraj: Trst, dne 3. junija 1909, pečat Gospodarsko, posojilno in konsumno društvo v Bazovici, podpis predsednika in tajnika zadruge, prodajalkin podpis, ki bi jo pisava označevala za intelektualko ali vsaj izobraženo ženo, če sodimo po pisavi in podpisu: Sofija roj. Tomšič udova Smerdu poročena Welt. Overovitev podpisa prodajalke je opravil že imenovani notar Zencovich istega dne, le pri priimku Smerdu, kakor se je sama podpisala, je napisal v oklepaju Smerdel. Podpisa predsednika in tajnika, ki sta zadrugo obvezala, sta takole potrjena: »Potrjuje se da je Vinko Skerjanc (brez strešice, op. pisca) predsednik in Josip Gorkič tajnik zadruge 'Gospodarsko, posojilno in konsumno društvo v Bazovici, vpisana zadruga z omejenim poroštvom'. — Z nju podpisoma je zadruga zavezana. — C. K. Trgovinsko in pomorsko sodišče, oddelek III. Trst, dne 12. junija 1909 c. k. svetnik: Dr. Povšič (L.S.) v italijanščini, Registrator: podpis nečitljiv«. Priči za predsednikov in tajnikov podpis sta bila dr. Fran Brnčič, odvetnik in Anton Sančin, uradnik, oba iz Trsta.

Vknjižbo lastninske pravice je opravil ZEMLJOKNJIŽNI URAD ces. kr. okrajne sodnije za civilne stvari odd. XI. v Trstu, dne 9. julija 1909; (L.S. v slovenščini) in podpis nečitljiv.

V pogodbi z dne 1. junija beremo, da je društvo dalo v najem svojo gostilno v prostorih zadruge h. št. 99 in 150. V pogodbi je rečeno, da »vino in pivo bode priskrbovalo vedno načelstvo društva«, odškodnina poslovdji gostilne je določena »za iztočeno vino — 9 K od hl, za iztočeno pivo — polovica čistega dobička«. Ostale pijače je imel poslovdja na svoj lastni račun in riziko. V pogledu cen pravi v pogodbi, »naj bodo zmerne in ne smejo presegati srednjo mero v navadi pri drugih bazoviških gostilnah in da kuhinja mora biti priskrbljena z mrzlimi in gorkimi jedili če je mogoče vsak dan, gotovo pa ob nedeljah in praznikih, ob semanjskih dnevih (Sežana, Divača itd.), ter še v dnevih, ko se shajajo in našej gostilni ustavljajo vozniki« in seveda še posebno so poudarili, »da postrežba mora biti točna«.

S pogodbo 18. aprila 1914 je postal poslovdja gostilne »gospod Cufar Anton iz Bazovice h. št. 106« in z zadnjo ohranjeno pogodbo — 15. oktobra 1923. je društvo oddalo v društveni hiši št. 99 prostore za mesnico in sicer v prostoru »sedanje pisarne« za letnih 480 lir najemnine za dobo dveh let.

O tej zadrugi so ohranjeni tudi računski zaključki od leta 1911 do 1915. in od 1921 do 1927. Za leto 1911 zvemo, da je društvo ob koncu leta imelo 46 članov, da je bilo vplačanih od ustanovitve 48 deležev po 50 kron v znesku 2400 kron. Vseh prejemkov je bilo 27.864,77 krone. izdatkov 26.149,34, čisti dobiček pa 537,67 krone. Rezervni sklad je dosegel 3610,90 krone. Premičnine in »nepremakljine« (nepremičnine), 48.994,98 krone so dale skupno 52.548,78 krone.

Leta 1912 je imela zadruga 43 članov (1 vstopil, 4 izstopili), deleži so znašali 2350 kron, denarni promet 58.379,— od tega izdatkov

28.661,92, čisti dobiček 1.709,14 s čimer se rezervni sklad dvigne na 5.318,11 krone. Ta dva računsa zaključka sta pisana na roko, vsi naslednji so na tiskanih vzorcih tiskarne Edinost.

Leto 1914 — prva svetovna vojna. Članov je 43, vplačani deleži so ostali nespremenjeni. Skupni promet doseže 70.293,08 krone, kaže povšek za 11.914,08 krone v primerjavi z letom 1912. Nekoliko nižji je dobiček, 1.167,— kron, s katerim se rezervni sklad poveča na 6.772,35 krone. Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani je opravila revizijo v dneh 25. in 26. avgusta 1913.

Leta 1915 šteje zadruga 43 članov, vplačani deleži pa 2250 kron. Promet je dal 75.945,26 krone, dobiček 1.614,65 krone, ki se pripiše rez. skladu in doseže 8.137,— kron. Premičnine in nepremičnine so po odpisih (10 oz. 0,5 odst.) pokazale vrednost 48.054,34 krone.

Leta 1921, tretje leto pod Italijo, je računski zaključek sestavljen v Slovenščini kot doslej, le namesto kron imamo vrednosti označene v lirah. Zadruga šteje 40 članov, vplačani deleži znašajo 2250 lir. Zelo se je povečal denarni promet v primerjavi s prejšnjimi leti, četudi imamo opravka z drugo veljavo, saj je znašal 159.779,22 lire, od teh 80.060,12 prejemkov. Poudarek poslovanja ni v dobičku, ki je znašal 283,34 lire, pač pa v rez. skladu, ki je dosegel 41.401,44 lire. Zadruga ni več članica Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani, pristopila je k Zadružni zvezi v Trstu, ki je opravila revizijo 27. in 28. septembra 1920. Zanimivo je da pod tem obračunom najdemo naslednji pripis: »Pregledal in našel v redu in soglasju s knjigami! Bazovica, dne 4. marca 1922, dr. Miran Kajin, revizor.« Ta je bil, namreč, revizor zveze v Ljubljani in je po vsej verjetnosti pregledoval knjigovodsko stanje v zvezi s pristopom zadruge v novo Zadružno zvezo v Trstu. Ta je pregledal zaključne račune za leto 1923 in 1924 dne 4.12.1925.

Zaradi spremembe kron v lire so tudi bilančne vrednosti tega obračuna v lirah. Nepremičnine in premičnine po odpisih v prej navedeni odpisni odstotni meri so dale 35.273,66 lire, vknjiženih dolgov skoro ni, le 80 lir in skoro vsa pasiva je v rez. skladu v vrednosti 41.401,44 lir.

Zadnji računski zaključek je iz leta 1927. Miši so si ga grozotno privoščile, kot da bi hotele one odnesti premoženje ne pa likvidatoriji! Vseh članov je 38, deleži so se znižali na 1900 lir. Denarni promet je bil pomemben in sicer 327.323,20 lire od tega prejemkov 168.441,22 lire.

V zapisniku za to obdobje ni drugih zapisanih obračunov in je verjetno ta zadnji. Zasluži nekaj podrobnejših podatkov. Račun zgub in dobička izkazuje stroškov z dobičkom (4.107,18 lire) skupno vsoto 38 tisoč 643,75, ki je podrobno ne morem navesti glede na omenjeno poškodbo. Pri dobičku pa imamo: kosmatega dobička za 36.547,45 lire, vpisnina 5 lir, obresti 113 in hiša 1978,30, kar da prejšnjo skupno vsoto.

Bilanca izkazuje v aktivi skupno vsoto 52.701,27 lire, od katerih odpade na premičnine in nepremičnine 33.030,53, na gotovino v blagajni 9.559,24, posojila v znesku 5.083,—, LIKTORSKO POSOJILO 437,50 ter drugo; v pasivi je največja vsota v rezervnem skladu, 46.444,09, čistemu dobičku, lir 4.107,18 i. dr. s čimer se skupna vsota izravna z aktivo.

Z »liktorskim posojilom« je izginila zadruga. Kdaj in kako se je izvršila likvidacija ne vem. Fašizma ni več, ostali so bazoviški Slovenci, četudi oropani svoje težko in z naporom razvite zadruge, ki je skrbela za blaginjo in gospodarsko ter narodno neodvisnost domačinov.

Bazovica je imela tudi svoje Pogrebno podporno društvo. Iz ponatisnenih pravil v ohranjeni članski knjižici št. 11 (izstavljena dne 12

marca 1911) vidimo, da so ta obsegala 9 poglavij in 45 paragrafov. IX. poglavje se glasi: ZASTOP NA ZUNANJE IN DRUŠTVENI JEZIK in pod njim par. 44: »Društvo na zunanje zastopa predsednik, njega namestnik ali po društvu določeni društvenik.« Naslednji par. 45 pravi: »Društveni jezik je slovenski«. Nato: »St. Pr. 1731/1 — V smislu par. 9 z dne 15. novembra 1867 drž. zak. št. 134, potrjuje se, da 'Pogrebno podporno društvo' v Bazovici po predloženih pravilih postavno obstoji. V Trstu, dne 23. marca 1909 — Za c. kr. namestnika: Schaffgotsch«. Knjižico je tiskala tiskarna Edinost v Trstu. Prvi blagajnik, čigar podpis je nečitljiv, je po omenjeni članski knjižici vodil blagajniške posle vse do 6.VIII.1922, ko se tudi krone pretvorijo v lire. Blagajno je po tem datumu prevzel znani učitelj Miro Presl in jo izročil drugemu 4. oktobra 1925.

1910 HOTELSKA DELNIŠKA DRUŽBA GR LJAN-MIRAMAR V TRSTU.

Tako se je imenovala slovenka družba, ki je skrbela za promet tujcev ali turizem, kakor bi to danes rekli. Naj mi bralci oprostijo, če bom citiral iz razpoložljive takratne literature nekaj odstavkov, ker so besede, ki jih najdemo zapisane, vredne, da bi jih naši ljudje znali na pamet. Beremo: »Biser slovenske obali, eden izmed najlepših kotičkov mnogoizrezljanega morskega obrežja, Grljan, se je do nedavno skrival pred tujci in Slovenci samimi pod tujim imenom 'Grignano', katero nosi hotel ob morju, kakor tudi postaja južne železnice, stoječa na rebri, ki se vzpenja porastla z žlahtno vinsko trto in sivozelenimi oljčnimi gaji, tja v kršni kras okoli vinorodnega Proseka. Pa saj je bil tujec, švicarski Nemeč, ki je spoznal lepoto tega kraja, bujno rast, ki jo razvija zadostno namakana peščena prst, kakor tudi zavarovano lego malega zaliva, ki je kakor ustvarjen za najidealnejše morsko kopaljšče. Grljan leži tik divnega parka miramarskega«. Kje je danes ta anonimni pisec teh vrstic in drugih v nadaljevanju, da bi videl današnji Grljan — brez slovenske zemlje, ki so jo znali tujci ovrednotiti in izkoristiti v pridobitne namene? Pa pustimo to. Je za nami, popraviti se ne more, a da bi vsaj zadržali, kar je še v bližini našega slovenskega, da nam ne izgine še poslednji košček slovenske zemlje ne več ob slovenski obali.

Pobuda je imela za namen primerno izkoristiti Grljan, ki je še vedno bil mirno zavetišče, kljub četrstoletni dejavnosti že imenovanega Švicarja. Ta je neprestano nekaj gradil, prezidaval, širil in odkupoval svet. Trije slovenski denarni zavodi v Trstu, Jadranska banka, Tržaška posojilnica in hranilnica ter Trgovsko-obrtna zadruga, so se spomladi leta 1910 pobrigali, kaj bi se dalo ukreniti, da bi omenjeni lepi kot slovenske zemlje speč prišel v domače roke, še z večjo vnemo, ko so zvedeli, da je naprodaj in da se tudi drugi zanimajo za odkup. Rečeno, storjeno. Kupoprodaja kopaljšč in nekaj gostinskih podjetij je bila sklenjena 4. marca 1910. Podjetje je trenutno bilo pod upravo konzorcija imenovanih denarnih zavodov, dokler se ne odobrijo pravila delniške družbe, ki bi pod imenom »Hotelska delniška družba Grljan-Miramar v Trstu«, skrbela za razvoj obstoječega podjetja in se poslužila vseh morebitnih priložnosti, »kjer bi se dalo kaj koristnega storiti v prosep slovenskega gospodarstva, tičočega se prometa tujcev na kopaljškem in letoviškem polju«. Ali ne vidimo v teh besedah pobudo za razvoj turizma in letovanja, brez katerih si danes ljudje ne morejo zamisliti sodobnega udobnega življenja?

Tedanji hotel Grljan je imel kakih 30 sob za tužce. (Kdo se ne spominja hotela, ki danes hotel ni več, kjer so se v najhujših letih fašizma shajali bivši »mladinci« in »štampiharji« in gojili slovensko zavest in odpornost raznarodovanju?). Kupljeni svet je meril 45.000 kv. m in je bil izredno zanimiv. Ni bil enoličen, tu vzpenjajoč se, tam zarezan v romantičen žleb, tam spet proti morju izstopajoč, tu spet skoro do sivih kraških skal se dvigajoč, ki bo nudil gostom ljubko bivališče. Tako je ta svet opisal neznan avtor.

Družba si je omislila modernizirati obstoječe poslopje in pozneje zidati novo ustrezno hotelu in zdravilišču. Spreminjati se je začelo kaj kmalu tudi kopaljšče, raztezajoče se med obema pomoloma in je obsegalo kakih 200 metrov dolgo, polagoma zaokroženo črto. Leta 1911 je družba imela že 50 novih slikovito nad obalo nameščenih kabin s strehami za sončno kopel (helioterapijo). Zaradi čim hitreše zveze si je podjetje omislilo večjo ladjo na motor, ki bo skrbela za vsakournno vožnjo v Trst in nazaj, kar bo za »Trst sam posebna novost«. V načrtu je bilo popravilo obeh poti, ki vežeta hotel z grljansko in miramarsko postajo. Niti na zabavo niso pozabili. »Uredila se bodo nova igrišča, dala se bo možnost za veslarski šport, za pomorske izlete itd.«.

To naše prvo hotelsko turistično podjetje je postalo s svojimi kopaljškimi napravami in hoteli pravo zbirališče domačih, zlasti slovenskih in slovanskih gostov. Družba je bila lastnica dveh parnikov, »Mira« in »Volosco«, ki sta večkrat dnevno vozila iz Trsta v Grljan in nazaj.

1910. so v Berkovljah ustanovili BARKOVLJANSKO POSOJILNICO IN HRANILNICO, ki je nastala na pobudo članov Obrtniškega društva. Zavod so razpustili oz. likvidirali okoli leta 1935, ali morda še prej.

1911 V tem letu so v Nabrežini ustanovili POSOJILNO IN HRANILNO DRUŠTVO. Prva seja je bila 7. januarja istega leta. S poslovanjem je prenehala leta 1930, ko jo je pod silo razmer prevzela Kmečka posojilnica in hranilnica v Nabrežini.

1911 NARODNA POSOJILNICA IN HRANILNICA r. z. z o. jamstvom v Trstu.

Trenutno ne razpolagam s potrebnimi podatki o tej zadruzi, ki je bila po ohranjenih pravilih ustanovljena 11. februarja 1911. Iz pravil zve-mo, da je bil namen zadruge »podpirati stremljenje svojih članov po gospodarski osamosvojitvi posebno denarski in poljedelski. Nuditi priložnost, prihraniti si z založitvijo tudi najmanjših vlog v malih obrokih, dobro obrestovano glavnico, sprejema in obrestuje hranilne vloge ter jih plodno nalaga. Preskrbuje kavcije, srečke, vrednostne papirje, dovoljuje osebni kredit, podpira prenos hipotekarnih dolgov, posreduje za članstvo zavarovanje na življenje, starost, proti požaru, vltomu, toči itd., dovoljuje posojila na hipoteke, zamenjuje valute in tuž denar...«. Ni kaj reči, zelo široko področje poslovanja, ki je zajemalo skoro vse gospodarske pa-noge takratnega gospodarskega delovanja. Člani prvega načelstva so bili: Predsednik Jakob Perhanc, trgovec, via delle Acque 6; podpredsednik Jan Ruml, prokurist Ustredne banke čeških sporitelov, Piazza Ponterosso št. 2; blagajnik Ivan Marija Gombač, c. kr. uradnik in posestnik na Greti spodnji št. 673; tajnik Anton Žibera, c. kr. uradnik, Škork-lja - Coroneo št. 670. Odborniki: Dr. Ivo Rismondo, odvetniški kandidat

v Trstu, Via Nuova, št. 13, Fran Cink, obrtnik, Rocol št. 799, Ivan Škerjanc, prognji mojster južne železnice v Trstu, Via Miramar št. 4.

(Pravila je tiskala tiskarna Prve trž. tiskarsko-lit. zadruge v Trstu.)

1914 Ustanovi se KMEČKA IN OBRTNIŠKA POSOJILNICA V NABREŽINI, ki je prebrodila vse krize in posluje še danes. Ob koncu leta 1967 je ta naš domači denarni zavor štel 275 članov. Deleži so po 500 lir. Podeljenih posojil je bilo v omenjenem letu za 54.980.000 lir. Hranilne vloge so se povečale za okrog 6 milijonov lir in so znašale preko 108 milijonov lir. Čisti dobiček se je sukal okrog iste ravni kakor leto poprej in je znašal 372.690 lir. Vrednostni papirji predstavljajo vrednost 20 milijonov 713.960 lir.

1914 V Šempolaju so ustanovili, nekoliko pozno, KMEČKO HRANILNICO IN POSOJILNICO in sicer 22. marca 1914. Poslovati je začela šele leta 1920, verjetno zaradi prve svetovne vojne, ki se je začela nekoliko mesecev po ustanovitvi posojilnice. Ohranjen je zapisnik občnih zborov od 22.3.1914 (tega dne je bil ustanovni občni zbor v »vikarišču« ob 10. uri predpoldne) ter od 21.5.1923 do 20.3.1932 in knjiga zapisnikov načelstvenih sej s prvim datumom 20.12.1914 in nato 27.5.1923 do 14. marca 1935. Ob ustanovitvi je posojilnica štela 25 članov.

Dne 2. februarja 1921 je bil izredni občni zbor, ki je potrdil obračune za leta 1915-1919. Zadruga šteje 34 članov. Naslednji občni zbor je bil sklican v Goriški Straži in tretji, 21.5.1923, tudi v Goriški Straži. Število članov je že 59. 1925 se pojavi italijanski naziv zadruge »Cassa rurale di Prestiti a S. Pelagio, consorzio registrato a gar. illimitata, C.C.I. Trieste n. 7241«. Včlanjenih je 57 članov, dva manj. Območje zavoda zajame tudi Mavhinje in Samatorco. Vikar Štanta se odpove članstvu in s tem letom postane zadruga članica Zadrुžne zveze v Gorici. Število članov raste. 1925 ima posojilnica 70 članov, naslednje leto in leta 1929 doseže število 93. V zapisniku iz tega leta beremo, da posojilnica »pristopi k novo ustanovljeni zvezi v Trstu pod pogojem, da se prej pošljejo tozadevna pravila«.

8. decembra 1929 je sklican izredni občni zbor z naslednjim dnevnim redom: 1. Ukinjenje zadrुžnega delovanja, 2. Razpust zadruge, 3. Imenovanje likvidatorja in 4. Slučajnosti. »Načelnik konstatira nesklepčnost, ker je od 98 članov prisotnih le 57 (par. 34 zadrुž. pravil), pa na odgovornost pričujočega g. političnega tajnika Foggia (fašistični tajnik v Nabrežini, op. pisca) in pričujočih 57 članov se smatra izredni občni zbor za sklepčen....«.

G. Foggia poroča o ustanovitvi nove posojilnice v Nabrežini, v kateri bodo člani dosedanjih posojilnic v občini »Duino-Aurisina« pristopili, če bodo potrebovali posojilo, drugače ostanejo člani tuk. zadruge, »dokler se ne bode vse likvidiralo«. Na izrednem občnem zboru dne 19.1.1930 se razpravlja o razpustu zadruge in o imenovanju likvidatorja. Izredni občni zbor je bil objavljen v Novem listu dne 16.1.1930, št. 3. Na tem izrednem občnem zboru je bilo prisotnih le 27 članov od 98, zato se skliče za 9. februar 1930 drugi občni zbor, ki bo ustrezno s pravili sklepal ob vsaki udeležbi. Na tem občnem zboru je navzočih le 22 od 98 članov. »Predsednik pojasni stališče razmer in pove, da se je ustanovila v Nabrežini skupna posojilnica in hranilnica, ki bode obsegala celo

občino Duino-Aurisina. Glasuje se z dvigom rok, za razpust je glasovalo 21, proti 1.« O vsem tem je sestavljen »verbale« — zapisnik v italijanščini. Kraj in datum: S. Pelagio, »li 9 Febbraio 1930 Ano VIII«. Ubogi zapisnikar, če bi le brali zapisnike!

1. junija 1930 je bilo na občnem zboru navzočih 16 članov od še vedno vpisanih 98. Odobri se obračunski zaključek za leto 1929, odpiše se, è stata anulata la somma di lire 2400 del prestito austriaco ungherese salvo centesimi 10 che figurano per evidenza di detto prestito... il bilancio dimostra una perdita di lire 843,70«. Zadnji »verbale« rednega in izrednega občnega zбора ima datum 19. marca 1932. (Pisava in jezik sta neprimerno boljša, zapisnikar je bil neki Amedeo Peris (likvidator posojilnice v Devinu?). Navzočih 8 članov od 94 vpisanih! »Il presidente riferisce l'andamento della Cassa negli anni 1930 e 1931, fa presente la tardiva approvazione del bilancio 1930 causa la liquidazione della Federazione delle Cooperative di Gorizia (?)...« Zguba lir 677,90 za leto 1930 se bo krila z rez. skladom in z dobičkom v letu 1932. Od tu dalje ni več nobenega zapisnika.

Prvi zapisnik sej načelstva je od 28.10.1923, zadnji v slovenskem jeziku pa od 30.12.1930. Prvi italijanski zapisnik je z dne 29.VI.1931. in zadnji »verbale« je od 14 marzo 1935 s podpisom že imenovanega A. Perisa. O poslovanju in premoženju posojilnice vemo malo al nič. Le za leto 1925 imamo dvojezični računski zaključek Kmečke posojilnice v Šempolaju, ustanovljene 14.7.1914, registr pod N. 1637

Cons. IV 19

V poročilu beremo, da je zadruga članica »Zadružne zveze« v Gorici, ki je izvršila zadnji pregled dne 5.II.1925. V začetku leta je bilo 64 članov, pristopilo 9, skupaj 73 članov. Vplačanih deležev je 69 za 590 lir, Med letom vplačanih 9 za 90 lir, vsega 78 deležev v znesku 680 lir. Denarni promet: prejemki 69.921,08, izdatki 68.893,73, skupaj 138.814,81. V računu zgube in dobička je prikazan dobiček 133,82 lire. BILANCA: Pod aktivno ima naslednje postavke: gotovina 31. dec. 1.027,33, Posojila 128.270,—; zaost. obresti posojil 4.905,—; deleži pri zvezi 100,—; premičnine 114,09; vojno posojilo 2.400,— in blago 1853,10,—.

Pasiva: deleži 680,—; hranilne vloge 32.299,67; tek. rač. z zvezo 104.570,—; predplačane obresti posojil 986,05; čisti dobiček 133,82; rez. fond za leto 1925: 133,82 — V Šempolaju, 31. decembra 1925 (L.S. v italijanščini in drugi v slovenščini). Formular je založila Zadružna zveza v Gorici.

4. maja 1914 so bila potrjena pravila Gozdne zadruge v Padriču in sicer: »Alleg. šte. 245/2-14 Videll! Trst, dne 4 maja 1914 — C. kr. Namestništveni svetnik v Trstu dott. Fabrizi«.

7. junija 1914 se v Nabrežini ustanovi LJUDSKA POSOJILNICA IN HRANILNICA, reg. zadruga z neomejeno zavezo. Leta 1930 se je spojila s Hranilnim in posojilnim društvom, kar je pozneje prevzela Kmečka posojilnica in hranilnica v Nabrežini. O Ljudski posojilnici je zelo malo podatkov. Iz zapisnika rednega občnega zбора dne 14.7.1929 zvemo, da je predsednik nadz. odbora dejal, da ne more posojilnica zaradi današnjih razmer priti do večjega razmaha.. in da je v vasi še veliko ljudi, ki se ne zavedajo pomena vaše posojilnice. Takim ljudem svetuje, da bi prihranjeni denar raje vlagali v tukajšnje ljudsko posojilnico, kot pa v nesolidne in manj gotove bančne zavode. »Našo posojilnico bi morali

favorizirati predvsem radi velike varnosti hranilnih vlog in visoke obrestne mere«. Bilanca je izkazovala čisti dobiček 182,49 lire. Pri slučajnostih piše: »...Načelnik poroča, da se za tržaško provinco snuje nova združena zveza, h kateri se je odločila pristopiti tudi naša posojilnica...«

3. aprila 1917 — Ob zatonu Avstrije so slovenski in hrvaški gospodarstveniki v Trstu ustanovili lastno paroplovno društvo »OCEANIA«, ki je štela koj ob ustanovitvi že 10 večjih in 5 manjših parnikov. Glede na takratne potrebe je imela več parnikov tudi v gradnji. Pri ustanovitvi družbe »Oceania« je sodeloval tudi slovenski gospodarstvenik iz Trsta, dr. Egon Starè. Nove poveljne razmere niso pomorskemu podjetju dopuščale ustreznega razmaha in se je leta 1923 preselilo v Jugoslavijo.

OSREDNJE ORGANIZACIJE

Zadružna zveza v Gorici je bila ustanovljena leta 1904, pravzaprav je nastala iz tega leta ustanovljene Goriške zveze. Zveza je imela velike zasluge za razvoj zadružništva na Goriškem. Ob izbruhu prve svetovne vojne je štela Goriška zveza 91 članic, imela je lasten blagovni oddelek, ki je dobavljal članicam različne potrebščine, ki so dosegle letni znesek do pol milijona lir.

Kmetijska zadruga v Trstu je bila ustanovljena leta 1919. Ni imela dolgega življenja, ker je propadla že leta 1923. Imela je po deželi 25 podružnic in precej včlanjenih zadrug. Namen ji je bil predvsem skrbeti za uspešno delovanje tržaških okoličanskih vrtnarjev, a se je kmalu spremenila v splošno kmetijsko in iz te v konsumno zadrugo. Ker je poslovala z znatnim delom tujega kapitala in zaradi drugih vzrokov, je 1923. propadla.

Zadružna zveza v Trstu se je rodila kot društvo leta 1907. Takratno njeno poslovanje ni prekoračilo meja tržaške občine. Leta 1921 se je spremenila v zadrugo, v kateri so se včlanile zadruge iz tržaške, puljske in reške pokrajine in nekaj iz goriške. Do leta 1924 se je Zadružna zveza ukvarjala predvsem z zamenjavo kron in naložb v Sloveniji. Po opravljeni zamenjavi se je začela ustanova širiti in obnavljati.

Leta 1927 v mesecu juliju je tržaški prefekt zahteval od zveze spremembo pravil v smislu, da sme prefektura imenovati v odbor enega svojih funkcionarjev. V novembru istega leta sledi zahteva, da se spremenila pravila in imenuje odbor, v katerem so zadruge v manjšini. Dne 16. junija 1928 je prišlo na občnem zboru do mešanega odbora. Sledi, povsem logično s takratnim režimom, dne 8. februarja 1929 razpust in postopna likvidacija. Ob razpustu je Zadružna zveza v Trstu imela 133 članic, med katerimi je bilo 81 denornih zadrug in 52 pridobitnih.

Goriška zveza se je med prvo svetovno vojno preselila v Ljubljano, vrnila se je leta 1918 v Gorico in spremenila svoje ime v Zadružno zvezo. 18. januarja 1928 je Zadružno zvezo prevzel komisar, ki je odstranil upravni odbor in nadzorstvo.

Ob imenovanju komisarja je bilo v zvezi včlanjenih 68 denarnih in 122 drugih pridobitnih zadrug.

Leta 1918 so poslovali v Trstu, poleg že navedenih še naslednji denarni zavodi: LJUDSKA HRANILNICA IN POSOJILNICA, zadruga z neomejeno zavezo, s poslovnimi prostori v Ulici Carintia (danes Torrebiana), SPLOŠNA HRANILNICA V TRSTU, s sedežem v Ulici Caserma 41 in SLAVIJA banka, podr. Trst, s poslovnimi prostori v Ulici Caserma 12 (današnja). Ljudska (hranilnica in posojilnica se je po prvi vojni združila s Tržaško hranilnico in posojilnico, Splošna, ki je bila ustanovljena pred prvo svetovno vojno, je po vojni prešla v likvidacijo, in če sem pravilno informiran, je tudi ta zavod prevzela Tržaška posojilnica in hranilnica.

V tem trenutku ne razpolagam s podatki, če je obstajalo do leta 1918 še kako drugo denarno ali gospodarsko podjetje v slovenskih oz. jugoslovanskih rokah.

Težko je zbrati točne podatke o številu in finančni moči vseh slovenskih ustanov katere koli oblike bodisi v Trstu bodisi v Gorici. Veliko je šlo izgubljenega po drugi svetovni vojni, ko so se zavodi razpuščali ali zasegali z izjemo nekaterih, ki so kljub vladajočim razmeram in komisarskim upravam uspeli preživeti vse obdobje do leta 1945.

Na vsak način so do izbruha prve svetovne vojne tudi Italijani začeli kazati zanimanje in posvečati največjo pozornost našim denarnim zavodom, ker so postajali vedno bolj zaskrbljeni. Vivante v svoji knjigi *Irredentismo adriatico*, str. 164 in tako tudi nacionalist Tamaro (*Storia di Trieste*, II, str. 920) priznavata zelo velik pomen in moč slovenskim bankam in zadrugam. Spet drug Italijan, Mario Alberti, ki se je na gospodarstvo dobro razumel, podaja za leto 1913 v knjigi *Trieste e la sua fisiologia economica*, str. 76-85, naslednjo preglednico slovenskih in italijanskih bank:

Slovenski in hrvatski denarni zavodi:

kapital in rezerve	8.771.017,— kron
vloge	20.279.669,— »
poslovni promet	53.111.827,— »

(brez podružnice Ljubljanske kreditne banke, katere promet je znašal 30 milijonov kron).

Italijanski zavodi:

kapital in rezerve	16.834.942,—
vloge	52.116.529,—
promet	115.773.400,—

Razmerje v denarništvu med Slovenci in Italijani v Trstu je bilo nekako naslednje:

Kapital in rezerve	1	proti	1.92
Vloge	1	proti	2.55
Promet	1	proti	2.10
vštevši Lj. kr. banko pa	1	proti	1.40

Ne glede na vrednosti italijanskih bank, ki so višje, pravi Alberti, so slovenske banke v porastu, medtem ko beležijo italijanske banke nazadovanje. (Po volilnih podatkih za leto 1911 bi se lahko sodilo, da je bilo takrat v samem Trstu kakih 83 tisoč ali malo več Slovencev in Hrvatov in 117 tisoč Italijanov). Kakor cenijo še živeči poznavalci takratnih go-

spodarskih razmer v Trstu, vsaj 35 odst. vsega gospodarstva je bilo v slovenskih rokah!

Nekako v istem času kot za Trst, je imelo svoj sedež v Gorici kar 7 bank in denarnih zadrug, ki so se z uspehom zoperstavljale italijanskim bankam.

Goriški zvezi se je posrečilo zamenjati svoje naložbe pri Zadružni zvezi v Ljubljani, ki so 3. novembra 1918 znašale 2,5 milijona kron. Zveza je štela po vojni 148 članic, vplačani deleži so znašali 16.000,— lir, jamstva 800 tisoč. Za leto 1922 beremo, da je denarni promet dosegel 52 milijonov lir in naložbe po tek. rač. pa 5,5 milijona lir.

Skupno premoženje obeh zvez se je cenilo na 60 milijonov lir predvojnne vrednosti. Kar je ostalo zadrug po razpustu obeh zvez so bile gospodarsko nepomembne, ker sta vojna in razvrednotenje denarja preprečili njih delovanje.

Likvidacija Zadružne zveze v Trstu je trajala dve leti, Zadružne zveze v Gorici pa skoro tri leta, kar je imelo za posledico, da je likvidator Zadružne zveze v Gorici izkazal zgubo te zveze v višini nad 3 milijone lir! V treh letih je fašizem zrušil našo zadržno stavbo in iz ruševin je vstala fašistična lažna organizacija »Consortio Agrario« z dvajseterico kapitalističnih članov, ki se je razšopiril s sredstvi našega gospodarsko izkrvavelega naroda.

Denarni zavodi so prešli v Casso di Risparmio v Trstu in Gorici, nekateri v Banca Popolare Giuliana.

Tako kot v Trstu so tudi goriški Slovenci pokazali živahno gospodarsko in prosvetno dejavnost vse do konca prve svetovne vojne. Poleg že omenjene Centralne posojilnice v Gorici (1899) in nato ustanovljene Goriške zveze gospodarskih zadrug in društev (1904), so goriški Slovenci leta 1903 kupili hotel »Zlati jelen« in istega leta začeli z gradnjo v Gosposki ulici (danes via Carducci) hiše »Goriške ljudske posojilnice«. Nekako vzporedno začenja vstajati iz temeljev nova zgradba za »Trgovsko obrtno zadrugo« in sicer na zemljišču, ki je ležalo na vogalu tedanje Vrtno ulice in ki je stalo 52.000 kron, denar, ki ga je zbralo ljudstvo samo. Za veliko noč 1903. so se goriški Slovenci obogatili z najlepšo stavbo v Gorici — trinadstropni Trgovski dom. V to novo stavbo so se vselila skoro vsa prosvetna in druga slovenska društva. Trgovski dom, tudi Narodni dom imenovan, je tako postal središče in simbol političnega in prosvetnega življenja Slovencev v Gorici.

Jeseni 1926. je fašistična drhal, potem ko je pokazala svoje junaštvo v Trstu in Pazinu, navalila na Trgovski dom, ga oropala, požgala knjige in drug inventar, razbila napis »Trgovski dom« in ga zamenjala z napisom »Viva l'Italia«. Leta 1930 ga zasedejo fašistične organizacije in Trgovska obrtna zadruga je prisiljena v likvidacijo. Konec 1933 je stavba, ki je bila ponos Slovencev v Gorici, prešla na goljufiv način za borih 400.000 lir v roke fašistične federacije v Gorici. Trgovski dom je po drugi svetovni vojni nasledila država, namesto da bi ga vrnila goriškim Slovincem.

Leto 1922 je bilo leto »pohoda na Rim«. Fašizem ni mogel trpeti, da bi se Slovenci oz. Slovani gospodarsko, kulturno in politično razvijali v mejah nove države. Kakšno pot je fašizem ubral, nam je vsem znano. Toda velja napisati, že ker je govor o naših gospodarskih ustanovah v tistih časih, kako je prišlo do uničenja vsega, kar je slonelo na zadružni osnovi in je bilo last Slovencev in Hrvatov. Fašizem je smatral naše zadružne ustanove za nevarne politične postojanke. Slovincem znani zlo-

glasni Grazioli je leta 1927 sklical sestanek fašističnih tajnikov v Sežani, ki so sklenili:

»V Julijski krajini obstajata dve aloglotski združni zvezi: v Trstu in Gorici. V teh zvezah je včlanjenih več sto zadrug z deset tisoči članov, tako, da skoro ni aloglotske družine, ki bi ne bila včlanjena v eni ali drugi zadrugi. V vodstvu obeh združnih zvez so nam nasprotno politične osebnosti, ki imajo prek zadrug politični vpliv na prebivalstvo. Predlagamo, da se poskrbi za uničenje obeh združnih zvez in pri njih včlanjenih zadrug ter da se aloglotsko kmečko prebivalstvo Julijske krajine **spravi v gospodarsko odvisnost italijanskih denarnih zavodov**«. (Podčrtal pisec.) Brez komentarja!

Ne odkrivamo nič novega, če povemo, da je bilo leta 1913 v Trstu registriranih 236 ladij v skupni tonaži 324.357 ton in s 5000 mož posadke ter 1427 jadrnic za 4700 reg. ton in z 2200 mornarji. V 16 takrat pomembnejših pomorskih družbah je bila udeležba slovenskega oz. jugoslovanskega kapitala znatna. Pri Lloydju so bili Slovenci udeleženi s 25 odst. kapitala, pri Austro-Americana (Cosulich) z 20 odst., pri Navigazione Libera Triestina s 40 odst., »Jankovič« 100 odst., Račič et C. 100 odst., Kosič 60 odst. itd. V celotni avstrijski mornarici je znašal slovanski kapital 31.80 odst., italijanski 20 odst., prvi in drugi tržaški, ostali del pa iz notranjosti države.

Že imenovani M. Alberti piše, da so bili v Trstu poslovni uspehi zelo visoki z najvišjimi dividendami, da so Slovani bili zelo podjetni bodisi v pomorstvu bodisi v finančni dejavnosti Trsta. Ugotavlja tudi, da je bilo pri 53 denarnih zavodih v Trstu razmerje med italijanskim in slovenskim kapitalom 1:0.75, finančna zmogljivost Slovanov je bila izražena v 58,5 milijona kron, italijanska pa 67 milijonov kron in da so Jadranska banka, Ljubljanska kreditna banka, Tržaška posojilnica in hranilnica, Trgovsko-obrtna zadruga in Hrvatska štedionica vidna ekonomska sila. S tem se strinja tudi Ruggero Fauro (»Trieste«, Rim 1914, str. 157-158), ki pravi, da je največja italijanska banka v Trstu — Banca Commerciale Triestina »quasi triestina« glede na to, da je v njej zainteresiran nemški kapital in da nemške in slovanske banke poslujejo z najresnejšo klijentelo Trsta. Nadaljuje še, da so italijanske banke manjšega pomena, ker poslujejo z malo trgovino in malo industrijo, ki so prava mizerija v primerjavi s sredstvi, s katerimi razpolagajo slovanske banke.

Anglež J. P. Taylor (»Trieste«, London 1945) priznava, da so Italijani bili v premoči do leta 1880, nakar se pojavlja zastoj in v »Austrian Litoral«, London 1920 beremo, da se od 1914. dalje kažejo znaki, da postane Trst mesto s slovensko večino. Prva svetovna vojna je slovanski vzpon zavrta in po njej je sledilo, kar vsi še dobro pomnimo.

Viri: Poleg že omenjenih še La Marche Julienne, Sušak 1945; Ive Mihovič, Trst problem dana, Zagreb 1951; Slovenci v desetletju 1918-1928, Ljubljana 1928; Jadranski koledar, Trst, razni letniki; Veliki Jadran, Občni slovenski koledar 1912, Jadranski Almanah za leto 1925-1930, Gorica 1930; Edinost, 20., 21. in 25.1.1906, 22.1.1922. 17.1.1926 in jubilejna številka 1928 ter do spominu raznih pripovedovalcev.

SEZNAM DRUŠTEV IN NJIHOVIH SEDEŽEV DO RAZPUSTA LETA 1927

Seznam društev in društvenih prostorov do razpusta 1927. leta, kakor ga je sestavil rajni prof. Jelinčič, je nepopoln in menda tu in tam netočen. Objavljamo ga, da bi prikazali razvejano delovanje naše prosvete; nadaljne študije pa naj podatke preverijo in izpopolnjujejo.

Središče mesta — Narodni dom:

Ime društva:

- 1) Slovenska čitalnica
- 2) Slovensko dramatično in operno društvo
- 3) Slovensko gledališče
- 4) Slovensko telovadno društvo »Sokol«
- 5) Slovenska glasbena matica z glasbeno šolo
- 6) Slovensko planinsko društvo
- 7) Slovensko politično društvo EDINOST

Društveni prostori:

Sedeži osrednjih organizacij v Narodnem domu. (Dvorana z zmogljivostjo 700 mest in z odrom. V njej je nastopalo prej diletantsko, pozneje profesionalno gledališče.)

Sv. Jakob:

Ime društva:

- 1) Šentjakobska čitalnica
- 2) Pevsko društvo KOLO
- 3) Mladinsko društvo PROSVETA
- 4) Pevsko društvo ILIRIJA
- 5) Tamburaški zbor VIKTOR PARMA
- 6) Telovadno društvo SOKOL

- 7) Športno društvo ADRIJA
- 8) C.M.D. podružnica

Društveni prostori:

Sedeži raznih društev na Stari policiji, ki je bila privatna lastnina. Lastnik Gašperšič. Dvorana za prosvetne prireditve last Konsumnega društva, kjer je bila tudi ena soba za razne sestanke.

Poleg tega so bili še sedeži po privatnih hišah.

Konsumno društvo je bilo prisiljeno prodati svojo hišo. V tej hiši in dvorani je danes kino IDEALE - Piazza S. Giacomo.

Prireditve na prostem — sokolske so bile na dvorišču gostilne JADRAN.

Barkovlje

Ime društva:

- 1) Pevsko in bralno društvo ILIRIJA
- 2) Ljudski oder
- 3) Športni klub VAL
- 4) Veslarski klub SIRENA
- 5) C.M.D. podružnica
- 6) SOKOL

Društveni prostori:

Sedeži vseh prosvetnih in športnih organizacij v ul. Miramare 82 - NARODNI DOM, ki je bil last Obrtniškega društva. Bila je tudi dvorana s popolnim odrom. Velikost 22 x 16 m. Narodni dom so požgali fašisti 12.12.1921. Po letu 1921. sedeži privatno v malih sobah. V Narodnem domu je bilo tudi veliko dvorišče in vrt za prireditve na prostem. Poleg tega pa so imeli še športno igrišče na Trsteniku, ki je bilo tudi zaplenjeno.

Rojan-Greta

Ime društva:

- 1) Prosvetno društvo ZARJA
- 2) Pevsko društvo ZORA
- 3) Mladinsko društvo

Društveni prostori:

Vsi sedeži v hiši last Konsumnega društva »Narodni dom«, ki je bil požgan leta 1921 po fašistih. Obsegal je tudi dvorano 16 x 8 m z odrom in sobo. Po požigu so bili sedeži v mali sobi nad zadružno gostilno, ki ni pogorela, nato v gostilni Marija Longa v ul. Moreri (soba) ter pri Petkovšku tudi v ul. Moreri do razpusta. Marijina družba je imela svoj sedež z dvorano v ul. Apiari (tudi oder), kjer so imeli večkrat prireditve. Velikost 12 x 8 m. Marijina družba je imela tudi v najemu dvorano v ul. Bocaccio z odrom do leta 1932, kjer so tudi imeli prireditve. Velikost 30x12m.

Vrdela

Ime društva:

Pevsko društvo ZORA

Društveni prostori:

Sedež prosvetnega društva je bil v hiši Pogrebnege društva, kjer je bila tudi dvorana 18x8 m in soba za privatni otroški vrtec. Pogrebno društvo je iz teh prostorov v letu 1925 napravilo stanovanja, ker so se bali, da hišo zasedejo fašisti. Hiša je še vedno last Pogrebnege društva.

Sv. Ivan:

Ime društva:

- 1) Čitalnica
- 2) Društvo EDINOST
- 3) SOKOL
- 4) C.M.D. podružnica
- 5) Pevsko društvo
- 6) Mladinsko društvo
- 7) PLAMEN
- 8) Športno društvo

Društveni prostori:

Sedeži vseh prosvetnih društev v Narodnem domu, ki je bil požgan 2.11.1921. Leta 1927 je bil ponovno pozidan, nakar so ga fašisti zaplenili. V Narodnem domu je bila tudi dvorana 32x18 m z odrom, dvorišče in 7 sob za sedeže.

Podlonjer:

Ime društva:

Prosvetno društvo ZVEZDA

Društveni prostori:

Sedež s knjižnico v privatni hiši. Prosvetne prireditve v Narodnem domu pri Sv. Ivanu.

Lonjer-Katinara

Ime društva:

- 1) Ljudski oder
- 2) Pevsko in bralno društvo ZASTAVA
- 3) Godbeno društvo VOLARIČ

Društveni prostori:

Gospodarsko društvo je imelo svojo hišo (zadružno). V poslopju so imela sedež prosvetna društva. Bila je dvorana 12x12m brez odra. Oder se je postavil po potrebi.

Rocol:**Ime društva:**

- 1) Prosvetno društvo ZVONIMIR
- 2) Omladinsko društvo
- 3) ČITALNICA
- 4) C.M.D. podružnica
- 5) Žensko udruženje

Društveni prostori:

Sedeži v hiši Konsumnega društva. Imovina uničena po fašistih.

Sv. M. Magdalena zgornja:**Ime društva:**

Mladinsko društvo OBZOR

Društveni prostori:

Sedež v gostilni pri Tirolcu (privatni). Istotam je bila tudi dvorana, katere se je društvo posluževalo za prireditve.

S.M. Magdalena spodnja:**Ime društva:**

Mladinsko prosvetno društvo MAGDALENA.

Društveni prostori:

Sedež društva v mali sobi privatno. Za prosvetne prireditve so se posluževali dvorane v gostilni Kačun, ki je bila brez odra. Oder so napravili po potrebi.

Kolonkovec:**Ime društva:**

- 1) Pevsko društvo SLAVA
- 2) C.M.D. podružnica
- 3) Sokolsko društvo
- 4) Mladinsko društvo PROSVETA
- 5) Ljudski oder
- 6) Športno društvo

Društveni prostori:

Sedeži društev v privatnih hišah. Dvorana z odrom za prosvetne prireditve v gostilni Kačun, ul. Costalunga, katere je lastnik dal na razpolago ob vsaki priliki.

Škedenj:

Ime društva:

- 1) Pevsko društvo VELESILA
- 2) Čitalnica
- 3) Mladinsko društvo
- 4) Športno društvo

Društveni prostori:

Sedež vseh prosvetnih društev v hiši gospodarskega društva. Tudi dvorana je bila last Gospodarskega društva in je bila na razpolago prosvetnemu delovanju do 11.11.1922., ko so se vsega polastili fašisti.

Po 11.11.1922 sedeži društev do razpusta v privatnih stanovanjih.

II. Nabrežinski kot

Devin:

Ime društva:

Bralno in pevesko društvo LADJA.

Društveni prostori:

Sedež v najemu. Prireditve v dvorani gostilne Ples. Velikost 9x7 in na prostem.

Slivno:

Ime društva:

- 1) Ljudski oder
- 2) Godbeno društvo
- 3) Športno društvo

Društveni prostori:

Sedež v najemu. Prireditve na prostem.

Sesljan:

Ime društva:

Prosvetno društvo MORJE.

Društveni prostori:

Niso imeli stalnega sedeža. Pevske vaje po hišah. Prireditve na prostem.

Mavhinje:

Ime društva:

- 1) Telovadno društvo SOKOL
- 2) Godbeno društvo

Društveni prostori:

Sedež Sokola v dvorani, ki je bila privatna last. V njej se je televadilo in prirejalo prireditve.

Cerovlje:**Ime društva:**

Sokolsko društvo.

Društveni prostori:

Sedež v najemu. Prireditve na prostem.

Vižovlje:**Ime društva:**

Ljudski oder.

Društveni prostori:

Brez stalnega sedeža.

Šempolaj:**Ime društva:**

- 1) Ljudski oder
- 2) Prosvetno društvo RAZVOJ

Društveni prostori:

Sedež v najemu. Prireditve samo na prostem.

Nabrežina:**Ime društva:**

- 1) Delavsko izobraževalno društvo VZAJEMNOST
- 2) Javna ljudska knjižnica
- 3) Pevsko društvo NABREŽINA
- 4) Godbeno društvo

Društveni prostori:

Sedeži v najemu. Dvorana za prireditve vedno na razpolago, last družine Gruden. Velikost 7x16. Oder se je delal po potrebi.

Salež:**Ime društva:**

Prosvetno društvo BRATSKA SLOGA.

Društveni prostori:

Društvo niti ni imelo stalnega sedeža. Pevske vaje na domu pevovodje. Prireditve na prostem.

Zgonik:**Ime društva:**

Pevsko in godbeno društvo.

Društveni prostori:

Društvo ni imelo stalnega sedeža. Pevske in godbene vaje na domu pevovodje.

Gabrovec:**Ime društva:**

Prosvetno društvo VENČEK.

Društveni prostori:

Sedež v najemu. Prireditve na prostem.

III. Zgornja okolica — Sv. Križ pri Trstu**Ime društva:**

- 1) Prosvetno društvo VESNA
- 2) Pevsko društvo SKALA
- 3) SOKOL
- 4) Ljudski oder
- 5) Prosvetno društvo SLOVENSKA STRAŽA
- 6) Godbeno društvo LIRA

Društveni prostori:

Sedeži v najemu po privatnih hišah. Prosvetne prireditve v dvorani last družine Sirk: 12x8m.

Prosek:**Ime društva:**

- 1) Pevsko društvo HAJDRIH
- 2) Godbeno društvo
- 3) Dramatsko društvo
- 4) Telovadno društvo SOKOL
- 5) Ljudska knjižnica
- 6) Športno društvo PRIMORJE
- 7) C.M.D. podružnica

Društveni prostori:

Sedeži društev v najemu. Prosvetne prireditve v dvorani last Starca VI.,

Kontovel:**Ime društva:**

- 1) Prosvetno društvo DANICA
- 2) Mladinsko društvo LADJA
- 3) Ljudski oder
- 4) Telovadno društvo SOKOL

Društveni prostori:

Sedeži društev v Gospodarskem društvu. Prosvetne prireditve v lepi dvorani last Gospodarskega društva, ki je ostala tudi v času fašizma v last Gospodarskega društva. Velikost: 300 ljudi.

Veliki Repen:**Ime društva:**

- 1) Pevsko in bralno društvo DOM
- 2) Katoliško izobraževalno društvo

Opčine:**Ime društva:**

- 1) Pevsko društvo ZVON
- 2) Bralno društvo
- 3) Godbeno društvo

Društveni prostori:

Sedež v hiši Konsumnega društva, kjer je bila tudi gostilna. Prireditve v privatni dvorani, lastnik neki Jamšek, kjer je imel SOKOL svoj sedež. Tu se je vršila tudi telovadba. Poleg te je imel dvorano tudi gostilničar Kette (20x14 m), ki je bila na razpolago za prosvetne prireditve. Dvorano je sezidal neki Mičel (18x12 m), ki je bila brez odra. Oder se je po potrebi napravil. Dvorana je bila vedno na razpolago za prosvetne prireditve.

Bane:**Ime društva:**

- 1) Prosvetno društvo GAJ
- 2) Godbeno društvo
- 3) Športno društvo

Društveni prostori:

Sedež v privatni hiši. Prireditve samo na prostem. V vasi ni bilo nobene dvorane.

Konkonel:**Ime društva:**

Prosvetno društvo VIŠAVA.

Sedež v privatni hiši. Prireditve na prostem ali v skednju.

Društveni prostori:

Trebče:

Ime društva:

- 1) Prosvetno društvo PRIMOREC
- 2) Čitalnica
- 3) Godbeno društvo VIKTOR PARMA
- 4) Ljudski oder
- 5) Tamburaško društvo
- 6) C.M.D. podružnica

Društveni prostori:

Sedež društva je bil v hiši last Gospodarskega društva. V hiši je bila gostilna in tudi mala dvorana za prireditve. Velikost 12x6. Prosvetne prireditve so bile tudi v dvorani, lastnik štiklar Herman. Velik. 16x6. Hiša Gospodarskega društva je bila v času fašizma prisilno prodana. Kupila jo je občina Trst.

Padriče:

Ime društva:

Prosvetno društvo SLOVAN.

Društveni prostori:

Sedež v najemu v privatni hiši. Prireditve na prostem ali v mali dvorani v gostilni Grgič. Velikost 12x6.

Gropada:

Ime društva:

Pevsko društvo SKALA.

Društveni prostori:

Sedež v najemu v privatni hiši. Prireditve na prostem.

Bazovica:

Ime društva:

- 1) Prosvetno društvo LIPA
- 2) Tamburaško društvo ZARJA
- 3) Nogometno društvo

Društveni prostori:

Sedež v najemu pri privatniku. Prosvetne prireditve so bile v dvorani last privatnika. Velikost 10x8.

Breg:

Ime društva:

Ricmanje:

- 1) Prosvetno društvo SLAVEC
- 2) Pevsko izobraževalno društvo
- 3) Godbeno društvo
- 4) Športno društvo

Društveni prostori:

Sedež v najemu v privatni hiši. Društvo pa je imelo v najemu tudi dvorano, ki je bila privatna last, Velikost 12x6 m.

Boršt:

Ime društva:

Prosvetno društvo SLOVENEČ.

Društveni prostori:

Sedež v najemu v privatni hiši. Prireditve na prostem ali v škednju. Dvorane ni bilo.

Boljunec:

Ime društva:

- 1) Prosvetno društvo F. PREŠEREN
- 2) Delavsko izobraževalno in podporno društvo

Društveni prostori:

Sedež društva v najemu v privatni hiši. Imeli so v najemu tudi dvorano, ki je bila v letu 1922 uničena po fašistih.

Dolina:

Ime društva:

- 1) Prosvetno društvo VALENTIN VODNIK
- 2) Narodna delavska organizacija

Sedež v najemu v privatni hiši. Dvorane ni bilo v vasi nobene. Samo za manjše prireditve je bila mala dvorana last Pangerčiča 10x6 m. Večje prireditve so se vršile na prostem.

Mačkovlje:

Ime društva:

Prosvetno društvo PRIMORSKO.

Društveni prostori:

Sedež v hiši last Gospodarskega društva z malo dvoranico.

Štramar:

Ime društva:

Prosvetno društvo OBMEJNA STRAŽA.

Društveni prostori:

Društvo je imelo v najemu sedež in malo dvorano za manjše prireditve. Vse so izgubili v času fašizma.

Plavje:

Ime društva:

1) Pevsko društvo STRAŽA.

Društveni prostori:

Sedež v najemu v privatni hiši. Prireditve v dvorani gostilne Šol in na prostem. Velikost 12x6 m.

Škofije:

Ime društva:

- 1) Prosvetno društvo ISTRSKI GRMIČ.
- 2) Ljudski oder

Društveni prostori:

Sedež v delavski hiši, kjer je bila gostilna in dvorana 14x8 m. pod fašizmom so morali hišo prodati.

Božiči:

Ime društva:

Prosvetno društvo.

Društveni prostori:

Sedež privatno v gostilni. Prireditve v mali dvorani v gostilni, ki je bila brez odra.

Elerji:

Ime društva:

Prosvetno društvo SLOVANSKI DOM.

Društveni prostori:

Niso niti imeli stalnega sedeža. Pevske vaje po hišah. Prireditve na prostem.

Sv. Barbara:

Ime društva:

Prosvetno društvo NARODNI DOM

Društveni prostori:

Sedež v privatni hiši. Prireditve na prostem.

IZ ILEGALNIH PROTIFAŠISTIČNIH LISTOV 1918 - 1941

Petdeseta obletnica leta 1918 nam daje zlasti Primorcem nemalo priložnosti, da zavzeto ali pa samo bežno razmišljamo o usodnih dogodkih tega leta, da nas misel popelje v kasnejši čas, v razdobje med obema vojnama na zasedenem Primorskem. Toda bolj kot osebna, tiha, dasiravno ne neprizadeta razmišljanja, se zdi pomemben opomin, ki ga jubilej nalaga. Opominja nas na objektivnejše, pravičnejše in nepristrane zapise o Primorski pod italijansko okupacijo, v navalu fašizma, v ozračju narodnostnih programov, v obdobju gospodarskih kriz in v odmevanju pasivnega in aktivnega odpora primorskega človeka proti svojemu tradicionalnemu narodnostnemu sovražniku. Zgodovinopisje, spomini in publicistična dela doslej še niso odkrili prave podobe razdobja. Prav gotovo nima takih namenov ta skromni prispevek, ki s ponatisom nekaterih odlomkov iz ilegalnih tiskov »Borba« in »Svoboda« organizacije TIGR, daje le drobno informacijo o času in ljudeh, o idejah in akcijah ter je posvečen tistim jubilejem letošnjega leta, ki so bili nezasluženo deležni le skromne pozornosti. Razpad avstro-ogrske monarhije pred petdesetimi leti je eden velikih mejnikov slovenske narodne zgodovine, prinesel je slovenskemu narodu osvoboditev stoletnega nemškega gospodstva, vendar se takrat taborska ideja »zedinjene Slovenije« ni v celoti uresničila. Primorska in Koroška sta ostali neosvobojeni, a tudi osvobojena Slovenija je le krajši čas živela v ozračju, ki ga Lojze Ude imenuje »politična svoboda slovenskega naroda«.

Ena izmed velikih nalog našega zgodovinopisja za Primorsko med obema vojnama je gotovo ocena gibanj in tokov, ki so z ilegalnim delom dobila svoj veliki pomen od takrat dalje, ko je fašizem prepovedal sleherni obliko javnega delovanja slovenske manjšine v Italiji. Ukrepi so zlasti zadeli mladino, ki je zato skušala z raznimi oblikami ilegalnega in polilegalnega dela nadoknaditi vse tisto, kar je režim odvzel. Ob tem se je sama od sebe porodila »misel, ustanoviti ilegalno organizacijo, ki bi se borila s silo proti uzakonjenemu nasilju fašizma« (Albert Rejec, TIGR, Borec, 11/1957, 463). Iz razpuščenih mladinskih društev na Tržaškem in Goriškem

se je ustanovila ilegalna organizacija, ki si je za naziv izbrala inicialke Trsta, Istre, Gorice in Reke. Pričela je delovati organizacija TIGR, ki si je za geslo svojega dela postavila besedo boj, vseobsegajoči boj proti državi, vladajočemu političnemu sistemu, proti mlačnosti v vrstah sonarodnjakov, neusmiljen boj proti ovaduhom in vsemu tistemu, kar je služilo genocidu. Od prvih začetkov leta 1927 pa tja do druge svetovne vojne je organizacija doživela burno pot pestrega ilegalnega dela, repozalij režima, uspehov in neuspehov, menjala je oblike dela in pri tem dobivala partnerja; njena aktivnost je pojemala in naraščala, a cilj je ostajal vselej isti: boj proti narodnostnemu sovražniku.

Ponatis odlomkov iz tigrovskih listov »Borba« in »Svoboda« nas le deloma seznanja z njih vsebino in nameni, a vendar nam morejo tudi taki drobci služiti za točke našega spoznavanja, saj je danes ohranjenih le nekaj številčk listov in zato nam morejo služiti bolj za dokaz obstoja lista, kot pa zgodovinski viri za obravnavo listov kot celote.

Ob tigrovskem gibanju, ob organizaciji borbašev, ki se jih skuša odvojiti od TIGR-a in prikazati kot samostojno formacijo omejeno na Tržaško področje, ob komunistih in drugih gibanjih obstaja že nekaj literature. Še vedno pa čakamo, da nam proučevanja z znanstvenih vidikov pojasnijo ljudi in dogodke, okoli katerih se spleta še vedno toliko različnih misli, pomislekov, ugovorov, nejasnosti, zamolčevanj in najbrže tudi potvorb. Zgodovinar bo lahko odgovarjal na tisočera vprašanja, reševal osnovna spoznanja in ugotavljal sporna dejstva, ki bodo najbrže ostala vedno neznanka zgodovine.

V naslednjem objavljeni drobci — objavljeni so kot pričevanje in ne kot ocena — nam veliko spregovore. V njih veje duh borbe, ta duh preveva skoraj vsako natisnjeno besedo. Ideal svobode, ki mu je sredstvo borba, je vodilo, ki si ga gibanje postavlja ne le v deklarativni obliki, temveč kot samostojno akcijski program. Napovedani boj je neizprosni, z mladeniško zagnanostjo napovedani boj je uperjen proti vsemu, kar ne služi dokončni zmagi pravice. Koliko je tu pogledov na pravičnejšo bodočnost primorskega človeka, koliko preroških vizij in klicev po maščevanju, za katero se sredstva ne izbirajo! Trdimo, da se je narodnoosvobodilni boj primorskega človeka pričeval tedaj, ko mu je pretila narodnostna smrt, takrat, ko so bile teptane temeljne pravice njegovega samostojnega narodnostnega življenja.

»Borba«, katere prva številka je izšla 24. decembra 1927 je prinesla uvodni članek »Rojaki!«, v katerem beremo sledečo oceno prvega desetletja okupacije in bojno napoved okupatorju:

»Vnebovpijoče so krivice, ki jih dan za dnem zagrešuje Italija nad našim rodnom, odkar smo prišli pod njeno suženjstvo.

Že sam prihod Italije v našo sončno Goriško, ponosni Kras in plemenito Istro je bila strašna krivica, greh proti naravi. Tega so se Lahi

B O R B A

Dne 24. decembra 1927.

Stev. 1

Rojaki!

sami tudi zavedali, zato so se začetkom novembra 1918., ko ni bilo več nikakih ovir, vkljub svojim topom in oklopnim avtomobilom z zvijačo in hinavstvom pod belimi zastavami polastili naše zemlje.

Komaj pa so jo zasedli — oboroženi do zob —, so pokazali svoje junaštvo nasproti sestradanemu našemu ljudstvu. Trpinčenje, zapiranje, zasramovanje je pričelo. Namesto da bi — če bi bili res tako civiliziran narod, kakor se hvalisajo — spoštovali narod, čigar zemljo so zasedli, in ki so s tem storili največjo krivico, namesto da temu narodu z obzirnostjo in pravičnostjo omilijo storjeno nepravdo, navalili so z novimi krivicami, z nezaslišanim nasiljem, z gaženjem in teptanjem najosnovnejših pojmov človeških pravic, z jasnim namenom, uničiti, da, popolnoma uničiti nad pol milijona naroda na njegovi lastni zemlji!

Sicer so nekateri med njimi, ki nosijo odgovornost, ministri in še več, včasih izjavili, da nam ne bodo delali krivic, da bodo spoštovali nas, naš jezik, naše šole, naše šege in navade. Še več so nam obljubljali: da bodo odpravili krivice, ki nam jih je delala Avstrija. Da, vse to in druge zlate gradove so nam obetal! Toda, kaj pomeni pri njih dana beseda, pa tudi, če jo je dal najvišji funkcionar v deželi?

Boljše kot v Avstriji, so rekli, da se nam bo godilo! Bolje? Stotisočkrat hujše! Avstrija, če tudi se je prav po mačehovsko proti nam obnašala, si ne bi bila niti upala na to misliti, kar so Lahi z največjo lahkoto, z največjim cinizmom storili.

Z neverjetno brutalnostjo so nam uničili vse, kar smo ustvarili v zadnjih desetletjih s trdom in žrtvami na polju civilizacije, kulture, gospodarstva in napredka. Naše šole, pravica našega jezika v državnih in občinskih uradih, da, deloma celo v cerkvi, naše gospodarske ustanove, naše deželne avtonomije, naše uradništvo v državnih, deželnih in občinskih službah itd. itd. — vse to je danes v teh naših krajih mrtvo pogorišče in pritepenci iz vseh krajev Italije se ošabno in prevzetno šopirijo po naših krajih in jedo naš kruh. Mi jih moramo le slepo ubogati in molčati.

Ali ni, da bi človek znorel, ko vidi, kako po vsej deželi pred našimi očmi vsaki dan kradejo našim otrokom njihovo dušo, da jim vsadijo drugo, kako jim trgajo in režejo njih jezik iz ust, da jim vcepijo, vsadijo drugega?

Rojaki?

Dovolj je tega trpljenja? Ti grehi zoper naravo in zoper Boga kličejo po maščevanju! In maščevanje mora priti!

Naša dolžnost pa je, da vzdržimo do tedaj in da ne klonemo duhom. Kvišju srca in pogum! Globoka vera v končno zmago pravice nad pregrešno prevzetnostjo in nasilnostjo bodi naš ščit!

Naš ideal je: S v o b o d a, naše sredstvo je B o r b a.«

V isti številki »Borbe« ima članek "Snoparstvo" tak zaključek:

»Zato naj vam postane za vedno jasno, da kdor je član kakršnekoli snoparske organizacije, nosi polno odgovornost za njih početje, da kdor kakorkoli podpira snop, četudi le z malimi zneski in molčanjem o njih početju, je sokriv fašistovske strahovlade in zločinov na življenju, premoženjem in dušami soljudi. In ko pride dan zmage za pravico, bodo to svojo krivdo pošteno plačali. In prav je tako — pravici mora biti zadoščeno.«

Peta številka »Borbe«, ki je izšla 22. maja 1928 je v uvodnem članku zastavila najostrejšo besedo proti fašistični šoli in mladinskim fašističnim organizacijam:

»Tudi ta fašistični napad na naše ljudi, na naše male dušice moramo zdrobiti. Starši otrok ste v to poklicani! Starši ste pred zakonom, pred Bogom in ljudmi odgovorni za svoje otroke; starši jih redite in oblačite v potu svojega obraza; starši ste pa tudi gospodarji, ki ukazujete, kaj bodo vaši otroci in kaj ne! Spregovorite tudi za svoje otroke moško besedo, kakor ste jo spregovorili pred leti zase. Sedaj je trenutek, da vsak pokaže, ali je, ali ni mož, zaveden Slovenec, da pokaže tudi z dejanjem, da ima na svoji zemlji in na svojem gospodarstvu tudi svojo voljo, ki je ni pripravljen oddati niti fašistični državi. Naj se vam ne smilijo otroci, če jih bodo preganjali v šoli! Vaša dolžnost je, otroke v dobrem vzgojiti, pa če treba tudi v trpljenju. Če bodo trpeli, se bodo vsaj zavedali krutih časov, bodo spoznali, da je šola fašistična kasarna in učitelji njih feldveblji-mučitelji. In rasli bodo v boritelje, ki bodo maščevali svojo mladostno trpljenje nad zločinskim fašizmom.«

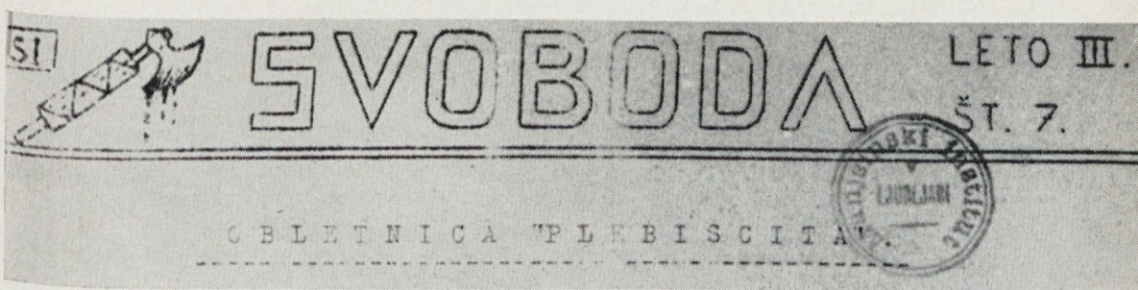
Takim preroškimi besedami se ob koncu članka pridružijo napovedi boja italijanski šoli:

»Zapomnite si torej: niti ene otroške duše v mlade fašiste! Boj šoli, ki ni šola, ampak kasarna, boj proti fašističnim fedvebljem, ki uničujejo tebe

in otroke. Niti stotinke prostovoljno za naprave balile! Ste ljudje in ne pletite si biča za lastna pleča.«

Drugi ilegalni list »Svoboda« je pričel izhajati leta 1928, v drugi številki tretjega letnika, ki je izšla 15. januarja 1930 beremo na koncu članka »Gorje ovaduhom!« sledeče:

»Šiba ovaduštva ne tolče samo po naših fantih in možeh, ampak spravlja v nesrečo tudi njihove nedolžne družine in posestva in razliva škodo na levo in desno. Za rešitev dežele od te more je treba iti v boj proti ovaduhu in vsem, kar je njegovega. Nobenega stika s temi garjevimi izobčenci našega rodu. Prokletstvo osamelosti in maščevanja naj pade nanje. Naj jih v njihovem umazanem poslu povsod zasleduje ma-

ščevanje našega ljudstva, korak za korakom; na lastni koži, na lastni družini, na lastnem premoženju naj občutijo maščevanje. Zob za zob, da spreleti groza in strah njegovo podkupljivo dušo.

Bratje, teptani od sovražnikov, zasledovani od ovaduhov, utrdite vaša srca v strašnem, neusmiljenem srdcu. Noben konfident ne sme uiti svoji usodi.

Celo deželo naj preveva en sklep in to dejanj: »GORJE OVA-DUHOM!!!«

Desetega februarja 1930 je izšla četrta številka »Svobode«, v krajšem sestavku »Boj za življenje« beremo:

»Skoraj vsi naši slovanski bratje so se osvobodili, le mi smo še pod najslabšim in najbolj zatirajočim jarmom na svetu. Ne kompromisarstvo, ne nobena taktika in tudi ne zanašanje na kako drugo duhovno ali pa zemsko silo nas ne bo rešilo. Italija stoji radi fašistovske strahovlade pred dogodki, ki jo bodo do dna pretresli in razorali. V revolucionarnem krču, ki je že nekoliko pretresel Italijo ob priliki Umbertove svatbe, so naši kraji prvačili pred vsemi drugimi v odporu. Moramo v prihodnje ta odpor raztegniti na celo deželo, na sleherno našo vas.

Smo beden proletarijat, nimamo ničesar zgubiti v borbi, smo brezpravna slovanska raja — imamo od borbe vse pridobiti! Svobodo po-

meni za nas življenje. Vrzimo zato za življenje vse naše sedanje počasno umiranje na tehtnico borbe. Nobenega sredstva se ne plašimo, da dosežemo svobodno življenje.

Slovensko in hrvaško ljudstvo v Julijski Krajini v boj za življenje.«

Ob napadu na tržaški fašistovski dnevnik »Il Popolo di Trieste« je »Svoboda« (1.3.1930, št. 6) zapisala tudi tak komentar:

»Katerakoli je že bila roka, ki jih je v noči od 10. do 11. februarja opomnila, da nihče ne seje nekaznovano viharja sovraštva, bila je pravična. Bila je premila, ker strašno je gorje ljudskih množic, ki so ga oni povzročili. Bila je preveč mila, ker jih ni onesposobila za njihovo delo sovraštva, ker ni dala zadosti svarilnega vzgleda vsaki plačani objestnosti zatiralcev v naši deželi.

Ni v nas nobenega napačnega usmiljenja, ker le preveč še vpijejo po maščevanju naši mrtvi mučeniki, zaprti naši možje in fantje po temnih laških ječah. Strašna setev viharja, ki so jo sejali skozi deset let, je bogato obrodila. Vzrasla sta bohotno obup in beda ljudskih množic proti zatiralcem. Nevzdržno raste nevolja vsega ljudstva, cvete pogum izbranih maščevalcev. Na vseh straneh so fašisti vzgojili sovražnike, od vseh strani raste proti njim odpor, med nami, med njimi.

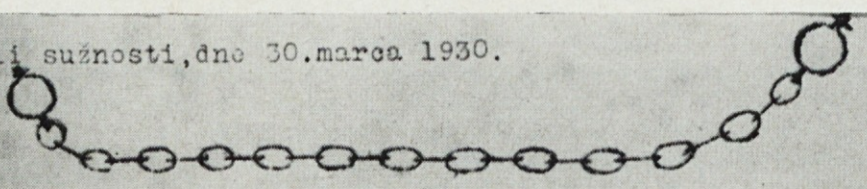
Le pravico, sveto pošteno pravico bo izvrševal tisti, ki bo po njih udarjal.

Gorje fašizmu, gorje zločinskemu brlogu Julijske Krajine - 'Popolu di Trieste'. Prvo oznanilo ljudske sodbe — obsodbe, osvete vseh krivic, nasilj in laži je že tu!«

Iz iste številke se zdi ponatisa vreden zlasti zadnji odstavek članka »Obsodba naroda«:

»Brez žrtve ni svobode. Borbo moramo le pospešiti, da bodo naši mučeniki po laških ječah čim prej prosti. Z nepretrgano, nepopustljivo borbo dokažimo, da naš narod obsodbe ni sprejel, da so njegovi krivični sodniki brezmočni nad njegovim življenjem. Pač pa izvršujemo mi obsodbe nad vsem, kar smo mi obsodili: nad izdajalskimi odpadniki, potuh-njenimi špijoni, nad pokvarjajočimi šolami, nad vsem tujim in nam sovražnim. Propade naj vse, kar je proti našim življenjskim zakonom, proti naši volji do življenja.«

V deželi sužnosti, dne 30. marca 1930.

BARKOVLJANSKI VESLAŠKI KLUB »SIRENA«

SIRENA je bilo prvo slovensko veslaško društvo na Tržaškem. Ustanovljeno je bilo razmeroma pozno, posamezne slovenske veslače in začetke veslaških društev pa zasledimo na Tržaškem že mnogo prej.

Posamezni slovenski veslači so delovali že leta 1850 v škedenjskem veslaškem klubu Nereo. Ko je malenkosten spor klub Nereo pokopal, je ostal v Škednju le slovenski čoln Drava, z dvema slovenskima veslačema in krmarjem.

Leta 1889, 10. julija je bil v »Edinosti« objavljen poziv veslaškega odseka pevskega društva Adrija, a o njem potem ni bilo več glasu.

Približno leta 1910 so barkovljanski Sokoli nabavili dolg šiljast čoln in ga imenovali Jeglica; izginil je med prvo svetovno vojno, a po njenem koncu se je pred Barkovljami zazibal prvi slovenski kuter, športna jadrnica Galeb s to posadko: Just Pertot, dr. Svetko Martelanc, dr. Rekar, dr. Ingolič in Vinko Šušteršič.

Ustanovni občni zbor »Sirene« je bil 11. oktobra 1924. Veslaških klubov tedaj ni manjkalo v Trstu, najbolj znana sta bila Ginnastica in nemški Hansa, bili so pa predragi za večino slovenske mladine. Načelnik gibanja za ustanovitev slovenskega veslaškega kluba je bil Dragotin Starc, ki je postal pozneje tudi predsednik kluba. Drugi člani odbora so bili Vekoslav Martelanc, sin Svetka Martelanca, tajnik; blagajnik je bil Anton Šverca, trener je bil poslovenjeni Čeh Šverak, društveni gospodar pa je bil Ernest Brus. Člani nadzornega odbora so bili dr. Henrik Okretič, dr. M. Čok in dr. Lavo Čermelj. Sedež društva je bil na tedanjem Viale Regina Elena 151, ob barkovljanskem nabrežju, kjer je danes gostilna Rossi. Tam je imela prej svoje skladišče tvrdka Megari, last nekega grškega trgovca z vinom. Kraj je bil kot nalašč za sedež veslaškega društva in člani so ga s pomočjo poznanstev vzeli v najem z nabrežjem vred.

Načrtov za krepitev in širjenja »Sirene« ni manjkalo. Že 22. februarja je bilo objavljeno v »Edinosti« vabilo na splavitev prvih čolnov, ki naj bi bila 19. aprila; krščeni bi morali biti trije čolni, a stvari so se razvile drugače. Prvi »Sirenin« čoln je priplul v barkovljansko пристanišče 23. avgusta 1925. Bil je bel 'skale', čoln za osem veslačev s krmarjem, namenjen vežbanju, katerega je po naročilu zgradila koprška ladjedelnica. Baje je bil najlepši čoln svoje vrste v Trstu in moral bi zbuditi navdušenje za veslanje med mladino. Stal je 6.000 takratnih lir, ki so bile nabrane med člani in podporniki.

Dva meseca pozneje je bil drugi občni zbor članov; od sto vpisanih je bila pričujoča le četrtnina. Bili so najtežji časi kluba, ki pa si je kmalu opomogel.

Preskrbel si je dva nova čolna, štirisedežnega za vaje in jole za dva veslača s krmarjem. Čolna je »Sirena« kupila od takratnega veslaškega kluba »Saturnia«, ki je bil politično precej drugače usmerjen kot današnji. 3. avgusta 1926 je bil sestanek za določitev barv društvenega kroja in ko

so prišli čolni, se je lahko dober del članov slikal pred lopo v novih krojih (bele majice z zeleno progjo).

Redno je vadilo od 30 do 35 članov, razmeroma precej številen pa je bil ženski oddelek, ki je štel nad 20 članic. Možnosti za razvoj so bile zelo dobre in vzporedno z obeti je rasla nevoščljivost italijanskih klubov.

»Sirena« se je morala boriti za svoje uveljavljanje na dveh frontah. Na eni strani jo je ovirala skrb za denarna sredstva, ki so bila nujno potrebna za razvoj kluba. Od članarine si ni mogla obetati dosti; delujoči član je plačeval po 10 lir mesečno, poleg 25 lir vpisa, podporni člani pa so dajali več, a jih menda ni bilo dosti, ker je še junija 1927 vodstvo tožilo da »Sirena« ni našla razumevanja med tako imenovanimi 'boljšimi' krogi.

Najresnejša ovira za delovanje društva pa je bila fašistična oblast, kateri je bilo slovensko veslaško društvo napoti zlasti takrat, ko je bilo Jadransko morje tako zelo italijansko. Zato ni čudno, da »Sirena« ni dosegla vpisa z zvezo italijanskih veslaških klubov; odklonili so ji ga z motivacijo, da ob tržaški morski obali ne sme delovati noben slovenski veslaški klub. S tem je bila »Sirena« prikrajšana za vsako tekmovalsko zadoščenje in razumljivo je, da so boljši slovenski veslači raje delovali v italijanskih društvih, kjer so morali sicer požreti marsikatero grenko, a so vsaj lahko tekmovali.

Usoda »Sirene«, kot usoda vseh slovanskih športnih in prosvetnih društev je bila leta 1927 že zapečaten. V zaupnem poročilu tržaškim orož-

nikom z dne 11.XI.26 je bila »Sirena« na seznamu 25 slovenskih društev, ki so bila osumljena protidržavnega delovanja; sledil je nasvet, da se razpustijo.

Odluk tržaškega prefekta o razpustitvi je prišel 17. avgusta 1927. Motivacija je bila, da je klub razvijal protidržavno delovanje. Fašisti so nepričakovano prišli na dom k vsakemu odborniku posebej, da ti ne bi mogli kaj pravočasno skriti, in zahtevali izročitev zapisnikov, denarja in ključev. Zapečatili so prostore, v katerih so bili čolni petdeset moških in ženskih društvenih oblek. »Sirena« je štela tedaj poleg teh petdeset članov še drugih dvajset, ki še niso imeli veslaških oblek. Odborniki so seveda protestirali proti motivaciji in prisotni organi komisariata javne varnosti iz ulice Valdirivo so vse vestno zabeležili v zapisnik.

Nekaterim članom je vseeno uspelo poskriti dva manjša čolna, a oblasti so ju našle in zaplenile.

Malo pred oropanjem »Sirene« so iz Dalmacije priseljeni iredentisti ustanovili veslaško društvo »Dorotea«, ki ni imelo ne čolnov, ne društvenih prostorov, ne inventarja. Dobili so imovino »Sirene«, a kmalu je »Dorotea« propadla z vso imovino vred.

Poleg spominov in slik mora še obstajati nekje »Sirenina« tajniška knjiga in društveni zapisnik, ki sta se v desetletjih izgubila, vendar je zelo verjetno, da nista več v Barkovljah. Njihova najdba bi bila zanimiv in dragocen dokument.

MARIJAN PERTOT

KRIŽEV POT PROSEŠKE LJUDSKE KNJIŽNICE 1918 - 1927

Ko govorimo o našem kulturno-prosvetnem delovanju v času fašističnega terorja, moramo povezovati vse njegovo delovanje s tedanjim političnim položajem, ki je bil za nas Slovence nevzdržen, lahko bi rekli brezupen. Fašistične oblasti so na vse načine ovirale vsakršno delovanje, zapirali slovenske šole, prosvetna društva, telovadna društva, knjižnice, požigale naše narodne domove, konfinirale zavedne Slovence ter jih postavljale pred sodišča, ukinjale naše revije in časopise, toda slovenske besede niso mogle zatreti. Ostali smo trdni in zavedni in to so najlepše izpričali bazoviški junaki — Bidovec, Marušič, Miloš, Valenčič — ter vsi, ki so žrtvovali svoje življenje v narodnoosvobodilni vojni.

Kako težko je bilo za časa fašizma in kako težavno je bilo vsakršno prosvetno delovanje, bomo skušali vsaj deloma prikazati iz tajniške knjige Ljudske knjižnice na Proseku. S prikazom stanja te knjižnice želimo prikazati tedanje stanje vseh slovenskih prosvetnih društev na Primorskem.

Ljudska knjižnica na Proseku je bila ustanovljena meseca decembra 1918. Telovadno društvo »Sokol« na Proseku je imelo svoj prvi poveljni občni zbor 16. februarja 1919 in je ob tej priložnosti prevzel Ljudsko knjižnico pod svoje okrilje in od tedaj se je knjižnica preimenovala v »Sokolsko ljudsko knjižnico«. 17. maja 1923 je knjižnica pristopila k tržaški »Prosveti« ter se ponovno preimenovala v Ljudsko knjižnico na Proseku. Od tedaj je knjižnica redno delovala do svojega nasilnega razpusta v letu 1927.

Poročilo 21. redne seje 7. oktobra 1922.

»...Prisotni g. Iv. Nabergoj, sin hišnega gospodarja razodene namero svojega očeta, ki misli odpovedati prostor knjižnici, da se tako čimprej

izogne morebitni nepravilnosti, ki utegne nastati v današnjih nevezdržnih političnih razmerah, ko se drugod vrše požiganja kulturnih ustanov, v slučaju katere bi moral bržkone postati žrtev s svojim imetjem. Da se prepreči izvršitev skorajšnjega sklepa, naroči odbor predsedniku in blagajniku, naj osebno skušata pregovoriti g. Nabergoja Ant. in ga odvrneta od tega za našo knjižnico usodepolnega sklepa; kajti v slučaju njegovega vztrajanja je naša ustanova na cesti, zlasti v teh časih, ko je sila težavno s stanovanjskim vprašanjem, toliko težje je še za slovensko kulturno ustanovo, katere imetje in obstoj je silno ogroženo...«

Poročilo 22. redne seje 11.7.1923.

»...Od zadnjekratne seje 7.10.1922 je marsikaj doletelo poslovanje knjižnice kot n.p. odpoved prostorov, ki jo je dal g. Ant. Nabergoj 7.1.1923. Po najemniški pogodbi smo ostali v lokalu še 14 dni po odpovedi. O odpovedi so bila takoj obveščena društva »Hajdrih«, »Sokol in Klub dramatičnih diletantov na Proseku, ker jim je knjižnica dajala na razpolago za njihove sestanke sobo. Iskanje vsaj zasilnih prostorov je bilo za odbornike zelo veliko delo in skrb. Končno je vendar našla knjižnica zatočišče dne 1.II.1923 pri g. Ivanu Furlanu na Proseku št. 44 in sicer proti letni najemnini 250 L...«

Poročilo 24. redne seje 13.I.1925.

»...Občno leto 1924, ki je VI. upravno leto knjižnice, je poteklo še vedno skozi mrzličavost neznosnih političnih razmer na našem ozemlju, ki se nočejo še danes enkrat povsem razbliniti. Po vsej bojazni odbora pred morebitnim razpustom knjižnice je ta poslednja prebila preteklo leto 1924 kljub nevarnostim dokaj srečno. Občnega zbora tudi v tem letu ni bilo zgolj iz previdnosti pred nerazčiščenim vzdušjem politike. Radi teh tudi od strani knjižničnih članov ni bila izjavljena želja po sklicanju občnega zbora. Kljub temu je knjižnica poslovala. 23.II.1924 je daroval »Odbor proseških gospa in gospic« prebitek od improviziranega plesnega venčka...«

»30.XI.1924 smo zopet preselili knjižnico v prostore pripravnice, ki je bila last Ant. Nabergoja in je sedaj njegovega sina Ivana. Ta je rad privolil knjižnici pribežališče — celo brezplačno, a s prošnjo, da smeta on in njegova sestra Antonija biti vpisana brezplačno kot knjižna člana z vsemi pravicami. ...«

Poročilo 25. redne seje. 2. marca 1925.

»...Knjižnica vrši svojo nalogo le deloma. Zapreke ji stavlja današnja brezkončna negotovost vsled še vedno vladajočih nenormalnih razmer, ki ustvarjajo malodušnost in bojzljivost med ljudstvom.

Poročilo 28. redne seje 24. septembra 1925.

»...Povod sestanka je bila nujnost radi premene prostora knjižnice iz dosedanjega lokala, ki je last g. Iv. Nabergoja v hišo gospoda Ter-

čiča, bivajočega na Proseku št. 63. Radi nujne rabe prostora od strani lastnika samega je ta odpovedal knjižnemu odboru stanovanje 1 mesec prej t. j. 1.9.1925. Po dolgem mukotrpnem prosjačenju in moledovanju od hiše do hiše na tem žalostnem Proseku se je dobrohotno javil za sprejem knjižnice pod svoj krov gorinavedeni gospod le proti malenkostni odškodnini mesečnih 10 L., kar je revni knjižnici kaj dobrodošlo.

Nato javi dosedanji knjižničar (Edvard Sosič) svoj izstop iz knjižnega odbora, ker ga silijo v to razne okoliščine vladajočih razmer. Odbor priznavajoč njega stališče sprejme ostavko prosilca brez pridržka, za kar se ta poslednji zahvali. Nato preda posle svojemu vrlemu namestniku g. Lojzetu Kalcu, kateremu tudi poverijo knjižnično upravo ter ga potrdijo kot dobrega naslednika z vsemi pravicami in dolžnostmi...«

Poročilo 29. redne seje 21. oktobra 1925.

»...Za slučaj razpusta naše ustanove se je pri današnji seji sklenilo sledeče: Glede inventarja se sklene, da se naprosi g. Ivana Bana, mizarja, za potrdilo, da je inventar njegova last. Knjige pa absolutna last Prosvete v Trstu...«

Izredna seja 10. decembra 1925.

»Predsednik otvori sejo kar z glavno točko dnevnega reda, ki je dala povod za ta izredni sestanek, to je društveni zakon. (Zakon o družtvih). Knjižničar poroča o korakih, ki jih je in ki jih namerava ukreniti glede aktov, katere zahtevajo oblasti od društev. Bilo je kočljivo vprašanje, ker naša ustanova ni bila javljena pri pristojni oblasti. Da se ta poslednja zadovolji, sklene odbor sledeče: Imenuje se sledeči izvršilni odbor: Ukmar Ivan, Cibic Marčela, Danev Mara in Kalc Alojz. Ta odbor, kar se tiče oblasti je popolnoma odvisen od društva »Prosveta« v Trstu...«

Poročilo 30. redne seje 4.11.1926.

»... Občno leto 1925, ki je obenem 7. upravno leto knjižnice, je poteklo kot skoraj vsa povojna leta skozi nestalne in neznosne politične razmere, ki se nočejo razčistiti, ampak žali Bog so se posebno proti koncu leta mnogo poslabšale. Živela je ta naša ustanova življenje, katerega ni bila gotova od danes do jutri, odbor pa se je bal nenadnega razpusta. Toda kljub tej naši bojzani je prebila naša knjižnica razmehoma povoljno preteklo leto... Knjig je bilo izposojenih tekom leta 1256, povprečno 24 knjig na nedeljo. Tako končujem moje poročilo o knjižničnem delovanju preteklega leta. Upam, da bodočnost nam bo milejša kot sedanost in bo razgnala te težke in črne oblake, ki visijo kakor morilni meč nad našim narodom. Kličem Vam, zaupajmo sami vase in spet bo zasijalo rajsko sonce lepše bodočnosti.«

31. redna seja 28.4.1926.

»...Knjižnica je menjala lokal dne 1. t.m. in sicer kot podnajemnica pevskega društva »Hajdrih«, ki ima sobo v najemu...«

Z 31. redno sejo se zaključi tajniška knjiga. Par mesecev kasneje in sicer 11.XI.1926 je poveljnik karabinerjev predlagal razpust društev, med katerimi je bila tudi Ljudska knjižnica na Proseku. Kot poroča tržaška »Edinost« je bila knjižnica dokončno razpuščena 30.10.1927. Malo pred razpustom je odbor večino knjig skrtil in kljub prepovedi oblasti so knjige še dalje tajno prihajale med naše ljudi in jih tako spodbujale v tistih težkih časih.

VESLAŠKI KLUB „SIRENA“

Vsebinska

PESMI

Sergio Arneodo	Utrujenost	26
»	Poletje	28
Antonio Bodrero	Ha, moja ljubica	27
Tone Kuntner	Pridi, Zdaj bo to samo spomin, Navaden potnik	17
»	Tvoje sonce, Rada imaš lepe zgodbe, Rada imaš, V tvoji sobi bom pustil goreti luč ..	18
Eugenia Martinet	Sen v mestu	29
»	Sveto in posvetno	29
Sergio Ottonelli	Pokopališča	27

PROZA

Milan Lipovec	Umetnost	31
Ladislav Mnačko	Na pokopališču	87
Tyna Vájtowa - Milko Matičetov	Ta hči, ke na tēla wbotnji otrokà	144 - 145
Irena Žerjal - Pučnik	Tragedijica na grobljah (nadaljevanje)	120

STUDIJE IN ESEJI

Marijan Breclj	Pisma Alojzija Resa Francetu Bevku	127
Vladimir Dedijer	Spomini iz dveh svetovnih vojn	108
François Fontan	O nacionalnosti in humanizmu (konec)....	19
Guy Heraud	Manjšina francoskega jezika doline Aoste	5
Pavel Štrajn	Med resnico in celotno resnico o Izraelu (konec)	35

ZAPISKI

Gustavo Buratti	Poezija v piemontskih govorih in v govorih doline Aosta	24
A. Č.	Marginalije k potopisu	178
Vladimir Dedijer	Stran iz dnevnika	107
Karel Lavrič - Branko Marušič	Misli o narodnosti	98
Sergij Lipovec	Razredni boj in boj za narodne pravice	55
Danijela Nedoh	Ob robu glasbenih prireditev	55
»	Javni koncerti RAI	81

Boris Pahor	Andorska skrivnost	168
»	O slovenski suverenosti	151
»	O sodobnem slovenstvu	48
Matija Ribič	V začetku je bila beseda	60, 164
Russellovo sodišče	Narodi so suvereni	85
Ubald Vrabec	O rezervatih	1

SPOMINI

Radoslava Premrl	Moj brat Janko Vojko	41, 148
------------------	----------------------------	---------

NASA KNJIZNICA

Vera Caharija	Trinkov koledar 1968	84
Marina Gržančič	Jadranski koledar 1968	83
Jan	Pot Rude Jurčeca	63
Jan	Meddobje	64
Marko Kravos	Objave 1	59
Boris Pahor	Integrali	82

NASE GLEDALISČE

Danijela Nedoh	P.d. Ivan Cankar - Dramski odsek	75
Savina Remec	Oskar Wilde: Kako važno je biti resen	69
»	Svevo - Kezich: Zenova izpoved	71

ODMEVI

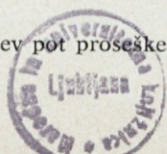
Izjava »Slovenske levice«	65
Izjava »Slovenske levice« o parlamentarnih volitvah	67
Sporočilo Statenberga 1968	181

LIKOVNI PRISPEVKI

Marijan Kravos	Mesto	23
Pavel Medvešček	Ex Libris	93, 97, 112, 137

IZREDNA STEVILKA 14-15

Dr. Vladimir Turina	Gospodarsko uveljavljanje Slovencev na Primorskem ob začetku stoletja	3
Zorko Jelinčič	Pregled društev in društvenih prostorov do razpusta 1927	52
Branko Marušič	Iz protifašističnih ilegalnih listov	63
Pavel Štrajn	Barkovljanski veslaški klub »Sirena«	69
Marijan Pertot	Križev pot prošeške Ljudske knjižnice 1918-1927	73

VISTA

TRST

Ul. Carducci 15

Telefon 29-656

precizna šestila
naočniki
fotografski in
filmski aparati

IMPEXPORT

UVOZ - IZVOZ - ZASTOPSTVA

TRST

Via Cicerone 8 - Tel. 38-136 37-725

POSREDUJE PO TRŽAŠKEM
IN GORIŠKEM SPORAZUMU

GOSTILNA DOLENC

DEVINŠČINA 3

Tel. 225-214

PROSEK

SE PRIPOROČA!

Ženska in moška oblačila
v trgovini

WERK

Campo S. Giacomo, 6

TRST

JESTVINE

SEGINA MARIJA

PROSEK, 551

CVETLIČARNA

ADA

PROSEK 551

GOSTILNA GRGIČ

PADRIČE, 36

Tel. 22-61-12

SARTORIA UOMO E DONNA

EMILIO SERAZIN

Strada di Fiume 126

TRIESTE

Obiščite športno trgovino

STARC

PROSEK 551

TRGOVINA GRAMOFONSKIH PLOŠČ

» UNIVERSALDISCO «

J. Ferfolja

TRST

Ul. Milano, 14

MIRODILNICA

VASJA GULIČ

Narodna ulica 48

OPČINE - TRST

PEKARNA MARC

BAZOVICA

Kosovelova ul. 55

Telefon 226-171

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica, 18 - Telefon 211-465

GOSTILNA »PRI POŠTI«

PRESL

BAZOVICA

Telefon 226-125

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7 - Tel. 37-636

GOSTILNA

LUXA VLADI

PROSEK 539

Tel. 225-398

TRGOVINA S TEKSTILOM

IN OBLAČILI

Udovič Stojan

T R S T

Piazza Ponterosso, 5 Tel. 29-686

Piazza Vecchia, 2

BIFE' J O Ž K O

T R S T - Ul. Ghenga 3

Točimo
domači tokajec
in postrežemo
z domačo kuhinjo

L' A G R A R I A

VSE ZA KLET, VRT IN NJIVO
ZASTOPNIK KMETIJSKIH STROJEV

di E. F U R L A N I

TRIESTE - Via Milano, 18 - Tel. 35-169

adriaimpex

D. D.

EXPORT — IMPORT — ZASTOPSTVA

TRST - via Geppa, 9, tel. 37-770, 29-135

Pooblaščenca tvrdka za prodajo v
Jugoslaviji originalnih rezervnih delov
in vozil znamk OM, FIAT, RIV

BUFFET

Tomazič

T R S T - ulica Cassa Risparmio 8
Telefon 35-301

Kranjske klobase in kraški teran
dobiš pri Tomaziču vsak dan

Kerže

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI PRED-
METI PRALNI STROJI
VSE ZA DOM!!! HLADILNIKI

T R S T
Piazza S. Giovanni 1
Telefon: 35-019

BCIKB

BANCA DI CREDITO DI TRIESTE

S. P. A.

TRŽAŠKA KREDITNA BANKA

GLAVNICA LIR 800.000.000 - VPLAČANIH LIR 300.000.000

TRST - ULICA FABIO FILZI ŠT. 10

TEL. ŠT. 38-101, 38-045

BRZOJAVNI NASLOV: **BANKRED**